

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS  
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS  
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

**NERINGA VAITKUTĖ**

Edukologijos (specializacija – vaiko teisių apsaugos vadyba)  
studijų programos II kurso studentė

**PAAUGLIŲ (15 – 17 m.) SAVIŽUDYBĖS: PRIEŽASTYS IR  
PREVENCINĖS PRIEMONĖS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS ASPEKTU**

Magistro darbas

Darbo vadovė:  
doc. dr. R. Pocevičienė

Šiauliai, 2011

Darbas originalus..... Neringa Vaitkutė  
(studento parašas)

## TURINYS

<b>SANTRAUKA.....</b>	<b>3</b>
<b>SUMMURY.....</b>	<b>5</b>
<b>SĄVOKOS.....</b>	<b>7</b>
<b>ĮVADAS.....</b>	<b>8</b>
<b>I. PAAUGLIŲ (15 – 17 m.) SAVIŽUDYBIŲ PRIEŽASČIŲ BEI PREVENCINIŲ PRIEMONIŲ TEORINIS PAGRINDIMAS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS ASPEKTU.....</b>	<b>11</b>
<b>1.1. Vaiko teisių samprata.....</b>	<b>11</b>
1.1. 1. Vaiko teises reglamentuojantys įstatymai bei dokumentai.....	12
1.1. 2. Vaiko teisių pažeidimai bei jų priežastys.....	14
1.1. 3. Vaiko teisių pažeidimų poveikis paaugliui.....	16
1.1. 4. Vaiko teisių apsaugos institucijų tarnybų vaidmuo paauglių savižudybių atveju..	17
<b>1.2. Paauglių savižudybių priežastys.....</b>	<b>18</b>
1.2.1. Savižudybės fenomenas.....	19
1.2.2. Paauglystės amžiaus tarpsnio ypatumai.....	21
1.2.3. Priežastys, paskatinančios paauglį pasirinkti savižudybę kaip išeitį.....	22
1.2.3.1. Šeima kaip galimas suicidinio vaiko elgesio šaltinis.....	24
1.2.3.2. Mokyklos aplinkos įtaka vaiko suicidinėms idėjoms kilti.....	26
1.2.3.3. Paauglių nusikalstamumo bei žalingų įpročių įtaka savižudiškam elgesiui.	29
<b>1.3. Paauglių savižudybių prevencija.....</b>	<b>31</b>
1.3.1. Savižudybių prevencijos svarba ir galimybės.....	31
1.3.2. Paauglių savižudybių prevencija Lietuvoje.....	33
1.3.3. Paauglių savižudybių prevencija kitose šalyse.....	35
<b>II. PAAUGLIŲ BEI VAIKO TEISIŲ APSAUGOS DARBUOTOJŲ POŽIŪRIO Į SAVIŽUDYBĘ TYRIMAS.....</b>	<b>38</b>
2.1. Tyrimo bazė, imtis, metodika.....	38
2.2. Paauglių bei vaiko teisių apsaugos darbuotojų požiūrio į savižudybę tyrimo duomenų analizė.....	39
<b>IŠVADOS.....</b>	<b>63</b>
<b>REKOMENDACIJOS.....</b>	<b>64</b>
<b>LITERATŪROS SĄRAŠAS.....</b>	<b>65</b>
<b>PRIEDAI.....</b>	<b>70</b>

## SANTRAUKA

### PAAUGLIŲ (15 – 17 m.) SAVIŽUDYBĖS: PRIEŽASTYS IR PREVENCINĖS PRIEMONĖS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS

Magistro darbas

**Tyrimo aktualumas.** Paauglių (15-17 m.) savižudybės: priežastys ir prevencinės priemonės vaiko teisių apsaugos aspektu yra itin aktuali tema šiandien. Paauglių savižudybių priežasčių išanalizavimas, prevencinių priemonių atskleidimas, gali padėti lengviau suprasti ir padėti paaugliams krizės metu, o taip pat įrodyti, jog paaugliai gali patys ieškoti pagalbos arba priimti geresnius sprendimus net ir sudėtingiausiose situacijose.

**Tyrimo objektas.** Paauglių savižudybės ir prevencinės priemonės.

**Tyrimo tikslas.** Atskleisti esminius 15 – 17 metų mokinių įvardinamus veiksnius, įtakojančius paauglių savižudybes bei nustatyti galimas savižudybių prevencines priemones bei pagrindinius pagalbos šaltinius vaiko teisių apsaugos aspektu.

**Tyrimo bazė, imtis, metodika.** Tyrimas buvo atliktas 2011 metais. Tyrime dalyvavo Lietuvos didžiųjų miestų (Šiaulių, Vilniaus, Klaipėdos, Kauno) bei apskričių 15 – 17 metų paaugliai ir vaiko teisių apsaugos specialistai. Tyrime dalyvavo 297 respondentai: 248 15 – 17 metų paaugliai ir 49 vaiko teisių apsaugos specialistai. Tyrime naudota kiekybinė anketinė apklausa. Tiriamoji grupė sudaryta atsitiktinai. Tyrimas grindžiamas tiriamųjų savarankiškumo ir anonimiškumo principais. Anonimiškumu siekta gauti autentiškus, atvirus tiriamųjų atsakymus į atviro tipo klausimus. 15 – 17 metų paaugliams buvo pateikta mišraus tipo anketa. Anketoje pateikta 22 klausimai. Vaiko teisių apsaugos specialistams pateikta 27 klausimų mišraus tipo anketa.

**Darbo struktūra:** santrauka, summary, sąvokų apibūdinimas, įvadas, 2 skyriai (teorinė dalis, kurioje pateikiama literatūros analizė bei apibendrinimas; praktinė dalis, kurioje pateikiama tyrimo duomenys ir jų analizė), išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, 3 priedai. Darbe pateikiama 11 lentelės, 17 paveikslų.

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad paaugliai ir vaiko teisių apsaugos darbuotojai sutinka, jog savižudybių problema yra aktuali problema paauglių tarpe. Respondentai sutinka, jog visos vaiko teisės yra vienodai svarbios. Abi respondentų grupės sutinka, kad savižudybė gali būti sietina su vaiko teisių pažeidimu. Paaugliai mano, jog dėl „vaiko teisės į asmeninį gyvenimą“ pažeidimo paauglys gali ryžtis savižudybei, tuo tarpu vaiko teisių apsaugos darbuotojai mano – „vaiko teisė į individualybę“ gali turėti įtakos paauglių savižudybei. Šeima turi pakankamai didelės įtakos ar paauglys bus linkęs į savižudišką elgesį ar ne. Respondentai teigia, jog norint sumažinti paauglių savižudybių skaičių, reikėtų daugiau dėmesio kreipti į vaiko fizinio bei emocinio smurto teisės pažeidimo prevenciją.

Hipotezė pasitvirtino, kad savižudybė yra vaiko teisių pažeidimo rezultatas, todėl savižudybių prevencija taipogi turėtų būti vykdoma vaiko teisių apsaugos kontekste.

## SUMMARY

### SUICIDES AMONG ADOLESCENTS (15-17 year old): CAUSES AND PREVENTION MEASURES OF THE RIGHTS OF THE CHILD

Master thesis

**Relevance of the Research.** Suicides among adolescents (15-17 year old): causes and preventive measures in the aspect of the protection of children rights is a relevant topic nowadays. Analysis of suicides among adolescents and disclosure of preventive means may result in a better understanding and assistance for adolescents during crisis, as well as to prove that teenagers can look for a help and make better solutions even in the most difficult situations.

**Object of the Research.** Suicides among adolescents and preventive measures.

**Aim of the Research.** To disclose the main factors indicated by students of 15-17 year old, that influence suicides among adolescents and to identify possible preventive means and essential assistance sources in the aspect of children right protection.

**Basis, Sample and Methodology of the Research.** The research was conducted in 2011. In the research participated adolescents of 15 – 17 year old and children right protection specialists from the largest cities of Lithuania (Šiauliai, Vilnius, Klaipėda, Kaunas) and districts. 297 respondents participated in the research: 248 adolescents of 15-17 year old and 49 children right protection specialists. Quantitative questionnaire has been used in the research. The test group was drawn up per chance. The research is based on the principles of autonomy and anonymity. By anonymity it was intended to get authentic and straightforward answers to the open questions. For the adolescents of 15-17 year old the questionnaire of mixed type was given. In the questionnaire there were 22 questions. For the specialists of children right protection the mixed type questionnaire with 27 questions has been provided.

**Structure of the Research:** summary, definition of notions, introduction, 2 sections (theoretical part where the analysis of literature and generalization is provided; practical part provides data of the research and its analysis), conclusion, recommendations, bibliography, 3 appendices. 11 tables and 17 pictures are used in the research.

The research shows that adolescents and children right protection specialists agree that suicides among adolescents are an actual problem. Respondents agree that all rights of the children are equally important. Both groups of respondents also agree that suicide may be related to violation of child's right. Adolescents assume that because of violation of "child's right to a personal life" a teenager may commit a suicide, while children right protection workers think that "child's right to individuality" may impact teenager suicide. The family has a substantial effect on whether teen will be prone to suicidal behaviour or not. Respondents assert

that in order to reduce the number of teen suicides there is a need to pay attention to the prevention of violation of child's physical and emotional violence right.

Hypothesis that suicide is the result of the violation of child's right has been proven true; as a result, prevention of suicides should be implemented in the context of children right protection.

## SAVOKOS

**Asocialus** – antisuomeniškas, pažeidžiantis visuomenės teises ir interesus.

**Delinkventinis elgesys** (lot. delinquens – nusizengiantis, delinquere – likti už pageidaujamo elgesio ribų) – psichologinis polinkis arba tendencija pažeisti egzistuojančias elgesio normas.

**Intervencija** - tai pagalba žmogui, kuriam būdingas savižudiškas elgesys.

**Paauglystė** - tai pereinamasis laikotarpis tarp vaikystės ir suaugusiojo amžiaus.

**Patyčios** - kaip sąmoningas vieno vaiko ar grupės nuolat kartojamas gąsdinantis priekabiavimas ar fiziniai veiksmai prieš vaiką, kuris nepajėgus apsiginti.

**Postvencija** - tai pagalba, kuri teikiama išgyvenusiems krizes žmonėms, nusizudžiusių artimiesiems siekiant greitesnio grįžimo į įprastą jiems gyvenimo ir funkcionavimo lygį.

**Prevencija** - tai įvairios priemonės, panaikinančios sąlygas, kurios gali sukelti savižudybės grėsmę: imtis ko nors, kad būtų užkirstas kelias savižudybei

**Savižudybė (suicidas)** – tai sąmoningas savo gyvenimo nutraukimas, tai yra mirtis, ištikusi tyčia save sužalojusįjį.

**Smurtas** - kaip fizinė, psichologinė, emocinė, seksualinė prievarta bei žmogaus nepriežiūra

**Socialine baimė** - susirūpinimas ir susijaudinimas, susijęs su socialinėmis situacijomis, socialiniais kontaktais, kurie individo priimami kaip pavojingi asmens savivertei, griauinantys saviidentifikaciją.

**Socialinės rizikos šeima** – šeimos grupė, kurioje daugiausia registruojama vaiko teisių pažeidimų.

**Vaikų seksualinė prievarta** – tai bet koks seksualinis suaugusiojo kontaktas su vaiku, kuriuo suaugusysis siekia seksualinio pasitenkinimo.

## IVADAS

**Temos aktualumas bei iširtumas.** Gyvybė yra didžiausia vertybė. Požiūris į gyvybę, gyvybės puoselėjimas ir apsauga – svarbiausias dorovės principas. Pats žmogus yra gyva būtybė ir jo gyvybei istorijos tėkmėje kilo didžiausių pavojų. Šiandien tų pavojų ne mažėja, o tik daugėja (Lamanauskas, Lukošiuūtė, 2003). Lietuvos valstybės nepriklausomybės atkūrimas lėmė sparčią vertybių kaitą. Padidėjo vaikų nusikalstamumas, alkoholio, narkotikų vartojimas, rūkymas, vis dažniau atsiranda susvetimėjimas tarp šeimos narių, paauglių nesusikalbėjimas su mokytojais, vis dažniau yra pažeidžiamos vaiko teisės. Šie ir kiti neigiami veiksniai paaugliui sukuria vidinę disharmoniją.

Kasdien iš spaudos, radijo ir televizijos sužinome apie savo noru iš gyvenimo pasitraukusius žmones, vos ne kas antro politiko kalboje girdime, kad pagal savižudybių skaičių Lietuva pirmauja pasaulyje (po mūsų seka Slovėnija, Belgija ir Vengrija) (Žemaitienė, 2004). Įvairių tyrimų duomenimis bent kartą bandė nusižudyti nuo 2 iki 18 proc. aukštesniųjų klasių moksleivių (Petrauskienė, 2004). Atrodo, kad savižudybė ima integruotis į mūsų gyvenimą kaip natūrali išėitis. Visuomenėje vyrauja klaidinga nuomonė, kad savižudybė ir suicidinis elgesys yra labai retas tarp jaunimo. G. Minkauskaitė (2004) teigia, jog žudytis dažniau bando tam tikrų amžiaus grupių žmonės, t.y. paaugliai bei sulaukę garbaus amžiaus piliečiai. Jaunuoliai dažniau žudosi impulsyviai, ypač jei tai skatinama asmeninių problemų ar tam tikro amžiaus psichologinių ypatumų. Ši rimta visuomenės problema reikalauja mūsų dėmesio, tačiau savižudybės prevencija ir kontrolė anaipol nėra lengvas uždavinys. Tačiau savižudybių prevencija yra įmanoma, tik ši veikla turi būti plati ir įvairiapusiška. Labai svarbu sudaryti kuo palankesnes sąlygas vaikams ir jaunimui auklėti, kontroliuoti aplinkos rizikos veiksnius, užtikrinti, jog kuo mažiau būtų pažeidžiamos vaiko teisės. 15 – 17 metų paaugliui vaiko teisių pažeidžiamumas gali būti priežastis savižudybės veiksmui.

Mokytojai, tėvai, vaiko teisių apsaugos institucijos yra reali jėga, galinti daug padėti jaunų žmonių savižudybių priežasčių atskleidimui, prevencijai, jauniems žmonėms ugdyti adekvatų požiūrį į savižudybę, mokyti įveikti sunkumus (Pileckaitė – Markovienė, 2004). Mokytojai bei tėvai turi unikalią galimybę bendrauti ir stebėti mokinius kasdieninėje jų veikloje, pastebėti priežastis, galinčias įtakoti savižudybę, padėti sumažinti vaiko teisių pažeidimus, gali efektyviai dalyvauti jaunimo savižudybių prevencijoje.

Paauglių savižudybių priežastis bei prevencines priemones nagrinėjo: Petrauskienė J. (2004), L. Slušnys (2001), N. Žemaitienė (2000), E. Schneidman (1992) ir kt. Anot N. Žemaitienės (2000), vis labiau stiprėja įsitikinimas, kad kultūrinė nuostata dėl savižudybės veikia savižudybių mastą ir poveikį visuomenėje. Savižudybės reiškinį tyrinėjantys autoriai vieningai kalba apie prevencijos svarbą, siekiant sumažinti savižudybei pasiryžtančių jaunuolių skaičių.



**Tyrimo problema.** Tik išnagrinėję bei identifikavę galimas paauglių savižudiško elgesio priežastis, išanalizavę pagrindinius vaiko teisių pažeidimų aspektus bei supažindinę paauglius su galimomis prevencinėmis priemonėmis galime padėti paaugliui išspręsti problemas, tuo pačiu sumažindami paauglių savižudiško elgesio riziką.

**Tyrimo objektas.** Paauglių savižudybės ir prevencinės priemonės.

**Tyrimo hipotezė.** Tikėtina, kad savižudybė yra vaiko teisių pažeidimo rezultatas, todėl savižudybių prevencija taipogi turėtų būti vykdoma vaiko teisių apsaugos kontekste.

**Tyrimo tikslas.** Atskleisti esminius 15 – 17 metų mokinių įvardinamus veiksnius, įtakojančius paauglių savižudybes bei nustatyti galimas savižudybių prevencines priemones bei pagrindinius pagalbos šaltinius vaiko teisių apsaugos aspektu.

#### **Tyrimo uždaviniai:**

1. Teoriškai pagrįsti vaiko teisių pažeidimų bei jų priežasčių poveikį 15 – 17 m. paaugliams, atskleidžiant šeimos, mokyklos, paauglių nusikalstamumo ir žalingų įpročių įtaką paauglio savižudiškam elgesiui.
2. Teoriškai pagrįsti paauglių savižudybių prevencijos galimybes, atskleidžiant paauglių savižudybių prevenciją Lietuvoje bei kitose pasaulio šalyse.
3. Atlikti empirinį tyrimą, siekiant išsiaiškinti ar 15 – 17 m. paaugliai bei vaiko teisių apsaugos darbuotojai mano, jog vaiko teisių pažeidimai įtakoja paauglių savižudybes.
4. Atlikti empirinį tyrimą, siekiant atskleisti paauglių savižudiško elgesio priežastis bei galimas prevencines priemones.
5. Apibendrinti teorinius bei empirinio tyrimo rezultatus, atskleidžiant paauglių savižudybių priežastis ir prevencines priemones bei numatant perspektyvas.

#### **Tyrimo metodologija:**

Tyrimo konceptualų pagrindą sudaro šiuolaikinė *humanistinė teorija* (Žemaitienė, 2001, Petronis, 2007, Ustilaitė, 2008 ir kt. ), t.y. pagrindinės humanistinio ugdymo idėjos – savirealizacija, bendradarbiavimas, tvirti ryšiai su socialine aplinka - tampa teorine prielaida paauglių savižudybių prevencijos įgyvendinimui bei *rizikos veiksnių teorija* (Foucault, 1998), teigianti, kad, panaikinus, sumažinus rizikos faktorius, galima tikėtis teigiamų pokyčių, t.y. sumažinus vaiko teisių pažeidžiamumą galima tikėtis sumažinti paauglių savižudiško elgesio riziką.

#### **Tyrimo metodai:**

1. Teoriniai: mokslinės literatūros analizė, sintezė, interpretavimas.
2. Empiriniai: anketinė apklausa.
3. Statistiniai: kiekybinė duomenų analizė.

**Tyrimo imtis ir organizavimas:** Tyrimas buvo atliktas 2011 metais. Tyrime dalyvavo Lietuvos didžiųjų miestų (Šiaulių, Vilniaus, Klaipėdos, Kauno) bei apskričių 15 – 17 metų paaugliai ir vaiko teisių apsaugos specialistai. Tyrime dalyvavo 297 respondentai: 248 15 – 17 metų paaugliai ir 49 vaiko teisių apsaugos specialistai.

**Tyrimo organizavimo etapai:**

1. 2009 09 – 2010 06 – temos pasirinkimas, tyrimo objekto, tikslo uždavinių formulavimas, mokslinės literatūros studijavimas.
2. 2010 09 – 2010 12 – tyrimo instrumento parengimas.
3. 2011 01 – 2011 02 – empirinis tyrimas.
4. 2011 03 - 2011 04 – tyrimo rezultatų analizė, interpretacija.

**Darbo reikšmingumas.** Paauglių savižudybių priežasčių išanalizavimas, prevencinių priemonių atskleidimas, gali padėti lengviau suprasti ir padėti paaugliams krizės metu, o taip pat įrodyti, jog paaugliai gali patys ieškoti pagalbos arba priimti geresnius sprendimus net ir sudėtingiausiose situacijose. Taip pat šiuo darbu siekiama parodyti, kad savižudybių klausimu bei prevencija turi rūpintis ne tik psichologai, bet ir paaugliui artimos institucijos: šeima bei mokykla. Vaiko teisių apsaugos institucijos – institucijos, galinčios padėti tėvams bei pedagogams ne tik savižudybės klausimu, bet ir kitais paauglių problemų sprendimo klausimais.

**Darbo struktūra:** Magistro darbą sudaro: santrauka, sąvokų apibūdinimas, įvadas, 2 skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, priedai. Darbe pateikiama 8 lentelės, 17 paveikslų.

# I. PAAUGLIŲ (15 – 17 m.) SAVIŽUDYBIŲ PRIEŽASČIŲ BEI PREVENCINIŲ PRIEMONIŲ TEORINIS PAGRINDIMAS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS ASPEKTU

## 1.1. Vaiko teisių samprata

V. Ž. Jonynienė (2005) teigia, kad XX amžiaus pradžioje vaikai buvo priklausomi nuo suaugusiųjų, nes neturėjo jokių teisių. Tačiau XX amžiaus pabaigoje vaiko teisės deklaruojamos bei pripažįstamos ir ginamos tarptautiniu mastu.

A. Kietytė (2005) nurodo, kad vaiko teisės – sudėtinė žmogaus teisių sistemos dalis. Šių teisių užtikrinimo ir apsaugos lygis valstybėje yra vienas specifinių žmogaus teisių padėties rodiklių. Vaikus A. Kietytė įvardija kaip jautriausią bei pažeidžiamiausią visuomenės dalį: „Vaikai yra ta visuomenės grupė, kuri savarankiškai negali visaverčiai atstovauti savo teisėms, ginti jas, skųstis, kai jos pažeidžiamos ar kai jų nepaisoma, imtis politinių priemonių savo interesams įgyvendinti. Vaikų teisės priklauso nuo suaugusiųjų supratimo ir jų sąmoningų bei ryžtingų pastangų sėkmingai savo ateičiai užtikrinti“ (Kietytė, 2005, p. 188)

E. Čiž (2003), pastebi, kad dažnai vaiko teisės tapatinamos su žmogiškaisiais poreikiais. Priimta kalbėti, jog vaikas turi teisę būti auklėjamas laimingoje šeimoje, teisę į meilę ir t.t. JT VTK sakoma: „pripažindamos, jog vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą...“ (Vaiko teisių konvencija, 1989). Kalbant apie vaiko teises, autorė atkreipia dėmesį į keletą pagrindinių nuostatų:

- vaiko teisių nereikėtų tapatinti su elementariais jo poreikiais. Neegzistuoja teisė į auklėjimą laimingoje šeimoje ar į meilę, nors tai yra nepaprastai svarbūs poreikiai kiekvienam žmogui, o vaikui – ypačingai;

- apie vaiko teises reikėtų kalbėti santykio „valdžia-asmenybė“ požiūriu. Jei vaikas turi teisę - valstybė privalo užtikrinti galimybę jam šia teise naudotis. Pavyzdžiui, teisė į mokslą reiškia, kad valstybė kiekvienam garantuoja išsilavinimą, kuria mokymo programas, ruošia mokytojų etatus ir t.t.;

- vaiko teisės, taip pat kaip ir žmogaus teisės yra ribojamos, bet tik tuomet, kai tai numatyta įstatymo ir būtina demokratinėje visuomenėje, siekiant apsaugoti valstybės ir visuomenės saugumo interesus, kitų asmenų teises;

- tėvai ar įstatyminiai globėjai atstovauja jį valstybinėse institucijose;

- teisės turėjimas reiškia galimybę pateikti pretenziją/skundą (E. Čiž, 2003).

Teisės instituto doc. dr. G. Babachinaitė (1996) savo straipsnyje vaiko teises išreiškia šiais aspektais:

- vaikas kaip ir kiekvienas žmogus turi visas žmogaus (piliečio) teises ir laisves, kuriomis geba naudotis;

- atsižvelgiant į fizinį ir protinį nesubrendimą, vaikui būtina apsauga bei priežiūra, teisinė apsauga ir iki gimimo, ir po jo;
- atsižvelgiant į tai, kad vaikas dėl savo asmenybės ypatumų negeba savo teisėmis pasinaudoti bei apginti savo interesus, visuomenėje turi būti socialiniai institutai, garantuojantys efektyvų vaiko teisių gynimą ir atliekantys vaiko teisių įgyvendinimo garantijų vaidmenį.

Vadinasi, vaikai turi visas bendrąsias žmogaus teises ir laisves, kurios, atsižvelgiant į jo interesus, nulemtus fizinio, emocinio, protinio nesubrendimo, gali būti praplėstos arba apribotos. Vaikai gali turėti tokių teisių, kurios nebūdingos suaugusiems, pavyzdžiui, teisę būti apsaugotam nuo prievartos ir nepriežiūros, teisę, kad juo būtų pasirūpinta, teisę sveikai vystytis ir panašiai (Sagatys, 2006).

Daugeliui autorių pritariant (Kietytei (2005), Čiž (2003), Babachinaitei (1996)) vaiko teisių lygiavertiškumą žmogaus teisėms, vaikas pripažįstamas kaip pilnavertis ir savarankiškas subjektas, tačiau reikalaujantis ypatingos priežiūros bei apsaugos. Atsižvelgiant į vaiko pažeidžiamumą, turi būti kreipiamas ypatingas visuotinis dėmesys į jo apsaugą ir priežiūrą.

### **1.1.1. Vaiko teises reglamentuojantys įstatymai bei dokumentai**

Lietuvos Respublikoje vaiko teisių apsaugą reglamentuojantys teisės aktai priimti remiantis Lietuvos Respublikos konstitucija, Jungtinių Tautų Organizacijos 1959 metų Vaiko teisių deklaracija, 1989 metų Vaiko teisių konvencija, kitomis tarptautinėmis teisės normomis bei principais. Pagrindinės vaiko teisės, laisvės bei pareigos, šių teisių ir laisvių apsaugos bei gynimo svarbiausios garantijos nustatomos atsižvelgiant į specifinę vaiko padėtį šeimoje ir visuomenėje, nacionalinės teisės tradicijas.

Lietuvos Respublikos teisės aktai reglamentuojantys Vaiko teisių apsaugą:

- LR Konstitucija, 1992 m.
- LR Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys (LR ir Armėnijos Respublikos sutartis „Dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamose bylose“ (2003); LR ir Armėnijos Respublikos sutartis „Dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamose bylose“ (2003); Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos sutartis "Dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos, darbo ir baudžiamosiose bylose" (1993) ir kt.).
- JTO, TDO, Europos konvencijos ir deklaracijos („Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija“ (1989); „Hagos konvencijos dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje ratifikavimo įstatymas“ (1997) ir kt.).
- LR Seimo priimti įstatymai (Lietuvos Respublikos šeimynų įstatymas (2010); Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (2006) ir kt.).

- Kiti teisės aktai.

Be visų šių Lietuvos Respublikos teisinių dokumentų vaiko teisių reglamentuojančius įstatymus galima suskirstyti į tokias grupes:

1. Vaiko teisių apsaugą nustato Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996), Švietimo (2003), Specialiojo ugdymo (1998), Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos poveikio (2002), Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas (2000), Bendrieji vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatai (2002), Vaiko laikino išvykimo į užsienio valstybes tvarka (2002).

2. Įvaikinimo normos pateikiamos Civilinio kodekso trečiosios knygos V dalyje, Civilinio proceso kodekso XXIX skyriuje, Įvaikinimo apskaitos Lietuvos Respublikoje tvarkoje (2002) bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatuose (2005).

3. Globos ir rūpybos teisinį pagrindimą nustato Civilinio kodekso trečiosios knygos VII dalis, Civilinio proceso XXX skyrius, Vaiko globos organizavimo (2002) ir Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatai (2002), reglamentuojantys be tėvų globos likusio vaiko nuolatinės ir laikinosios globos organizavimo principus, vaiko globėjo atrankos, pasirengimo, skyrimo, atleidimo arba nušalinimo nuo pareigų, vaiko nuolatinės ir laikinosios globos nustatymo ir pasibaigimo tvarką.

4. Socialinę paramą rizikos grupės vaikams ir jų šeimoms reglamentuoja Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymas (2003), Valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus įstatymas (1994) ir Valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, skyrimo ir mokėjimo nuostatai (1999).

5. Rizikos grupės vaikų atsakomybę nustato Administracinių teisės pažeidimų kodeksas, Baudžiamojo proceso kodekso (2002) XI ir XXIII skyriai ir Bausmių vykdymo kodeksas (2002), „kuriuose reglamentuojami nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės, procesinių teisių ir garantijų, jiems paskirtų baudžiamųjų bausmių atlikimo klausimai" (Dromantienė, Šalaševičiūtė, 2006). Greta to, veikla su socialinės rizikos grupės vaikais grindžiama 2004 metų Lietuvos Respublikos patvirtintas Vaikų ir jaunimo socializacijos įstatymas, Socialinių paslaugų poreikio asmeniui nustatymo principų ir tvarkos (2004), Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinės rekomendacijos (2003) ir kiti teisiniai dokumentai.

Kaip matyti iš pateiktų teisinių dokumentų, vaiko teisių apsauga Lietuvoje turi teisinį pamatą, kurio pagrindu laikomas Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Įstatymo „paskirtis - gerinti vaikų teisinę apsaugą šalyje, nustatant suderintus su Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tarptautinės teisės normomis bei principais vaiko teisių ir laisvių gynimo pagrindus" (LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1999).

### 1.1.2. Vaiko teisių pažeidimai bei jų priežastys

A. Pitrienė (2007) akcentuoja, jog mūsų visuomenėje vis daugiau vaikų tampa agresyvūs, sunkiai valdomi. Visuomenėje nusikaltimai sunkėja, o nusikalsta vis jaunesni vaikai. Vis dažniau nepilnamečiai nusikalsta pakartotinai. Daugėja smurtinių nusikaltimų – nužudymų, plėšimų, sunkių sveikatos sužalojimų.

Socialinės rizikos šeima – šeimos grupė, kurioje daugiausia registruojama vaiko teisių pažeidimų. Todėl vyriausybė turi skirti ypatingą dėmesį tokių šeimų grupei. Daugelis minėtų šeimų tėvų menkai išsilavinę, prasta šių šeimų socialinė būklė, todėl vaikai dar pačioje gyvenimo pradžioje atsiduria tokioje aplinkoje, kurioje palanki socializacija vargu ar įmanoma (Vaikų ir jaunimo socializacijos programa, 2010).

Socialinės rizikos šeimose augantys paaugliai namie mato blogą pavyzdį, dažnai ir prieš juos pačius smurtaujama. Jeigu smurtas kartojasi, didelė tikimybė, kad ir paaugliai smurtaus. Todėl nuo paauglių agresijos dažniausiai nukenčia trečioji grupė vaikų, kuriems tėvai sugeba įskiepyti pareigos, atsakomybės, kultūros jausmą (Pitrienė, 2007).

Nemažą dalį Lietuvos vaikų sudaro globos netekę vaikai. Didžiausia netekusių globos vaikų dalis yra iš asocialių ir rizikos grupės šeimų. Tėvų globos netekimo priežastis galima suskirstyti į neišvengiamas (tėvų mirtis, ilgalaikė liga, tėvai įstatymų nustatyta tvarka paskelbti nežinia kur esančiais ir pan.) ir į išvengtinas (asocialios šeimos, tėvai patys atsisakė vaikų, nesirūpina jais, smurtauja ir pan). (LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaita, 2011).

Reikėtų nepamiršti ir vaikataujančių, gatvės bei šiukšlynų vaikų problemų. Pagrindinė šios problemos priežastis – skurdas: ekonominiai nepritekliai, alkoholizmas, narkomanija, abejingumas vaikui, vaikų nepriežiūra, emocinė ir kitokia prievarta, vaikų laisvalaikio neužimtumas ir kt. Negalėdami išmaitinti savo vaikų tėvai praranda motyvaciją, pradeda girtuokliauti taip kenkdami ekonominiai šeimos padėčiai.

Žmogaus teisių stebėjimo instituto (ŽTSI) projektų vadovės A. Kurutytės teigimu, smurtas šeimoje yra didžiulė bėda, bet priemonių su juo kovoti beveik nėra, nes skriaudžiamoms moterims, kaip alternatyva, siūloma apsigyventi nakvynės namuose, o vaikus tokiu atveju reikėtų atiduoti į globos namus. Daugumai moterų toks problemos sprendimas nepriimtinas, todėl jos taikosi su esama padėtimi ir nieko nesiima, o vaikai auga neįsivaizduodami, kad gali būti kitoks gyvenimo modelis. Laikui bėgant, iš skriaudžiamųjų jie tampa skriaudėjais (Pitrienė, 2007).

Pastaruoju metu daug kalbama apie prievartą prieš vaikus ir jos pasekmes. Lietuvoje į šią problemą imta žiūrėti kaip į psichologinį, teisinį, socialinį vaiko teisių pažeidimą. Vaikų seksualinė prievarta – tai bet koks seksualinis suaugusiojo kontaktas su vaiku, kuriuo

suaugusysis siekia seksualinio pasitenkinimo (Sruoga, Jakubkaitė, 2002) Prievartos esmė yra ta, kad ji kyla ne dėl vaiko elgesio. Dažniausiai ją iššaukia suaugusio asmeninės savybės, jo savijauta ar nuotaikos. Smurtautojo elgesys neprognozuojamas ir nėra jokio “teisingo” vaiko elgesio, kuris padėtų išvengti smurto. Dažnai tokie suaugę patys yra patyrę ar patiria prievartą. Žalojami vaikai nepasitiki savo jėgomis, nejaučia savo vertės, nemyli savęs, jaučiasi esą kitokie – blogesni, negražesni, nesėkmingesni, neverti meilės, neturi draugų ir yra vieniši. Skriaudžiami vaikai moka tik du vaidmenis – aukos arba skriaudėjo.

Pastebima, jog daugėja vaikų, dėl įvairių priežasčių sunkiai pritampančių bendrojo lavinimo mokyklose, stokojančių reikiamos motyvacijos mokymuisi arba dėl turimų nepalankių ekonominių socialinių sąlygų tiesiog negalinčių lankyti mokyklos. Dažnai stimulu tėvams leisti vaiką į mokyklą tampa vienintelis dalykas – nemokamas moksleivių maitinimas ir vaiko dingimas iš akiračio kuriai tai dienos daliai. Šios moksleivių ugdymo, mokymo ir popamokinio užimtumo bei užimtumo atostogų metu problemos ypač aktualios kaimo vietovėse (LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaita, 2011).

Auganti problema - jaunų žmonių destruktivaus elgesio forma - tyčiojimas. Jis pasireiškia ir gali pasireikšti tiek fiziniu veiksniu, tiek žodiniu įžeidimu, tiek neteisingu elgesiu. Patyčių mastai mokykloje labai veikia moksleivių saugumo jausmą. Vaikai, patiriantys kitų pajuoką ar visa tai stebintys, mokykloje nesijaučia saugūs, jie ne tokie patenkinti mokyklos gyvenimu. Tyčiojamas iš vaikų ir prieš juos smurtaujama įvairiausiose vietose: koridoriuose, kabinetuose, kiemuose, valgyklose, tualetuose (Pitrėnienė, 2007). Mokiniai, kenčiantys nuo vyresnių ar stipresnių bendraamžių patyčių, negali susikaupti bei sutelkti viso dėmesio pamokoms, nes galvoje kirba tik viena mintis, kur šią pertrauką pasislėpti, kad iš manęs ir vėl nesityčiotų.

Kita ryški problema, tai narkotikų vartojimas. Anot Kviešienės (2000), šių medžiagų vartojimas glaudžiai susijęs su jaunimo kultūra ir laisvalaikiu. Šiandien moksleiviai su narkotikais susipažįsta mokyklose, diskotekose bei jaunimo klubuose. Pastaraisiais metais narkotikai masiškai pradėti platinti mokyklose.

Apibendrinant galime teigti, jog susiklosčius nepalankiai finansinei-ekonominei padėčiai Lietuvoje, automatiškai sumažėjo vaikų saugumas, pastebima, kad vis daugiau jų netenka tėvų globos, yra socialiai ir pedagogiškai apleidžiami. Tai taip pat lemia didėjantis visuomenės dorovinis nuosmukis, plintantis alkoholizmas, narkomanija, skurdas, o ypač blogėjanti kriminogeninė padėtis. Veikiant šiems faktoriams sparčiai daugėja vadinamųjų asocialių šeimų, apie kurių vaikų normalias gyvenimo ir vystimosi sąlygas kalbėti yra beprasmiška. Dažnai tokių šeimų tėvai, gaudami mažas pajamas, jas išleidžia savo poreikiams patenkinti (prageria, išleidžia kitokio pobūdžio kvaišalams), taip versdami vaikus kentėti, o neretai vaikai šiose šeimose tampa

tėvų pragyvenimo įrankiu ar šaltiniu. Dažnai „įkalinti“ tokiose probleminėse situacijose vaikai pagalvoja apie savižudybę kaip apie pagrindinę išeitį.

### 1.1.3 Vaiko teisių pažeidimų poveikis vaikui

Vaiką žalojantis elgesys – tai neatsitiktinis vaiko sužeidimas dalyvaujant tėvams ar kitiems asmenims. Vaiką žalojantį elgesį galima apibrėžti kaip emocinę, seksualinę ir fizinę žalą vaikui. Taipogi vaikas žalojamas, kai jis yra netinkamai auklėjamas, apleistas bei išnaudojamas (Gudžinskienė, 2007).

A. Gudžinskienė (2007) vaiko teisių pažeidimus įvardija kaip: *nesirūpinimas bei nepriežiūra* (biologinių ir psichologinių vaiko poreikių netenkinimas); *fizinė prievarta* (fizinės jėgos naudojimas prieš vaikus); *emocinė prievarta* (žeminimas, tyčiojimas, gąsdinimas ir pan.); *seksualinė prievarta*.

Vaiko teisių pažeidimai neigiamai veikia tolesnę vaiko asmenybės raidą. Vaikai, kurių teisės yra pažeidžiamos yra nusivylę ir vėliau, išliedami savo jausmus mokykloje ar bendraamžių tarpe, dažniausiai taiko elgesio modelį, kurį perėmė iš tėvų, t.y. žiaurumą, agresiją. Tokie vaikai dažniau nei jų bendraamžiai patenka į rizikingas situacijas, yra linkę smurtauti, jiems yra įdiegiamas baimės ir nepasitikėjimo savimi jausmas, kuris gali lemti netinkamą vaiko elgesį ateityje (Ustilaitė, Gudžinskienė, Jakučiūnienė ir kt., 2007).

Kai kurie vaikai, neištvėrę patyčių, mėgina tai prievartai pasipriešinti, tačiau kartais gali pasirinkti netinkamus būdus ir pakliūti į rizikingas situacijas. Santykiai tarp paauglių ir tėvų turi įtakos pasirinkimui, paaugliui sprendžiant problemą – gyventi ar pasitraukti iš gyvenimo. Savižudybė (suicidas) – tai sąmoningas savo gyvenimo nutraukimas, tai yra mirtis, ištikusi tyčia save sužalojusį. Daugelį problemų, kurios vaikui atrodo neįveikiamos, neišsprendžiamos, išgyvenamos tik jo, patiria daugybė žmonių. Tačiau, nebendraudamas su tėvais ar draugais, nepasakodamas jiems apie savo problemas, paauglys dėl savo egocentriško mąstymo negali to suprasti. Jam atrodo, kad jo ateitis visada bus tokia pat sunki, beviltiška kaip dabartinis jo gyvenimas, ir iš tos situacijos jis mato tik vieną išeitį – savižudybę. Todėl aplinkiniai, pastebėję bet kokius nerimą keliančius paauglio požymius (užsidarymą, nutrūkusią draugystę, mėginimą žudyti, neįprastą atsisveikinimą, užuominas apie nenorą gyventi ir kt.) turi atkreipti dėmesį (Ustilaitė, Gudžinskienė, Jakučiūnienė ir kt., 2007).

Pastaruoju metu yra labai aktualus vaiko seksualinės prievartos klausimas. Seksualinė prievarta sukelia daugelį trumpalaikių ir ilgalaikių neigiamų pasekmių, sutrikdo normalią vaiko asmenybės raidą. Prievartos sukelti išgyvenimai palieka gilią žymę žmogaus gyvenime. Seksualinę skriaudą patyręs vaikas nepasitiki kitais žmonėmis, socialiai izoliuojasi, jam būdinga depresija; mintys apie savižudybę ar bandymai nusižudyti. Toks vaikas dažniausiai



nepakankamai vertina save, dažniau būna piktas, jaučiasi kaltas ar sugėdintas, jis gali žaloti save. Kad „pabėgtų“ nuo kasdienybės, seksualinę prievartą patiriantys vaikai gali pradėti piktnaudžiauti alkoholiu, narkotikais, jiems būdingi miego ir valgymo sutrikimai, juos dažnai lydi baimė, košmarai. Dažnai būna padidėjęs dirglumas, baimingos reakcijos (nemiga, nerimas, depresija, o neretai – ir mintys apie savižudybę). Vaikai, patyrę seksualinę prievartą, dažniau turi įvairių sutrikimų nei nenukentėję jų bendraamžiai.

Apibendrinant galime teigti, jog vaikui, kurio teisės yra pažeidžiamos, sunkiau integruotis visuomenėje. Vaikas yra užsidaręs, nepasitikintis ne tik savimi, bet ir aplinkiniais. Toks vaikas dažnai įvertinamas kaip „padidintos rizikos“ vaikas: tėvų perduotą agresiją, patyčias, prievartą vaikas perduoda kitiems. Vaikas vienas pats, be suaugusiųjų pagalbos, nebegali išspręsti problemų, todėl dažnas pagalvoja (ar renkasi) vienintelį jiems atrodantį teisingą problemų sprendimo būdą – savižudybę (Gudžinskienė, Jakučiūnienė, Peronis ir kt., 2007).

#### **1.1.4. Vaiko teisių apsaugos institucijų tarnybų vaidmuo paauglių savižudybių atveju**

Nutarime dėl vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo (2003m.) yra rašoma, kad įvairios institucijos ir žinybos koordinuoja savo veiklą kurdamos ir įgyvendindamos bendrą vaiko gerovės politikos strategiją. Sėkmingai spręsti vaiko problemoms organizuojamas nuolatinis tarpžinybinis bendradarbiavimas keičiantis informaciją apie galimybes padėti sunkiau besiverčiančioms šeimoms, auginančioms vaikus (Nutarimas dėl vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo, 2003)

Visuomenė turi būti adekvačiai ir prieinamai informuojama apie tai, kaip teikti paramą krizes išgyvenantiems, galvojantiems apie savižudybę žmonėms; kur ieškoti pagalbos tokiais atvejais. Tokios profesinės grupės kaip mokytojai, dėstytojai, medikai, socialiniai ir slaugos darbuotojai, vaiko teisių apsaugos darbuotojai, policijos pareigūnai, religinių institucijų atstovai turėtų gauti pagrindines krizių ir savižudybių prevencijos žinias bei mokymą, kaip praktiškai jas taikyti (Polukorienė, 2003).

Socialinės apsaugos sistemoje teikdamos socialines paslaugas, krizių ir savižudybių prevencine veikla vykdo:

- socialinės paramos tarnybos;
- specializuoti krizių įveikimo centrai;
- psichologinio - socialinio konsultavimo tarnybos: bendros ir specializuotos (vaikams, paaugliams, jaunimui, patyrusiems seksualine prievarta žmonėms, priklausomiems asmenims bei artimiesiems ir t.t.).

Vaiko teisių apsaugos specialistai galėtų vaidinti reikšmingą vaidmenį suicido prevencinėse programose, nustatydami emocines ir elgesio problemas bei atitinkamai

reaguodami, skatindami teigiamus tėvystės įgūdžius bei šeimų sąsają, suteikdami žinias, siekiant sumažinti mirtį nešančių priemonių prieinamumą (Jensen, Christiansen, 2005). Vaikų teisių apsaugos specialistai galėtų būti jaunimo suicidinio elgesio prevencinės strategijos dalis, skatinanti tamprus santykius tarp jaunimo ir šeimų, atkreipianti dėmesį į rizikos faktorius prieš įvykstant nelaimėi. Būtinai reikalingas specialistų rengimas, užtikrinantis prevenciją bei intervenciją, susidūrus su suicidiniu elgesiu (Kurienė, Pivorienė, 2000).

Pagalba mėginusiems žudytiems jaunuoliams turi būti aktyvi – suteikiama arba tame pačiame stacionare, kur jie buvo atgaivinti (pvz. psichoterapinės pagalbos centras), arba perduodami „iš rankų į rankas“ kitiems specialistams, kurie aktyviai suteiktų jiems ilgalaikę priežiūrą, palaikymą ar net psichoterapinį gydymą. Kompetentinga ir profesionali suplanuota, aktyvi pagalba reikalinga ne tik mėginusiems žudytiems pacientams, bet ir jų artimiesiems. Specialistai negali tikėtis, kad bandžiusieji žudyti jaunuoliai susilauks tinkamos ir konstruktyvios pagalbos iš savo artimiausios aplinkos (Valantinas, 2009).

Mokyklų darbuotojai taip pat gali pastebėti savižudybės grėsmę bei imtis savižudybės prevencinių priemonių. Mokytojų prevencijos bei intervencijos įgūdžiai gali turėti didelę įtaką gelbstint gyvybę, jei kiltų tragedijos grėsmė, postvencijos, jei tragedija įvyktų (Gailienė, 2001).

Policija taip pat pripažįsta neabejotiną tarpžinybinio bendradarbiavimo svarbą. Išskyla bendrų mokymų poreikis, kuriuose dalyvautų policijos darbuotojai, socialiniai darbuotojai, nepilnamečių reikalų inspektoriai, medikai. Policijos indėlis į mokymus, siekiant padidinti sugebėjimą pasiūlyti geriausias įmanomas paslaugas vaikams yra labai didelis. Jie galėtų padėti vaikams, esant krizinėse situacijose. Policija turi pasitikėti savo partneriais, kurie padeda tiriant įvykius. Policija turėtų būti informuota iš karto jeigu vaikui gresia pavojus. Tačiau tai nereiškia, kad visose tokio pobūdžio bylose bus reikalingas kriminalinis tyrimas ar kad vėliau reikės tolesnio policijos įsikišimo. Tačiau svarbu, kad policija pasilikėtų galimybę būti informuota ir konsultuota tam, kad užtikrintų, jog visa svarbi informacija bus priimta prieš galutinį sprendimą. Į policijos pareigas įeina ne tik kriminalinių nusikaltimų tyrimas, bet ir ypatinga galia įeiti į patalpas ir užtikrinti neatidėliotina pagalba vaikams (Slušnys, 2001).

Norint efektyviai atlikti savižudybių prevenciją yra būtinas valstybinių ir nevalstybinių institucijų bendradarbiavimas. Nors apie šių institucijų bendradarbiavimą yra kalbama daug, tačiau akivaizdu, jog šis bendradarbiavimas dar nepakankamai gelbsti žmonėms, galvojantiems apie savižudybę (Polukorienė, 2003).

## **1.2. Paauglių savižudybių priežastys**

Paauglių savižudybių tyrimai kasmet atliekami įvairiose Europos šalyse. Šiuos tyrimus taipogi vykdė Australijoje, Kanadoje, JAV ir kt. (Babachinaitė, 1996). Visose šalyse, kuriose

buvo atliekami paauglių savižudybių tyrimai – paauglių sąmoningas savęs žalojimas yra plačiai paplitęs. Tokios paauglių elgesio priežastys panašios. Todėl dauguma šių šalių ruošia bendrus projektus, siekdami įtraukti ir kitas, tyrimuose nedalyvaujančias šalis, kad sumažintų vaikų ir paauglių sąmoningo savęs žalojimo plitimą.

Suaugusieji dažniausiai linkę manyti, kad vaikai nesižudo (Kurienė, Pivorienė, 2000). Dažnai klaidingai manoma, kad vaikai nesugeba suvokti mirties prasmės, neatskiria savo suicidiškų poelgių nuo galimos baigties (Polukorienė, 2003). Tačiau, deja realybė yra kitokia. Pasaulinės Sveikatos Organizacijos (PSO) duomenimis, 15 – 34 metų amžiaus žmonių pagrindinė mirties priežastis – savižudybė. Lietuvos gyventojų grupėje 2 – 3 vietą tarp mirties priežasčių savižudybės užima tarp 10 – 19 metų amžiaus. Labai retai žudosi vaikai iki 5 – erių metų amžiaus. Turintys polinkį žudyti jaunesni kaip 10 metų moksleiviai sudaro tik 2,5 proc. visų žudytis linkusių vaikų (Juknevičius, 1996).

Svarbu išsiaiškinti paauglių savižudybių priežastis, jas išanalizuoti bei išsamiau įvertinti suicidogeninę situaciją Lietuvoje. Savižudybių priežasčių įvertinimas ir išanalizavimas būtų naudingas numatant ir įgyvendinant pagalbos bei prevencines priemones paaugliams, turintiems suicidinių minčių.

### **1.2.1. Savižudybės fenomenas**

Pasaulinė sveikatos organizacija savižudybę apibrėžia kaip apgalvotą, savanorišką, paties asmens inicijuotą ir pavojų gyvybei keliantį poelgį, kuris baigiasi mirtimi. Savižudybė - dažniausiai ilgo, kartais net visą gyvenimą trunkančio proceso rezultatas. Pamažu problemos kaupiasi, žmogus vis labiau jaučiasi nevertas ir nereikalingas, jam pradeda atrodyti, kad atsidūrė visiškoje aklavietėje, jį užvaldo tik neviltis ir ją stiprinančios mintys. Pagaliau užtenka paskutinio lašo - konkrečios priežasties ar preteksto - tada savižudybė įvyksta greitai (Juknevičius, 1996).

Savižudybė - reiškinys, kurį tiria daug mokslų: sociologija, filosofija, medicina, psichologija, kriminologija, teologija ir kt. Savižudybė sudėtinga, daugiareikšmė problema, kuri neturi kokios nors vienintelės priežasties ar paaiškinimo. Ją dažniausiai sukelia biologinių, psichologinių, kultūrinių, socialinių veiksnių visuma. Iki šiol niekas negali atsakyti į klausimą - kodėl žmonės žudosi? (Polukorienė, 2003)

E. Schneidmanas savižudybę apibūdina taip: „Šiuo metu vakarų pasaulyje savižudybe vadinamas sąmoningas susinaikinimo aktas, kuris yra daugiasluoksnis sutrikimas ir kurį vykdo kenčiantis individas, laikantis savižudybę geriausia išeitimi iš susiklosčiusios padėties“.

(Schneidman, 1992, p.13).

Savižudybė – tai ne veiksmas, o procesas, kurio metu žmogus patiria vis labiau augantį stresą, didėjantį emocinį skausmą, jausmų ir minčių sumaištį ir nuolat mažėjantį gebėjimą įveikti krizę (Kurienė, Pivorienė, 2000). Savižudybė yra opi visuomenės psichikos sveikatos problema. Savižudybė visais laikais buvo ir tebėra sukrečiantis, prieštaringas, keliantis diskusijas reiškinyss. Savižudybė sukelia skirtingas reakcijas, simbolizuoja skirtingus dalykus: tai tragedija, šokas, siaubas, įniršis, nesupratimas, paguoda, palengvėjimas, gėda, pagalbos šauksmas, skausmo išvengimas, bausmė, neviltilis, liūdesys, klaida, nerimas ir kt. (Kriščiūnas, 2002).

N. Žemaitienė sako, jog „savižudybė arba mėginimas žudyti retai būna spontaniškas, momentinis sprendimas. Savižudybė beveik visada yra procesas, vykstantis keliais etapais: minčių, ketinimų ir veiksmo.“ (N. Žemaitienė, 2001, p. 59)

K. Hawton, K. Rodham, E. Evans (2006) savižudybę sulygina su sąmoningu savęs žalojimu – tai sąmoningai atliekami prieš save nukreipti veiksmai, nesukeliantys mirtinų pasekmių“. Tokiam elgesiui priskiriami paties asmens inicijuoti veiksmai, kai asmuo tyčia save žaloja (pvz., savęs pjaustymas, šokimas nuo aukštos vietos); vaisto vartojimas didesnėmis dozėmis nei paprastai būna skiriama gydytojo; narkotinių medžiagų vartojimas norint sau pakenkti (dideliais kiekiais ir vienu metu); nevalgomų medžiagų ar daikto rijimas.

Individo lygmenyje savižudybė – tai žmogaus reakcija į nepatenkintus psichologinius poreikius, kurie sukelia nepakeliamą emocinę įtampą, nepakeliamą psichologinį skausmą. Psichologinis skausmas – specifinis „neigiamų“ jausmų (kaltės, baimės, pažeminimo, žlugimo, orumo praradimo, vienišumo, neviltilies, t.t. ) sukeltas skausmas. Tačiau visi šie sunkūs jausmai priveda prie savižudybės tik tuo atveju, kai būna per daug skausmingi ir tampa nepakeliami. Savižudybė apima ne tik patį skausmą, bet ir individo norą jį sustabdyti (Gailienė, 2001).

Z. Pluzek (1996) nurodo, jog savižudybė nėra vienalytis reiškinyss, kadangi galima išskirti skirtingus jų tipus atsižvelgiant į motyvaciją ir į tai, kaip aiškiai žmogus suvokia, jog poelgis, kuriam jis ryžtasi yra tikrai keliantis grėsmę jo gyvybei. Neretai pasitaiko ir tokių atvejų, kuomet žmogus to iki galo nesuvokdamas, nerūpestingai rizikuoja savo gyvybe. Kartais savižudybė būna kaip įrankis, padedantis manipuliuoti aplinkiniais, kartais kaip pagalbos šauksmas (Pluzek, 1996).

Vienas žymiausių suicidinės elgsenos tyrėjų E. Schneidman 1980 metais pateikė 10 visoms savižudybėms bendrų charakteristikų:

1. „Bendras tikslas – t.y. rasti problemos sprendimo būdą.
2. Užduotis – atimti sau sąmonę, kad būtų galima negalvoti.
3. Bendras savižudybių dirgiklis – teikianti nepakeliamą skausmą.
4. Bendras stresorius – nepatenkinti psichiniai poreikiai.
5. Bendra emocinė būklė – bejėgiškumo ir neviltilies būseną.

6. Bendra vidinė pozicija, kuriai būdingas ambivalentiškumas, kuomet potraukiai gyventi ir negyventi tampa bemaž tapatūs.

7. Bendra pažinimo sferos būklė – horizontų susiaurėjimas.

8. Pasirenkama veiklos rūšis – pasitraukimas.

9. Bendra tarpasmeninio komunikavimo forma – savižudybės plano atskleidimas.

10. Visoms savižudybėms bendra priežastis dėl kurios atsiranda vidinis sutelktumas, yra ryšys tarp būdų, kuriais žmogus visą gyvenimą kovojo su sunkiomis situacijomis.” (Gailienė, 1998).

Taigi, kiekvienas autorius skirtingai apibrėžia savižudybės fenomeną, tačiau apibendrinant galime teigti, jog savižudybė yra rimtas ir sudėtingas veiksnys (procesas), sukeliantis daug pasekmių ne tik pačiam asmeniui, bet ir jį supančiai aplinkai.

### **1.2.2. Paauglystės amžiaus tarpsnio ypatumai**

Paauglystė - tai pereinamasis laikotarpis tarp vaikystės ir suaugusiojo amžiaus. Mokslininkai šį laikotarpį nevienodai supranta ir brėžia skirtingas chronologines šio amžiaus tarpsnio ribas (Vaičiulienė, 2004).

Pagal 1989 m. Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje priimtą Vaiko teisių konvenciją (1996) vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18-os metų.

Paauglystėje įvyksta reikšmingų fiziologinių organizmo kitimų. Vienas iš pačių svarbiausių momentų paauglio asmenybės vystymesi yra jo poreikis suvokti save kaip asmenybę. Savimonės formavimosi pradžia ir jos tolesnis vystymasis paženklina visą paauglio psichinį gyvenimą, jo mokymosi pobūdį, jo požiūrio į aplinką, jo santykių su žmonėmis formavimąsi (Gučas, 1990).

Daugelis mokslininkų paauglystės laikotarpį apibrėžia kaip ypač pažeidžiamą amžiaus tarpsnį (Brooksbank, 1985). Tokia išvada patvirtina ir Pasaulio sveikatos organizacijos surinkti statistiniai duomenys, rodantys, kad savižudybių ir sąmoningo savęs žalojimo skaičius paauglystėje smarkiai šokteli lyginant jį su jaunesnio amžiaus tiriamojo skaičiumi (Juknevičius, 1996).

Augdamas paauglys pradeda suvokti, kad jis nėra visiškai priklausomas nuo tėvų. Jo mintys, jausmai, požiūriai daugelyje situacijų skiriasi. Dažnai sprendimus kaip jam elgtis, paauglys priima pats, neklausinėdamas kitų patarimo. Keičiasi paauglio požiūris į šeimą. Paauglys vis atviriau priekaištauja tėvams, be abejojimo, dažnai tai žeidžia tėvus (Barkauskaitė, 2001). Paauglystės metais kinta paauglio santykiai su bendraamžiais. Santykiai su draugais tampa glaudesni, tačiau santykiai su tėvais atitolsta nuo glaudaus tarpusavio ryšio. Paaugliai bendraamžių akiratyje gali jaustis individualybės. Jei santykiai šeimoje įtempti, konfliktiški, paaugliai negali dalintis savo išgyvenimais, tuomet savo išgyvenimus atskleidžia

bendraamžiams. Paauglys iš bendraamžių sulaukia palaikymo, bendraamžiai supranta paauglį, kovojantį su tėvais (Vaičiulienė, 2004).

Mokykla ir mokymasis užima daug vietos paauglio gyvenime, bet nevienodai įvairiems vaikams, nors visi supranta mokymosi svarbą ir būtinumą. Daugeliui mokykla pasidaro patrauklesnė todėl, kad galima plačiau bendrauti su vienmečiais, bet pats mokymasis dėl to neretai nukenčia. (Petrovskis, 1978). Geri emociniai santykiai pagrindiniuose klasės, šeimos kolektyvuose ne tik patenkina bendravimo poreikį, su kuriuo siejasi žmogaus fizinis, psichinis vystymasis, bet ir sudaro sąlygas formuoti teigiamoms asmenybės savybėms. Tuo tarpu blogi santykiai šiuose kolektyvuose sukelia rimtas konfliktines situacijas, kurios veikia asmenybę, o svarbiausia iš pagrindų keičia draugų, tėvų, artimųjų, mokytojų, suaugusiųjų požiūrį į ją. Blogiausia, kad sutrinka paties žmogaus – jaunuolio emocinė savijauta, jis praranda pasitikėjimą draugais, suaugusiais, mokytojais. Formuojasi nepageidaujami įpročiai, kurie ilgainiui tampa asmenybės savybėmis. Jaunuolis užsidaro savyje. (Barkauskaitė, 1986).

Pastarojo meto tyrinėjimai rodo, kad dabartinei jaunų žmonių kartai mintys apie savižudybę ir suicidiškas elgesys būdingesni nei anksčiau gyvenusiems jauniems žmonėms. Šie į save nukreipti destruktivūs polinkiai intensyviausiai reiškiasi paauglystėje (Žemaitienė, 2004).

Krizę išgyvenantis žmogus jaučiasi nebegalintis įveikti iškilusių sunkumų, yra pasimetęs ir nežino, ką daryti. Įprasti būdai, kurie anksčiau jam padėdavo įveikti gyvenimo sunkumus, tampa nebeveiksmingi. Žmonės, esantiems tokioje būsenoje, gali kilti minčių apie savižudybę. Negalėdami įveikti krizės ir nesulaukdami aplinkinių pagalbos, jie gali tapti priklausomi nuo alkoholio ar narkotikų, susirgti psichikos ligomis, arba net nusižudyti. Todėl, ypatingai yra svarbu problemų turintį paauglį pastebėti, jam padėti, jog paauglys netaptų priklausomas nuo alkoholio ir narkotikų, problemas sugebėtų išspręsti laiku – taip būtų išvengiama savižudybės rizikos (Polukorienė, Kazlauskaitė ir kt. 2004).

### **1.2.3. Priežastys, paskatinančios paauglį pasirinkti savižudybę kaip išeitį**

Suaugę žmonės dažnai mano, kad vaikai neturi jokios svarios priežasties žudytis. Suaugusiųjų manymu, vaikai negali būti apimties tokios nevilties, jog galėtų pasirinkti savižudybę kaip išeitį. Dažnai suaugusieji mano, jog vaikystė ir paauglystė pats laimingiausias gyvenimo etapas. Tačiau paaugliai patiria daugybę pokyčių: iš vaikystės pasaulio reikia pereiti į suaugusiųjų pasaulį. Tuomet keičiasi požiūris ne tik į save patį, bet ir į savo tėvus bei paauglį supančią aplinką. Tokiu paauglio laikotarpiu, paauglys yra lengvai pažeidžiamas, nestabilus, greitai kinta jo nuotaikos.

Kai visuomenėje savižudybių gausėja, o jokių prevencijos priemonių nesiimama, formuojasi "savižudiška kultūra" – „vis daugiau žmonių susiduria su artimųjų, pažįstamų, bendradarbių

savižudybėmis, visuomenėje į tai žiūrima pakančiai arba abejingai, viešumoje vis dažniau pratinama ir pratinamasi prie minties, kad savižudybė nėra kažkas ypatinga, galimas ir toks problemų sprendimo būdas. Tai stiprina savižudybės motyvaciją. Labiau pažeidžiamus žmones, kurių rizika nusižudyti ir taip didesnė, tai gali paskatinti autoagresyviai elgesiui, "pasufleruoti" nusižudymo metodą" (Gailienė, 1998, p. 27).

Kaip pažymi šias problemas tyrinėję K. Hawton, K. Rodham, E. Evans (2006), sąmoningo savęs žalojimo priežastys labai sunku tyrinėti, nes jos paprastai daugialypės, įvairios, unikalios – sąlygotos kiekvieno asmens patirties ir gyvenimo istorijos. Prie galimo paauglio sąmoningo savęs žalojimo priežasčių priskiriamos ir paauglių pastangos suvaldyti tarpasmeninių santykių kaitą bei bandymai susidoroti su stresinėmis situacijomis, nes jie yra tiesiogiai susiję su prisitaikymu prie aplinkos ir psichologiniu funkcionavimu, o tai gali lemti ir save žalojančio elgesio atsiradimą kaip galimą problemos sprendimo būdą.

Z. Pluzek (1996) analizuodama dažniausius jaunuolių mėginimo nusižudyti motyvus pastebi, kad ir vaikinai, ir merginos nurodo vienodas savižudybių priežastis. Pasak autorės, kad žmogus galėtų reikiamai funkcionuoti, labai svarbu geri tarpusavio santykiai. Todėl nenuostabu, jog dažniausiai mėginama žudyti dėl konfliktų šeimoje. Kitas dėmesio vertas faktas – nemažai savižudybių įvyksta dėl to, kad žmonės suabejoja gyvenimo verte arba praranda jos pojūtį, jaučiasi pasimetę. Visa tai dar sustiprina menkavertiškumo jausmas, kai žmonės mano turį vien neigiamų bruožų, o teigiamų nepastebi (Pluzek, 1996).

Savižudybės tikslas – rasti sprendimą arba nutraukti nepakeliamą skausmą. Visų savižudybių ypatumas – didžiulė ambivalencija, sąmoningas ar nesąmoningas svyravimas tarp prieštaringų tendencijų – noro gyventi, sulaukti pagalbos ir palengvėjimo, ir noro sykiu viską užbaigti, negyventi. Kartais tereikia menkiausios smulkmenos, kuri nulemtų pasirinkimą – gyventi ar negyventi.

Pasak O. Davidonienės, galima nurodyti labai plačią savižudybių priežasčių gamą. Savižudybių tyrimai buvo atlikti Australijoje ir Amerikoje. Buvo tiriama ar vaikams daro įtaką kompiuteriniai žaidimai, kuriuose galima gauti gyvybių: gyvybė nėra vertinama. Tarp daugelio savižudybės priežasčių yra ir ganėtinai keistų. Jei žiniasklaidoje pasirodo informacija apie kokios nors „žvaigždės“ savižudybę ar tik bandymą tai padaryti, neišvengiamai atsiranda ir sekėjų (Čekutis, 2004).

Taipogi savižudybės riziką labai padidina:

- ankstesni mėginimai nusižudyti;
- psichikos sutrikimai, ypač klinikinė depresija, taip pat asmenybės sutrikimai;
- piktnaudžiavimas alkoholiu ir narkotikais;
- sukrėtimai šeimoje: mirtis, skyrybos, rimti konfliktai;

- sunkios, lėtinės, neišgydomos ligos;
- artimųjų savižudybės;
- lemtingos netektys - artimųjų mirtis, darbo praradimas, esminiai pralaimėjimai;
- nepalankios psichologinės sąlygos vaikystėje: nesirūpinantys, nemylintys, dažnai mušantys tėvai. Savižudybės grėsmė ypač padidėja, kai susideda keli rizikos veiksniai (Emociniai sutrikimai ir savižudybių prevencija, 2000).

Vadinasi, į paauglių savižudybių problemą turėtų atkreipti dėmesį ne tik psichologai, pedagogai, sociologai, bet ypatingai vaiko teisių apsaugos specialistai.

Jaunuoliai, mėginantys nusižudyti, visai nenori mirti. Jie tik nori pabėgti nuo savo kančių. Suaugusieji dažnai mano, kad jaunuolių problemos laikinos. Bet patys jaunuoliai neturi pakankamai gyvenimo patyrimo ir platesnio požiūrio į gyvenimą. Jiems atrodo, kad tokie nelaimingi, kaip dabar, jie jausis visada ir nėra jokios išeities, tik arba būti tokiam nelaimingam, arba nusižudyti (Emociniai sutrikimai ir savižudybių prevencija. ES projektas., 2000).

### **1.2.3.1. Šeima kaip galimas suicidinio vaiko elgesio šaltinis**

Egzistuoja įvairios teorijos, aiškinančios savižudybes: vienos jų vadovaujasi instinktų įtaka, kitos ieško biologinio – genetinio polinkio į savižudybę šaknų, dar kitų autorių dėmesio centre yra šeimos procesai (Ustilaitė, Gudžinskienė, Jakučiūnienė, 2007).

Pastarojo meto edukacinėje literatūroje taip pat gausėja darbų, tiesiogiai ar netiesiogiai iškeliančių tėvų ir vaikų santykių problemą. Lietuvoje naujai įsitvirtinanti šeimotyra tampa akstinu šeimos tyrimams suintensyvinti, o tarp jų ir santykių, kaip ypatingai reikšmingo šeimos gyvenimo kokybės, matmens. Tėvų ir vaikų santykius teoriniu ir empiriniu atžvilgiu daugiausia yra nagrinėję Z. Bajoriūnas (1997), J. Uzdila (1997), V. Aramavičiūtė (1978, 1995), K. Miškinis (1996), J. Litvinienė (1997), L. Rupšienė (2001) (Aramavičiūtė, Martišauskienė, 2008).

Visuose vaikų suicidologiniuose tyrimuose akcentuojama šeimos įtakos, mokyklos aplinkos reikšmė jaunuolio suicidinių minčių atsiradimui. Tačiau, svarbiausiu vaikų suicidinių ketinimų ištakų šaltiniu laikoma šeima – vaiko sėkmingos raidos pagrindas.

Vaikams šeima - svarbiausias veiksnys, nulemiantis jo asmenybės tapsmą. Šeima ugdo svarbiausius vaiko interesus, dvasines vertybes, elgesio normas, poreikius, polinkius, kurie yra priimami, vertinami klasės mokinių arba atstumiami, ignoruojami. Tėvų elgesys ir požiūris į vaikus lemia, kaip lengvai paauglys išsiugdys įvairius įgūdžius, įgis savarankiškumo, pasitikėjimo jėgomis, suformuos teigiamą savęs vertinimą. Tėvų grubumas, nesupratingumas, pareigų nevykdymas apsunkena paauglių gyvenimą. Paaugliai, su kuriais žiauriai elgiamasi, mažiau pasitiki žmonėmis, sunkiau užmezga ir palaiko su jais stabilesnius emocinius ryšius. Taigi, šeima yra vienas iš reikšmingiausių socialinio statuso veiksnių (Navaitis, 2001).



Augdamas paauglys pradeda suvokti, kad jis nėra visiškai priklausomas nuo tėvų. Jo mintys, jausmai, požiūriai daugelyje situacijų skiriasi. Dažnai sprendimus kaip jam elgtis, paauglys priima pats, neklausinėdamas kitų patarimo. Keičiasi paauglio požiūris į šeimą. Paauglys vis atviriau priekaištauja tėvams, be abejo, dažnai tai žeidžia tėvus (Barkauskaitė, 1986).

Paauglystės metais iš esmės kinta santykiai su bendraamžiais. Didėjant autonomiškumui, paaugliai kiek nutolsta nuo tėvų, tuo tarpu santykiai su draugais tampa artimesni. Paaugliai daug daugiau laiko praleidžia su bendraamžiais. Su draugais jie jaučiasi individualybės. Su bendraamžiais paaugliai dalijasi išgyvenimais, kuriuos ne visada gali atskleisti tėvams, jei santykiai šeimoje pernelyg konfliktiški. Bendraamžiai remia dėl nepriklausomybės nuo tėvų kovojantį paauglį (Vaičiulienė, 2004). Paauglystėje bendraamžių grupės įtaka itin išauga, nesutarimai su ja išgyvenami ypač skaudžiai. Antra vertus, paaugliui reikia įgyti ne tik priklausymo grupei, bet ir konfliktų su bendraamžiais ir jų sprendimo patirties (Navaitis, 2001).

J. Jacobsas, tyres mėginusius žudyti paauglius, nustatė, kad daugelis jų išgyveno ilgai trunkančią šeimos problemų istoriją, ir kad tos problemos dar paaštrėjo, kai vaikas tapo paaugliu. Taip pat nustatyta, kad daugelis jaunų savižudžių mažai bendravo arba visai nebendravo su savo tėvu, todėl, kad arba jo išvis neturėjo, arba tėvas buvo tvarkdarys, o ne draugas savo sūnui. Nusivylęs, nevirties apimtas jaunas žmogus, mėgindamas žudyti, taip stengiasi išspręsti savo gyvenimo problemas. Beveik visi mėginę žudyti paaugliai iš pradžių priešinosi, tapo nepaklusnūs, po to dažnai bėgdavo iš namų. Kai tokie veiksmai nepadėdavo išspręsti problemos, pasirinkdavo savižudybę kaip paskutinį, dramatiškiausią būdą atkreipti į save aplinkinių dėmesį. Todėl aplinkiniai, pastebėję bet kokius nerimą keliančius paauglio požymius (užsidarymą, nutrūkusią draugystę, mėginimą žudyti, neįprastą atsisveikinimą, užuominas apie nenorą gyventi ir kt.) turi atkreipti dėmesį. (Žukauskienė, 1996).

Paskutiniaisiais dešimtmečiais psichologijoje nuosekliai pradėta tyrinėti vienišumo problema. Vienišumas kaip socialinis atsitraukimas ir atsiskyrimas yra trukdantis visuomenėje prisitaikyti rizikos veiksnys (Cibulskaitė, Laurinavičiūtė, 2008.).

R. S. Weisas (1973), labiausiai nulėmęs vienišumo psichologijos plėtojimąsi, išskyrė du – emocinį ir socialinį – vienišumo aspektus: emocinis suprantamas kaip nerimas, emocinė tuštuma, neturėjimas artimų draugų, neramumas; socialinis – kaip nuobodumas, jausmų marginalumas, nepriklausymas grupei, bendrumo trūkumas (Lunt, 1991). Šiandieninėje mūsų visuomenėje vienišumas pripažįstamas rimta socialine problema. Taigi, vienišumo jausmas gali būti viena iš priežasčių dėl paauglių savižudybių.

M. D. Belle'as (1989) teigia, kad geri santykiai su tėvais ir kitais žmonėmis yra geriausia socialinė parama paaugliui: jeigu vaikai turi gerą ryšį su tėvais, jaučiasi svarbūs ir mylimi, tai jie jaučia mažesnę vienišumą su bendraamžiais ir draugais; jeigu jie jaučia, kad tėvai jais nesirūpina,

tai nejaučia komforto ir su bendraamžiais ar kitais suaugusiais žmonėmis ir labiau pasimeta stresinėse situacijose (Lau, Dennis, Patrick, 1999).

M. H. Davis, L. Franzai (1986) teigimu, tėvai gali padėti vaikui mažiau pajusti vienišumo jausmą paauglystės metu: vaikas, augantis paramą suteikiančioje šeimoje, kurioje jis jaučia tarpusavio supratimą, pajus mažiau vienišumo jausmo (Davis, Franzai, 1986). Nors atvirumas bendraamžiams yra svarbus įveikiant vienišumą, toks aspektas kaip santykiai su tėvais labiau lemia susvetimėjusių jausmų įveikimą.

I. Kerulienė (2008) atliko tyrimą: „Vaiko teisės, tėvų požiūris į jas ir elgesys su vaiku“. Tyrime akcentuojamas tėvų požiūris į vaiko teises bei vaiko teisių svarbą. Kerulienė I. išanalizavo tėvų nuostatas apie vaikų teises, įvertino jų gerbimą ir teigia, kad tėvai nėra pakankamai įsisavinę visų vaiko teisių. Taigi, tėvams gerai neįsisavinus vaiko teisių kyla nesusikalbėjimo problema tarp tėvų ir vaikų (Kerulienė, 2008).

Apibendrinant galime teigti, kad šeimos įtaka paaugliui yra itin reikšminga. Paaugliui šeima yra toji institucija, kuri gali suteikti socialinę paramą paaugliui, jaustis svarbus ir mylimas, įveikti vienišumo jausmą. Šeima ne tik formuoja paauglio vertybes, nuostatas, pasaulėžiūrą, bet ir pati pirmoji (esant geriems santykiams su vaiku) gali pastebėti nerimą keliančius veiksnius: užsidarymą, nutrūkusią draugystę, mėginimą žudyti, neįprastą atsisveikinimą, užuominas apie nenorą gyventi ir kt.

### **1.2.3.2. Mokyklos aplinkos įtaka vaiko suicidinėms idėjoms kilti**

Nors neabejojama, kad šeima yra svarbiausia institucija vaiko socializacijos procese, mokykloje patiriami sunkumai įvardijami kaip vieni labiausiai sąmoningą savęs žalojimą veikiančių veiksnių (Krishnakumar, Geeta, Gopalan, 2005).

Ne tik Lietuvoje, bet ir kitų šalių švietimo įstaigose padaugėjo problemų, susijusių su mokinių adaptacija, emocijų ir elgesio problemomis, patyčių paplitimu, smurtavimu, agresyviu elgesiu (Malinauskienė, Žukauskienė, 2007).

Vaikui kaip labiausiai pažeidžiamai visuomenės daliai, smurtas yra ypatinga ir opi problema, turinti įtakos jų vystymuisi, tolesniam gyvenimui. Joks smurtas prieš vaikus negali būti pateisinamas. Nežiūrint į tai, smurtas egzistuoja visose pasaulio šalyse, skirtingose kultūrose, klasėse, švietimo srityje ir nepriklauso nuo pajamų dydžio bei etninės kilmės.

Smurtas ugdymo įstaigose – šiuo metu viena didžiausių problemų ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje. Smurtas apibūdinamas kaip fizinė, psichologinė, emocinė, seksualinė prievarta bei žmogaus nepriežiūra (Abromaitienė, Liaudinskienė, 2004). Dauguma autorių, apibūdinami smurtą, akcentuoja du pagrindinius kriterijus – tai asmens ketinimus ir jo veiksmų pasekmes. Smurtas yra elgesys, kuris nukreiptas prieš kitą žmogų, siekiant jam sukelti diskomfortą,

skausmą arba padaryti kokią nors kitą žalą. Smurtas gali būti išreiškiamas įvairiais būdais: fiziniu ir psichologiniu būdu (Bukšnytė, Kitrys, 2007).

Smurtas, kaip ir bet kuris kitas trauminis įvykis, sukelia vaiko elgesio, minčių, jausmų pakitimus. Smurto padariniai gali būti situaciniai arba ilgo poveikio. Ilgalaikiai padariniai yra nerimo požymiai, uždelstas ar lėtinis potrauminis stresas, depresija, savižudiškas elgesys. Taip pat dažnai minimas ilgalaikio poveikio efektas – alkoholio ir narkotikų vartojimas. Šios medžiagos padeda „ištrinti“ skaudžius prisiminimus (Pakalniškienė, Bieliauskaitė, Siebre, 2003).

Vaikų apsauga nuo smurto - neatidėliotinas uždavinys. Vaikai šimtmečiais buvo tarsi nematomi ir tylėdami kentė suaugusiųjų smurtą. Dabartiniu metu, kai vis didesnę atgarsį įgauna žinios dėl visų formų smurto vaikų atžvilgiu masto ir pasekmių, vaikams būtina užtikrinti efektyvias įspėjamas priemones ir apsaugą, į kurią jie turi teisę.

Menki akademiniai pasiekimai, neigiama nuostata mokyklos ir mokymosi atžvilgiu, mokyklos nelankymas – veiksniai, didinantys tikimybę savižudiškam elgesiui (Bjarnason, Thorlindsson, 1994). Savižudiškų ketinimų turintys paaugliai dažniau nei nesuicidiški jų bendraamžiai praleidžia pamokas, jų menkesni akademiniai rodikliai (Borowsky, Resnick ir kt., 1999). Kai kurių tyrimų rezultatai rodo, kad savęs žalojimo atvejų rečiau pasitaiko mokyklinių atostogų metu ir tuo pačiu jų daugėja pirmadieniais, kai mokslo savaitė prasideda (Hawton, Rodham, Evans, 2006).

Mokykla ir mokymasis užima daug vietos paauglio gyvenime. Tačiau ne visi vaikai supranta mokymosi svarbą ir būtinumą. Daugeliui mokykla pasidaro patrauklesnė todėl, kad galima plačiai bendrauti su vienmečiais, bet pats mokymasis dėl to neretai nukenčia (Petrovskis, 1978). Geri emociniai santykiai pagrindiniuose klasės, šeimos kolektyvuose ne tik patenkina bendravimo poreikį, su kuriuo siejasi žmogaus fizinis, psichinis vystymasis, bet ir sudaro sąlygas formuoti teigiamoms asmenybės savybėms. Tuo tarpu blogi santykiai šiuose kolektyvuose sukelia rimtas konfliktines situacijas, kurios veikia asmenybę, o svarbiausia iš pagrindų keičia draugų, tėvų, artimųjų, mokytojų, suaugusiųjų požiūrį į jį. Blogiausia, kad sutrinka paties žmogaus – jaunuolio emocinė savijauta, jis praranda pasitikėjimą draugais, suaugusiais, mokytojais. Formuojasi nepageidaujami įpročiai, kurie ilgainiui tampa asmenybės savybėmis. Jaunuolis užsidaro savyje (Barkauskaitė, 1986).

Paaugliai siekia draugauti ir bendrauti su bendraklasiais, kurie nusipelnė pagarbą, autoritetą, yra kuo nors pralenkę kitus. Visais atvejais bendravimas turi būti patrauklus dviem atžvilgiais – turi sutapti interesai ir abi pusės patenkinti asmeninių santykių pobūdis (Petrovskis, 1978).

Be visų šių išvardintų problemų reikia taipogi aptarti patyčių problemą. Patyčios apibrėžiamos kaip sąmoningas vieno vaiko ar grupės nuolat kartojamas gąsdinantis priekabiavimas ar fiziniai veiksmai prieš vaiką, kuris nepajėgus apsiginti (Olweus, 1993).

Patyčių problema apima platų elgesio spektrą: fiziniai išpuoliai, žodiniai užgauliojimai, pravardžiavimas, ignoravimas, gąsdinantys ir grasinantys žvilgsniai, individualūs bei grupiniai išpuoliai. Šiuos veiksmus patiriantys paaugliai pasižymi emocinės ir fizinės sveikatos sutrikimais (Rigby, 1999). Sukaupta nemažai įrodymų, kad vaikystėje ir paauglystėje patiriamas emocinis smurtas didina savižudybės riziką (Overpeck, Pilla, Ruan, 2001).

Patyčios ypač stipriai siejasi su negalavimais: dažnu liūdesiu bei irzlumu, bloga nuotaika, dažna nervine įtampa arba susirūpinimu, dažnu galvos skausmu, bloga nuotaika. Daugelį šių negalavimų patyrė paaugliai, kurie buvo susidūrę su patyčiomis (Zaborskis, Vareikiene, 2008). Visi šie emociniai bei fiziniai negalavimai gali prisidėti prie paauglių savižudiško elgesio.

Kitas aspektas apie kurį reikia pakalbėti yra mokyklos baimė. Mokyklos baimė reiškiasi ne tik mokymosi ir pasiekimų srityje, tačiau išryškėja ir socialiniai mokyklos baimės požymiai, kadangi mokykloje funkcionuoja įvairūs socialinio gyvenimo kontekstai (Morschitzky, 1999)

Socialinė baimė (kartu su mokymosi baime) laikoma viena iš mokyklos baimės formų. Socialine baime laikomas susirūpinimas ir susijaudinimas, susijęs su socialinėmis situacijomis, socialiniais kontaktais, kurie individo priimami kaip pavojingi asmens savivertei, griauinantys saviidentifikaciją (Bagdonas, 2008).

Socialinė baimė susieta su savojo Aš koncepto formavimu: mokinys, nepasitikintis savimi, lengvai paveikiamas aplinkos, laiko save prastesniu nei aplinkiniai, sociumą suvokia kaip priešišką asmeniui sistemą. Įsivaizduojamas priešiškus kelia baimę, skatina socialinių kontaktų ribotumą, asocialumą (Scholz, 1999).

Socialine baime apibūdinama tokia žmonių baimės rūšis, kai asmuo, būdamas didelėje žmonių grupėje jaučiasi gerai, tačiau, pakliuvęs į nedidelę grupę, kurioje jam skiriamas dėmesys, reikia pasisakyti, diskutuoti, asmuo jaučiasi sukaustytai, nesugeba pareikšti nuomonės, bendrauti (Seipp, 1990).

Socialinės baimės pasekmėmis tampa asmenybiniai sutrikimai, perdėtas kuklumas, neryžtingumas, socialinių kontaktų vengimas. Vyresniame mokykliniame amžiuje ir jau suaugus įgyjamos kitos socialinės baimės formos: publikos, scenos, priešingos lyties baimė. Vaikai, patiriantys socialinę baimę, kenčia dėl pažeminimo, atsiskyrimo, diskriminacijos. Problemos pasekmė gali būti mokymosi, bendravimo sutrikimai, ligos, asmens kriminalizacija (Bagdonas, 2008).

Galima išskirti socialinės baimės mokykloje priežastis: svarbaus asmens pasikeitimas (auklėtojo, pamėgto mokytojo); ypač didelis mokyklos pastatas; bendramoksliai, įnešantys į aplinką socialinį nestabilumą, grėsmę (fizinė, psichinė prievarta); išsiskyrimo patirtis (tėvų skyrybos); netinkami socialiniai papročiai, auklėjimo tradicijos šeimoje. Mokiniai, patiriantys socialines baimes, kenčia dėl savivertės žlugimo, todėl patys nebegali susidoroti su mokyklos

baimės problema, negeba pasiklausti, susirasti draugų, traukiasi problemoms iš kelio, nemėgindami jų įveikti. Tokia situacija yra „užburto mokyklos baimės rato“ pradžia. Laiku nepastebėta ir nesprendžiama problema gali būti traktuojama kaip egoizmas, užsispyrimas, arogancija, todėl vaikas, patiriantis socialinę baimę, tampa savo problemos kaltininku. Vaikas, išvargintas mokymosi krūvių, socialiai izoliuotas bendraamžių, lengvai paveikiamas negatyvių aplinkos veiksnių (Bagdonas, 2008).

Taigi, kaip ir šeima, taip ir mokykla turi svarbią reikšmę paauglio suicidinėms idėjoms kilti. Smurtas, patyčios, socialinė baimė, patiriami mokykloje paauglį gali paskatinti savižudybės link. Mokinio savijauta mokykloje yra vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių mokinio motyvaciją, adaptacijos mokykloje lygmenį, požiūrį į mokymąsi, mokyklą kaip organizaciją. Bloga mokinio savijauta mažina intelektualinės veiklos galimybes, mokinio darbingumą, iniciatyvumą, apsunkena bendravimą su kitais žmonėmis, skatina vengti tų situacijų, kurios kelia tokius nemalonius išgyvenimus, potyrius (Bukšnytė, 1999).

### **1.2.3.3. Paauglių nusikalstamumo bei žalingų įpročių įtaka savižudiškam elgesiui**

Kasdien bendraudami su vaikais, paaugliais vis dažniau susiduriame su agresyviomis jų reakcijomis. R. D. Day, G. W. Patterson (1998) teigia, kad auklėjimo stilius šeimoje, neadekvačios, stiprios, nesuprantamos bausmės, šeimos struktūros ypatumai ir kaita sukelia vaikų baimę, pyktį, didina jų agresiją. Ir atvirkščiai, agresyvus vaikų elgesys turi įtakos visų šeimos narių (ir paties vaiko) tarpusavio santykiams, bendrai šeimos psichoemocinei atmosferai.

Plačiau apie smurto įtaką buvo kalba 1.2.1. skyriuje. Tačiau reikia paminėti, kad smurtas vaikystėje, žalingi įpročiai paauglystėje turi tiesioginį priežastinį ryšį su asmens vėliau padaromais nusikaltimais (Gilligan, 2002).

Jaunuoliai nuo 14 iki 19 metų įvykdo net 60% visų nusikalstamų veiklų. Tai labai aktuali problema, nes į nusikalstamas veiklas įtraukus vaikus, jaunieji nusikaltėliai ateityje gali išugdyti dalį kartos, linkusios pažeisti galiojančius įstatymus, moralines visuomenės gyvenimo normas. Jaunimas, kaip aktyviausia visuomenės grupė, visada gana jautriai reaguoja į įvairius socialinius, kultūrinius, ekonominius ir politinius pokyčius. Vaiko ir jaunuolio socializacija, vykstanti šeimoje, mokykloje ir aplinkoje, kurioje jis praleidžia nemažai laiko, formuoja jo elgesį, vertybines orientacijas. Polinkį nusikalsti lemia ir tėvų nekontroliuojama vaiko gyvenimo dalis (vaiko amžiaus neatitinkančių TV laidų, kino filmų žiūrėjimas, bulvarinė spauda, netikusių draugų kompanijos ir kt.). Taigi, šių laikų visuomenėje yra nemažai problemų, lemiančių nepilnamečių nusikalstamą elgesį: mažas užimtumas, vaiko teisių pažeidimai, ryški socialinė diferenciacija, smurtas, skurdas, alkoholizmas. Svarbios ir tokios priežastys, kaip žemo lygio

agresyvos, neigiamos masinės kultūros piršimas. Neretai smurtavimas pateikiamas kaip problemų sprendimo būdas. Tai netiesiogiai formuoja paauglių supratimą, kaip greitai galima įgyti bendraamžių pagarbą, juos valdyti ar net praturtėti. Smurtas dominuoja ir šiuolaikiniuose animaciniuose filmukuose, kuriuos žiūri maži vaikai (Vaitekūnas, Bukauskaitė, 2008).

Didelio nepilnamečių nusikalstamumo priežastys gali būti įvairios, dažnai tarpusavyje susijusios. Svarbiausia, matyt, yra silpna vaikų socializacija, santykiai šeimoje, vaiko esamos ekonominės situacijos šeimoje nesupratimas, savo pareigų ir atsakomybės nežinojimas. Šiandieniniai moksleiviai vykdant įvairias socialines apklausas rodo puikų savo teisių žinojimą, bet beveik nežino arba silpnai žino savo atsakomybę ir pareigas. Prie to prisideda ir ydinga auklėjimo bei švietimo sistema, neskatinanti puoselėti moralinių vertybių, nediegianti gero elgesio normų (mokyklose nebėra net mokinio elgesio vertinimo). Nepakankamą socializaciją lemia ir dalies tėvų išvykimas uždarbiauti į užsienį, paliekant vaiką giminių, pažįstamųjų globai arba visai vieną. Negalima atmesti ir vaikų alkoholizmo, neigiamos daugelio televizijos kanalų transliuojamų laidų, kuriose šlovinama jėga, grubumas, įstatymų nesilaikymas, greito praturtėjimo vagiant, platinant narkotikus ir kt., įtakos (Vaitekūnas, Bukauskaitė, 2008).

Kiti autoriai teigia, kad tokie veiksniai kaip nepalankios asmenybės raidos sąlygos šeimoje, nesėkminga integracija į bendraamžių grupę, patekimas į kriminalinę subkultūrą, visuomenės informavimo priemonėse demonstruojamas nepriimtinais (Žukauskienė, 2006). Pažymima, kad nusikalsti linkusių paauglių ir jaunuolių kognityvinė branda lėtesnė, jie blogiau adaptuojasi mokykloje negu kiti jų bendraamžiai (Kvieskienė, 2005). Taip pat nurodoma, kad nusikalsti linkę jaunuoliai dažnai pasižymi tokiomis asmenybės savybėmis kaip nesugebėjimas atsisakyti pasitenkinimo, naujų įspūdžių siekimas, žemas savęs vertinimas, silpnai pasireiškiantis empatiškumas, charakterio nukrypimai (Valickas, 1997).

Nusikalstamumas – tai įdarbinimo ir laisvalaikio organizavimo problema. Manoma, kad nusikaltimai padaromi tada, kai turima daug laisvo laiko. Bet ar nusikaltimas bus padarytas ar ne, priklauso ne tik nuo to. Svarbu ir tai, kur, su kuo, kokioje aplinkoje leidžiamas laikas. Kartais nepilnamečiai neturi galimybių arba nenori pasireikšti kokioje nors srityje, o kartą teistiems tai ypač sunku padaryti, nes sumažėja ir taip menkos galimybės susirasti darbą arba įsitraukti į kažkokią veiklą, kai apie teistumą žino kiti (Motiejūnas, 2000).

Nepilnamečių nusikalstamumas yra neatskiriama dalis nuo nepilnamečių alkoholio vartojimo. Jauniems žmonėms alkoholis ir kitos psichoaktyvios medžiagos gali pasirodyti kaip panacėja, padedanti įveikti bendravimo, psichologinio streso, savo identiteto paieškos, nerimo dėl ateities problemas (Šumskas, Zaborskas 2004).

Paauglių, alkoholinei ligai būdingi šie ypatumai: emocijų, valios sferos sutrikimai. Motyvai, skatinantys paauglius vartoti svaigalus, yra šie: noras atrodyti vyresniems, mėgdžioti suaugusius,

smalsumas, noras pajusti svaigalų poveikį, nepriklausomybės troškimas, tradicijų mėgdžiojimas, noras šokiruoti tėvus ir draugus, noras būti pripažintam tam tikroje grupėje, noras parodyti savo vyriškumą, drąsą. Dažniau linkę girtauti paaugliai, kurie greit pasiduoda kitų įtakai, yra menkai fiziškai išsivystę, abejingi viskam, niekuo nesidomi, tingi mokytis, neužsiima užklasine veikla, nesportuoja. Intensyviai girtaujančių paauglių elgesys kinta greit. Nors paaugliai geria pasislėpę, tačiau kiek apgirtę būtinai turi pasirodyti viešumoje, pademonstruoti savo "vyriškumą": šaukti, kvailioti, didžiausiu garsu įjungti muziką, skeryčiotis, užkabinėti praeivius, tyčiotis, mušti vaikus ar senus žmones. Euforinį alkoholinį poveikį pakeičia disforija, t.y. prislėgta nuotaika su pykčiu ir agresija. (Fleming, 2002).

Apibendrinant galime teigti, jog paauglių nusikalstamas elgesys bei žalingi įpročiai, gali turėti įtakos savižudiškam elgesiui. Paaugliai, nebegalintys išspręsti problemų (dažni santykiai dėl nusikalstamumo su policija, alkoholio vartojimas) vis dažniau pasirenka, paaugliams atrodantį vienintelį problemų sprendimo būdą – savižudybę.

### **1.3. Paauglių savižudybių prevencija**

Savižudybės riziką gali sumažinti pakankamai stiprūs apsauginiai veiksniai tokie kaip emocinis pasitenkinimas, socialine integracija (glaudūs ryšiai su šeima ir draugais, sportas, tikėjimas, klubinė veikla), pakankamai aukštas savęs vertinimas, palankios fizinės ir aplinkos sąlygos (pakankamas miegas, subalansuota mityba, fizinis krūvis, svaigalų nevartojimas, įvairūs teigiamų emocijų šaltiniai).

Prancūzų mokslininkas Žanas Klodas Šene yra pasakęs: „Reikia atsiminti, kad savižudybės galima išvengti. Dažniausiai žmogus ryžtasi savižudybei ištiktas krizės. O krizė yra laikinas reiškinys, kurio metu žmogui reikalinga emocinė šiluma ir pagalba. Gavęs palaikymą žmogus dažnai atsisako savo ketinimų“ (Van der Sande, Buskens, Allart ir kt., 1997). Autoriai, tyrinėjantys savižudybę, sutinka, kad polinkis į savižudišką elgesį yra laikina būseną. Dėl daugeliui savižudybių būdingos ambivalencijos norinčiam nusižudyti žmogui galima padėti: suteikti reikiamą žmogišką paramą, profesionaliai nustatyti ir gydyti psichikos sutrikimus, neleisti pasiekti savižudybei tinkamų priemonių ir pan.

Todėl šiame skyriuje ir bus siekiama išsiaiškinti bei aptarti paauglių savižudybių prevenciją.

#### **1.3.1. Savižudybių prevencijos svarba ir galimybės**

Kalbant apie savižudybių problemos aktualumą, daugelyje šalių imtasi priemonių, skirtų savižudybių prevencijai. 2003 m. PSO pranešime apie prievartą ir jos įtaką sveikatai analizuojama įvairių prevencinių priemonių poveikis savižudybių dažniui. Pastebėta, kad gydant savižudiškus pacientus, pakartotinių savižudiškų mėginimų dažnis ženkliai sumažėja tiems

pacientams, kurie šalia įprasto medikamentinio gydymo gauna elgesio terapijos kursą (Juknevičius, 2004).

Kai visuomenėje savižudybių gausėja, o jokių prevencijos priemonių nesiimama, formuojasi "savižudiška kultūra" - vis daugiau žmonių susiduria su artimųjų, pažįstamų, bendradarbių savižudybėmis, visuomenėje į tai žiūrima pakankiai arba abejingai, viešumoje vis dažniau pratinama ir pratinamasi prie minties, kad savižudybės nėra kažkas ypatinga, galimas ir toks problemų sprendimo būdas, daug kas taip daro. Tai stiprina savižudybės motyvaciją. Labiau pažeidžiamas žmones, kurių rizika nusižudyti ir taip didesnė, tai gali paskatinti autoagresyvią elgesį, "pasufleruoti" nusižudymo metodą (Gailienė, 1998)

Savižudybių prevencijoje skiriami trys lygmenys:

*Prevenција* - tai įvairios priemonės, panaikinančios sąlygas, kurios gali sukelti savižudybės grėsmę: imtis ko nors, kad būtų užkirstas kelias savižudybei (Kriščiūnas, 2002). Šiame lygyje svarbiausias vaidmuo tenka bendruomenės narių ir institucijų atliekamai praktinei prevencinei veiklai, visuomenės, specialistų švietimui. Visos pastangos nukreiptos kuo greičiau aptikti krizes išgyvenančius žmones ir pasiūlyti jiems paramą: labai svarbu kuo anksčiau pradėti koreguoti krizinius išgyvenimus, nelaukti, kol jie pasireikš intensyviai, arba chronizuosis. Tokią pagalbą teikia krizių įveikimo tarnybos, krizių įveikimo komandos. Todėl labai svarbu kurti kuo platesnį ir prieinamesnį krizes išgyvenantiems žmonėms tokių tarnybų tinklą (Polukorienė, 2003).

*Intervencija* - tai pagalba žmogui, kuriam būdingas savižudiškas elgesys. Svarbiausias vaidmuo tenka specialistams – šeimos gydytojams, psichologams, psichiatrams, socialiniams darbuotojams, slaugos darbuotojams, krizių centru darbuotojams (Kriščiūnas, 2002). Krizę išgyvenančiam žmogui padedama priimti su juo gyvenime atsitikusius įvykius ir su jais susijusius išgyvenimus, stiprinama žmogaus motyvacija pozityviems sprendimams, tvirtinami viltis ir tikėjimas. Problemos sprendžiamos palaipsniui, sudaromi konkretūs artimiausios veiklos planai (Polukorienė, 2003).

*Postvencija* - tai pagalba, kuri teikiama išgyvenusiems krizes žmonėms, nusižudžiusiųjų artimiesiems siekiant greitesnio grįžimo į įprastą jiems gyvenimo ir funkcionavimo lygį. Postvencija talpina viską, ko imamasi įvykus savižudybei ar bandymui žudyti (Polukorienė, 2003).

Nutarime dėl vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo (2003m.) yra rašoma, kad įvairios institucijos ir žinybos koordinuoja savo veiklą kurdamos ir įgyvendindamos bendrą vaiko gerovės politikos strategiją. Sėkmingai spręsti vaiko problemoms organizuojamas nuolatinis tarpžinybinis bendradarbiavimas keičiantis informacija apie galimybes padėti sunkiau besiverčiančioms šeimoms, auginančioms vaikus (Nutarimas dėl vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo, 2003).



Mokytojai, direktoriai ar kiti mokyklų darbuotojai taip pat turi unikalia padėtį ir gali pastebėti savižudybės grėsmę bei imtis veiksmų jai sustabdyti. Mokytojai gali turėti ypač didelę įtaką gelbstint gyvybę. Jie turi turėti pagrindinių prevencijos ir intervencijos įgūdžiu, jei kiltu tragedijos grėsmė, ir postvencijos, jei tragedija įvyktų (Gailienė, 2001).

### 1.3.2. Paauglių Savižudybių prevencija Lietuvoje

Pastaruoju metu Lietuvoje atliekama nemažai tyrimų savižudiško elgesio ir savižudybių prevencijos srityje.

D. Gailienė (2001) išskiria tris tendencijas, veikiančias žmonių savižudišką elgesį Lietuvoje:

1. Atsargi ir negatyvi nuostata savižudybių atžvilgiu, kuri susiformavo jau senuosiuose pagoniškuose tikėjimuose ir dar sustiprėjo įsigalėjus krikščionybei.

2. Savižudybių romantizavimo ir garbinimo tradicija, besiremianti Pilėnų masinės savižudybės įvaizdžiu ir sustiprėjanti Lietuvoje kritiškais istoriniais laikotarpiais.

3. Dabartinės visuomenės anomija, nulemta penkiasdešimties metų sovietinio totalitarizmo ir sunkaus perėjimo prie demokratinės valstybės santvarkos.

N. Žemaitienė, tyrusi Kauno bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų požiūrį į savižudybes (Žemaitienė, 2000), nustatė, kad tarp pedagogų yra paplitusios klaidingos žinios apie savižudybes, 24,3 % apklaustųjų yra būdingas vidutinio stiprumo arba stiprus nevilties jausmas. Daugiau nei pusė apklaustų pedagogų skeptiškai vertina psichologinę pagalbą, manydami, kad kiekvienas savo problemas turi spręsti pats. Net 71,4 % pritarė teiginiui, kad „gyvenime būna situacijų, kai savižudybė yra vienintelė išeitis“. Sąmoningai ir nesąmoningai mokytojas perteikia savo įsitikinimus mokiniams, todėl teigiamos pedagogų nuostatos į psichologinę pagalbą formavimas – svarbus jaunimo savižudybių prevencijos uždavinys.

Tyrimai rodo, kad didelę reikšmę požiūrio į savižudybę formavimuisi turi žiniasklaida. N. Žemaitienės (2000) duomenimis 11 – 15 metų paaugliai apie savižudybes dažniausiai sužino iš televizijos (93%) ir spaudos ( 77,6% berniukų ir 87,4% mergaičių). 35,8% berniukų ir net 64,2% mergaičių teigė, kad žiniasklaidoje pateikti savižudybių aprašymai ar pasakojimai juos buvo labai sujaudinę, ir vėliau, esant sunkiai gyvenimo situacijai jie svarstė galimybę pasielgti taip pat.

Įvairių tyrimų rezultatai rodo, jog žiniasklaidoje pateikiami savižudybių pavyzdžiai gali įtakoti žmonių nuostatas savižudybių atžvilgiu. Lietuvoje panaikinus draudimus ir viešai pradėjus kalbėti bei rašyti apie opias visuomenės problemas, taip pat apie savižudybes, pirmiausia apie jas buvo prabilta gana romantiškomis intonacijomis ir su akivaizdžia tendencija vertinti savižudybę moralinėmis kategorijomis, o ne traktuoti ją kaip psichologinės krizės, psichinės sveikatos problemą.

Savižudybė retai būna spontaninis, momentinis veiksmas, dažniau tai – daugiasluoksnis procesas, užtrunkantis ilgesnį ar trumpesnį laiką, nulemtas daugybės priežasčių ir veiksnių. Dažniausiai polinkis į savižudišką elgesį yra laikina būseną, ir dėl daugeliui savižudybių būdingos ambivalencijos galvojančiam apie savižudybę žmogui galima padėti.

Visuomenėje vyraujantis požiūris į savižudybes ir savižudiškus žmones yra vienas iš esminių veiksnių, galintis įtakoti savižudybių paplitimą. Užsienio valstybėse sėkmingai vykdomų savižudybių prevencijos programų patirtis rodo, kad savižudybių plitimą galima sustabdyti. Prevencinės programos gali būti skirtingos, organizuojamos valstybės mastu (Norvegija, Suomija) arba remtis regionuose kylančiomis iniciatyvomis (Vokietija), nukreiptos vienu metu į skirtingus socialinius sluoksnius ar tik į vieną rizikos grupę. Visos sėkmingai vykdomos savižudybių prevencijos programos turi bendrų bruožų. Visos jos veikia keliomis kryptimis:

- Organizuojamas prevencijos veikloje dalyvaujančių specialistų rengimas ir tobulinimas,
- Užtikrinamas bendradarbiavimas tarp įvairių žinybų ir institucijų,
- Šviečiama bendruomenė, formuojamas pozityvesnis požiūris į savižudiškus žmones ir į pagalbos galimybes (tame tarpe į psichologinę pagalbą),
- Kaupiami duomenys ir atliekami moksliniai tyrimai.

Reikėtų atkreipti dėmesį į prevencines priemones, panaikinančias sąlygas, kurios gali sukelti savižudybės grėsmę: imtis ko nors, kad būtų užkirstas kelias savižudybei (Kriščiūnas, 2002). Šiame lygyje svarbiausias vaidmuo tenka bendruomenės narių ir institucijų atliekamai praktinei prevencinei veiklai, visuomenės, specialistų švietimui. Visos pastangos nukreiptos kuo greičiau aptikti krizes išgyvenančius žmones ir pasiūlyti jiems paramą: labai svarbu kuo anksčiau pradėti koreguoti krizinius išgyvenimus, nelaukti, kol jie pasireikš intensyviai, arba chronizuosis. Tokia pagalba teikia krizių įveikimo tarnybos, krizių įveikimo komandos. Todėl labai svarbu kurti kuo platesnį ir prieinamesnį krizes išgyvenantiems žmonėms tokiu tarnybų tinklą (Polukorienė, 2003).

Intervencija tai pagalba žmogui, kuriam būdingas savižudiškas elgesys. Svarbiausias vaidmuo tenka specialistams – šeimos gydytojams, psichologams, psichiatrams, socialiniams darbuotojams, slaugos darbuotojams, krizių centru darbuotojams (Kriščiūnas, 2002). Krizę išgyvenančiam žmogui padedama priimti su juo gyvenime atsitikusius įvykius ir su jais susijusius išgyvenimus, stiprinama žmogaus motyvacija pozityviems sprendimams, tvirtinama viltis ir tikėjimas. Problemos sprendžiamos palaipsniui, sudaromi konkretūs artimiausios veiklos planai (Polukorienė, 2003).

Postvencija tai pagalba, kuri teikiama išgyvenusiems krizes žmonėms, nusižudžiusiųjų artimiesiems siekiant greitesnio grįžimo į įprastą jiems gyvenimo ir funkcionavimo lygį. Postvencija talpina viską, ko imamas įvykus savižudybei ar bandymui žudyti:

- daroma viskas, kad krizė netaptų chronišku išgyvenimu. Šalinami liekamieji krizės efektai: taikoma psichoterapija, dirbama specialiose paramos ir savipagalbos grupėse;

- siūloma ir teikiama parama nusižudžiusiojo, bandžiusiojo žudyti, kitas netektis patyrusiems artimiesiems (Polukorienė, 2003).

Optimali psichologiniu krizių ir savižudybių prevencijos, intervencijos ir postvencijos sistema praktikoje turėtų apjungti švietimo sistemos, sveikatos, socialinės apsaugos, vidaus reikalų religijos institucijų, nevyriausybinių organizacijų pastangas ir finansinius resursus bei garantuoti gerą ryšį tarp jų (Polukorienė, 2003). Norint užtikrinti sėkmingą bendradarbiavimą, reikėtų aiškiai nubrėžti kiekvienos institucijos atsakomybės ribas ir žinoti, kokį vaidmenį atlieka tam tikrą tarnybą sistemoje. Kitų vaidmens žinojimas ir pagarba yra svarbiausias dalykas, lemiantis bendradarbiavimo efektyvumą (Slušnys, 2001).

### 1.3.3. Paauglių savižudybių prevencija kitose šalyse

Daugelis sutinka, kad savižudybė – ne tik astkiro žmogaus tragedija, bet ir rimta visuomenės problema. Kai kuriose Europos regiono valstybėse įgyvendinama savižudybių prevencijos strategija.

**Norvegijoje** nuo 1989 m. imtasi iniciatyvos sukurti Norevegijos savižudybių prevencijos programą, kuri tapo 1994 – 1999 m. Norvegijos valstybinio savižudybių prevencijos plano pagrindu (Reinholdt N. P., 2001). Įkurti regioniniai tyrimų centrai prie universitetų, sukurta kompiuterinė savižudybių tyrimo duomenų bazė, platus prevencijos specialistų tinklas, užtikrinantis specialistų ir agentūrų bendradarbiavimą sprendžiant savižudybių prevencijos uždavinius. Vykdytas darbuotojų, dažnai susiduriančių su žudyti linkusiais asmenimis švietimas.

Nuo 2000 m. pradėtas naujas projektas, skirtas tęsti suicidologinio švietimo programą, formuojant požiūrį į savižudybių prevenciją, suteikiant žinias kuo platesnei gyventojų grupei, mokant suprasti krizę išgyvenantį žmogų ir juo rūpintis. Taip pat sukurta strategija, skirta mažinti savižudybių skaičių tam tikrose gyventojų grupėse: programos jaunimui ir vaikams, senyviems žmonėms, gėjų bendruomenei, giminaičiams po savižudybės.

**Suomijoje** savižudybių prevencijos strategija 1986 – 1996 metais buvo vykdoma valstybės mastu (Nansel, Overpeck, Pilla ir kt. (2001)). Strategija apėmė gyventojų švietimą, krizių intervenciją, savižudybės priemonių prieinamumo ribijimą, prevencinį darbą su padidintos rizikos grupėmis. Programoje buvo numatyti konkretūs sveikatos priežiūros, socialinių tarnybų, valstybinių įstaigų darbuotojų veiksmai nusižudžiusiųjų atžvilgiu.

**Škotijos** nacionalinė strategija ir savižudybių prevencijos veiksmų planas veikia nuo 2002 m. Šis planas turi tikslą iki 2013 metų 20 procentų sumažinti savižudybių dažnį (Morschitzky,

1991). Planas apima nacionalinius tinklus, apjungiantis vietinių tarybų atstovus, policiją, greitosios medicinos pagalbos tarnybas, ekstremalių situacijų ir nelaimingų atsitikimų pagalbos tarnybas, įkalinimo tarnybas ir pagrindines nevyriausybinės organizacijas. Programos pagrindiniai uždaviniai:

- užtikrinti savižudybių prevencijos veikslių kordinavimą tarp sveikatos apsaugos, socialinės rūpybos ir paramos, švietimo, policijos, komunalinių tarnybų;
- parengti įvairių sričių specialistų paruošimo dalyvauti savižudybių prevencijoje programas;
- teikti finansinę prevencinių veikslių paramą vietose.

Nacionalinė savižudybių prevencijos programa **Vokietijoje** apima platų ratą įvairių darbo grupių, administracinių organų ir federalinių tarnybų (Gailienė, 2001). Prevencijos programa numato švietėjišką veiklą gyventojų tarpe, pagalbos suteikimą krizių atvejais, vaikų ir jaunimo savižudybių prevenciją, savižudybių darbo vietose prevenciją, savižudybių įrankių prieinamumo ribojimą. Specialios darbo grupės dirba su padidintos rizikos asmenimis. Vienas iš esminių šios programos aspektų yra darbas su masinio informavimo priemonėmis.

**Danijoje**, vykdant savižudybių prevenciją paauglių tarpe buvo parengta lavinimo programa, numatanti pilotinių projektų įgyvendinimą mokyklose ir kitose švietimo įstaigose (Bagdonas, 2008). Programoje dalyvauja dėstytojai, jaunimo reikalų organizatoriai, dvasininkai, gydytojai, medicinos slaugytojos, socialiniai ir kt.

**Japonija** yra šalis su senomis savųžudybių tradicijomis, kur nuo seno žinomos įvairios savižudybių formos, joms pavadinti yra net specialūs terminai, požiūris į savižudybę laikomas pozityviu dalyku (Gailienė, 1998). Po antrojo pasaulinio karo savižudybių rodiklis Japonijoje buvo aukščiausias šalies istorijoje. Tačiau planuojant savižudybių prevencijos priemones Japonijoje atsižvelgta į tai, jog kreiptis pagalbos iš tikus sunkumams laikoma gėda, žmonės, išgyvenantys depresiją, niekada nesikreips į specialistus. Savižudybių prevencija susirūpino Japonijos vyriausybę, ministerijas ir žinybas. Šiuo metu savižudybių rodiklis Japonijoje, palyginus su kitomis valstybėmis, gana mažas – 17 / 100 tūkst. gyventojų, jos daugiau turi ne specifinių, nacionalinių bruožų, o bendrų, būdingų visoms savižudybėms.

**Vengrija** XX amžiaus pabaigoje taip pat garsėjo kaip savižudybių kraštas. Vengrijos suicidologai sudarė specialią savižudybių prevencijos programą, kurioje pagrindinis dėmesys skiriamas požiūriui į savižudybes keitimui. (Gailienė, 1998). Ši programa davė rezultatų – savižudybės dažniau traktuojamos kaip psichinės sveikatos problema, teigiamai žiūrima į savižudybių prevenciją.

Domino (1997) tyrė įvairaus amžiaus žmonių grupes **Vokietijoje ir JAV**. Nustatė, kad skirtumai požiūryje į savižudybes glaudžiai susiję su amžiumi. Segal (2004) daro išvadą, kad

vyresniems žmonėms savižudybė yra labiau priimtina, susijusi su religinių įsitikinimų stoka, demografiniais ir individualiais aspektais.

Taigi, žmonės gyvenantys aplinkoje, kur savižudybė yra dažnas reiškinys, žymiai dažniau susiduria su tokiu destruktiviu problemų sprendimo modeliu. Augant ir gyvenant tokioje „savižudiškoje atmosferoje“, šis reiškinys dažniau ir giliau paveikia asmenybę, kas vėliau, susidūrus su gyvenimo sunkumais, gali turėti įtakos, pasirenkant savižudybę. Todėl, tik su specialistų pagalba: gydytojais, socialiniais darbuotojais, policija, vaiko teisių apsaugos darbuotojais ir kt. yra galimybė sumažinti savižudybių skaičių Lietuvoje bei visame pasaulyje.

## II. PAAUGLIŲ BEI VAIKO TEISIŲ APSAUGOS DARBUOTOJŲ POŽIŪRIO Į SAVIŽUDYBĘ TYRIMAS

### 2.1. Tyrimo bazė, imtis, metodika

Tyrimas buvo atliktas 2010 – 2011 metais. Tyrime dalyvavo Lietuvos didžiųjų miestų (Šiaulių, Vilniaus, Klaipėdos, Kauno) 15 – 17 metų paaugliai ir vaiko teisių apsaugos specialistai. Tyrime dalyvavo 297 respondentų: 248 15 – 17 metų paaugliai ir 49 vaiko teisių apsaugos specialistų. Tyrime naudota kiekybinė anketinė apklausa. Tiriamoji grupė sudaryta atsitiktinai. Tyrimas grindžiamas tiriamųjų savarankiškumo ir anonimiškumo principais. Anonimiškumu siekta gauti autentiškus, atvirus tiriamųjų atsakymus į atviro tipo klausimus.

15 – 17 metų paaugliams buvo pateikta mišraus tipo anketa (žr. 1 priedą). Anketoje pateikta 22 klausimai. Anketoje pateikti atviro ir uždaro tipo klausimai, dalyje klausimų prašoma pakomentuoti savo pasirinktą atsakymą. Vaiko teisių apsaugos specialistams pateikta 27 klausimų mišraus tipo anketa (žr. 2 priedą). Kaip ir 15 – 17 metų paaugliams, taip ir vaiko teisių apsaugos specialistams anketoje pateikti atviro ir uždaro tipo klausimai, dalyje klausimų prašoma pakomentuoti savo pasirinktą atsakymą. Dalis 15 – 17 metų paauglių bei vaiko teisių apsaugos specialistų anketos klausimų yra sutampantys bei pasikartojantys klausimai.

Paauglių anketoje tyrimo demografinį bloką sudarė 2 klausimai: amžių bei lytį. Vaiko teisių apsaugos specialistų anketoje – 6 klausimai: amžių, lytį, išsilavinimą, specialybę, įstaigą, kurioje dirba vaiko teisių apsaugos darbuotojas bei darbo stažą.

Tyrimo metu paaugliams pateikta 260 anketų (gražinta 248 anketos (95,38 %), vaiko teisių apsaugos specialistams pateikta 68 anketos (gražinta 49 anketos).

1 lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį (N=297)

Lytis	Paaugliai		Vaiko teisių apsaugos darbuotojai	
	Absoliutūs skaičiai	Procentai	Absoliutūs skaičiai	Procentai
<b>Mot.</b>	<b>117</b>	<b>47</b>	<b>42</b>	<b>86</b>
<b>Vyr.</b>	<b>131</b>	<b>53</b>	<b>7</b>	<b>14</b>
<b>Iš viso</b>	<b>248</b>	<b>100</b>	<b>49</b>	<b>100</b>

Pateiktoje lentelėje matyti (žr. 1 lentelę), kad paauglių apklausoje daugiau dalyvavo vaikinų (53 %) nei merginų (47%), tačiau respondentų pasiskirstymas pagal lytį paauglių tarpe yra pakankamai panašus. Toje pačioje lentelėje matyti, kad vaiko teisių apsaugos specialistų

pasiskirstymas pagal lytį yra itin skirtingas: moterų sudaro 86 %, vyrų sudaro 14 % respondentų. Tokį skirtumą galėjo remti šios profesijos specifika – didžioji dauguma vaiko teisių apsaugos specialistų yra moterys, todėl šios grupės respondentų duomenys pagal lytį nebus reikšmingi.

2 lentelė. Vaiko teisių apsaugos specialistų pasiskirstymas pagal darbo stažą (N =49)

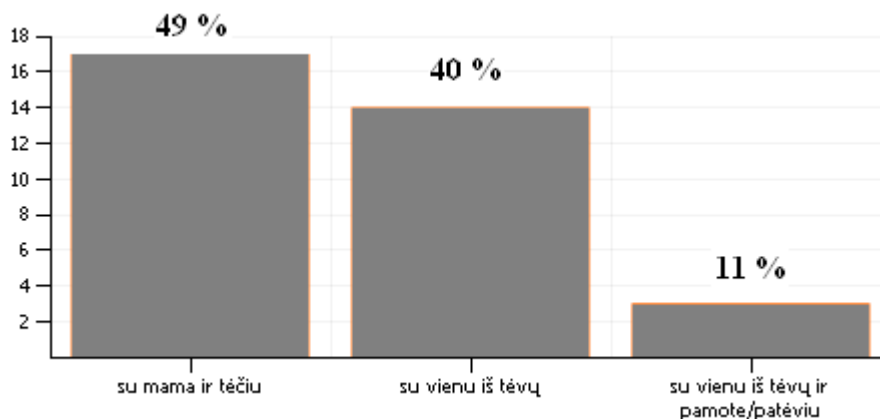
Pedagoginio darbo stažas	Respondentų skaičius	Procentai (%)
Iki 5 metų	26	53
5 – 15 metų	13	26
16 – 20 metų	6	13
21 – 30 metų	1	3
Virš 30 metų	23	5

Pateiktoje lentelėje matyti, kad daugiausiai respondentų (53%) sudarė dirbantys vaiko teisių apsaugos specialistai iki 5 metų. Mažiausiai – 21 – 30 metų (3 %). Iš gautų atsakymo rezultatų galime spręsti, jog jaunesnio amžiaus žmonės lengviau sutinka pildyti įvairaus pobūdžio anketas. Be to, nemaža dalis studentų įgyja vaiko teisių apsaugos specialybę bei siekia dirbti vaiko teisių apsaugos institucijose.

## 2.2. Paauglių bei vaiko teisių apsaugos darbuotojų požiūrio į savižudybę tyrimo duomenų analizė

Šiuo tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti paauglių savižudybių priežastis ir prevencines priemones vaiko teisių apsaugos aspektu.

Paauglių buvo klausiama, *su kuo jie gyvena didžiąją savaitės dalį*. Paaugliams buvo pateikiami 3 galimi atsakymo variantai bei galimybė pateikti savąjį atsakymo variantą. Atsakymo rezultatai pateikiami 1 paveiksle.



1 pav. Paauglių gyvenimas didžiąją savaitės dalį (N = 248)

Kaip matome pirmame paveiksle, beveik pusę respondentų (49 %) gyvena standartiniame šeimos modelyje: su mama ir tėčiu. Mažesnę dalis (40 %) gyvena su vienu iš tėvų. Paaugliai papildė, jog gyvena ne tik su vienu iš tėvų (mama/tėčiu), tačiau su jais dar kartu gyvena brolis/sesuo, senelis/močiutė. 11 % respondentų teigė, jog gyvena su vienu iš tėvų ir pamote/patėviu. Iš pateiktų duomenų pastebime, jog mažesnę dalis nei pusę respondentų (49 %) gyvena įprastame šeimos modelyje, tačiau dauguma paauglių (51 %) negyvena kartu su abiem savo biologiniais tėvais.

Siekiant išsiaiškinti, kas paauglių nuomone, yra „sąmoningas savęs žalojimas“ buvo užduodamas sekantis klausimas. Gautus atsakymo variantus galima suskirstyti į 3 grupes, kurios pavaizduotos 3 lentelėje.

3 lentelė. Paauglių „sąmoningo savęs žalojimo“ apibūdinimas (N =248)

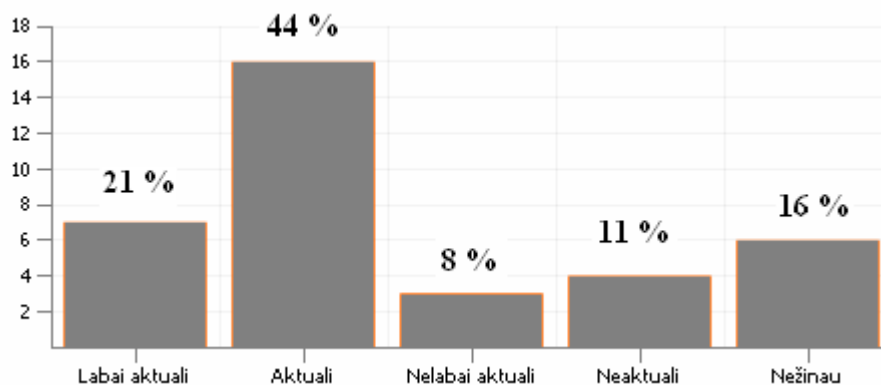
Atsakymai	Respondentų skaičius	Procentai (%)
Paauglių sąmoningas savęs žalojimas – tai <i>savižudybės</i>	17	7
Paauglių sąmoningas savęs žalojimas – tai <i>narkotikų vartojimas, svaiginimasis stipriais gėrimais, rūkymas</i>	98	40
Paauglių sąmoningas savęs žalojimas – tai <i>venų pjaustymasis, fizinis skausmas</i>	80	32
Kita	53	21

3 lentelėje matyti, jog didžiausia respondentų dalis (40 %) paauglių sąmoningą savęs žalojimą įvardija kaip narkotikų vartojimą, svaiginimąsi stipriaisiais gėrimais, rūkymą. Mažesnę dalis respondentų (32 %) – įvardija kaip fizinį skausmą (venų pjaustymą sau pačiam ir pan.). Pasak respondentų, fiziniu skausmu paaugliai nesiekia mirties, jie tik nori atkreipti į save dėmesį, užgniaužti emocinį skausmą, kuris paauglius slegia. Savižudybių veiksmą ir procesą kaip sąmoningą savęs žalojimą įvardija 7 %. Galime pastebėti, jog nemaža dalis respondentų (21%) sąmoningą savęs žalojimą neįvardija kaip savižudybių, narkotikų, alkoholio vartojimą, rūkymą, fizinio skausmo sukėlimą, tačiau apibūdina abstrakčiau: „nepasitikėjimas savimi“, „blogas gyvenimas“, „nesutarimai su tėvais“ ir kt. Taip pat paaugliai sąmoningą savęs žalojimą apibūdina ne kaip veiksmą, o kaip priežastį: „paauglių sąmoningas savęs žalojimas įvyksta norint pelnyti kitų žmonių reputaciją“, „norint pasijusti suaugusiuoju ir būti gebančiam išspręsti savo problemas“, „kai neapykanta išliejama ant savęs“, „paaugliai save žaloja dėl patyčių“ ir pan.

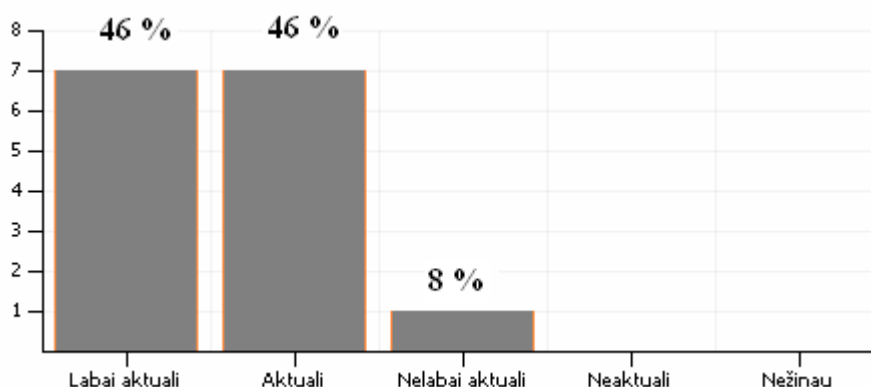
Tiek 15 – 17 metų paauglių, tiek vaiko teisių apsaugos darbuotojų buvo klausama nuomonė, ar savižudybių problema yra aktuali paauglių tarpe. Respondentai galėjo pasirinkti atsakymą iš



5 galimų variantų. Taip pat respondentų buvo prašoma pakomentuoti jų pasirinktą atsakymą. Paauglių bei vaiko teisių apsaugos darbuotojų atsakymo rezultatai pavaizduoti atitinkamai 2 bei 3 paveiksluose.



2 pav. Paauglių nuomonė apie savižudybių problemos aktualumą paauglių tarpe (N = 248)

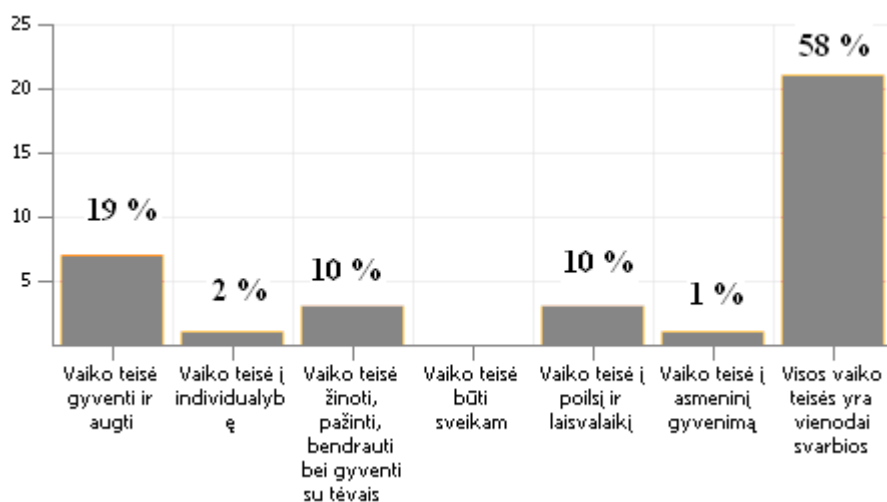


3 pav. Vaiko teisių apsaugos darbuotojų nuomonė apie savižudybių problemos aktualumą paauglių tarpe (N = 49)

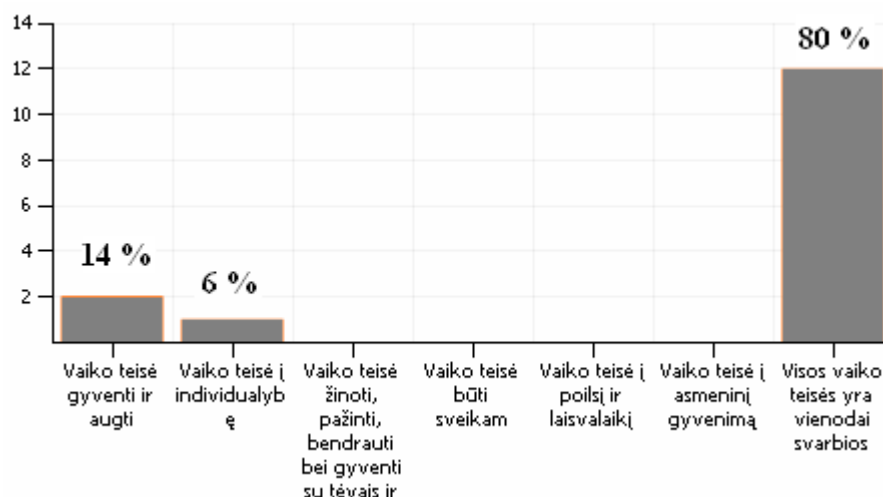
Gauti respondentų atsakymų rezultatai parodė, jog didžioji dalis paauglių respondentų mano, jog savižudybių problema yra aktuali paauglių tarpe (44 %). Tokia pati vaiko teisių apsaugos darbuotojų nuomonė nežymiai skiriasi nuo paauglių nuomonės (46 %). Toks pat vaiko teisių apsaugos darbuotojų respondentų skaičius mano, jog savižudybių problema yra labai aktuali paauglių tarpe (46%), tuo tarpu paauglių taip manančių yra per pus mažesnė dalis (21 %). Vaiko teisių apsaugos darbuotojų tarpe nebuvo nei vieno respondento, manančio, jog savižudybių problema yra neaktuali paauglių tarpe (0%), taip manančių paauglių buvo 11 %. Taigi, vaiko teisių apsaugos darbuotojų bei paauglių proporcingai mažesnis procentas, jog paauglių savižudybės yra aktualu paauglių tarpe yra pakankamai vienodas. Vaiko teisių apsaugos darbuotojų bei paauglių nuomonių aktualumo svarbumo išskirtinumą galbūt įtakoja tai, jog paauglių respondentai daugiau vertino paauglių savižudybių aktualumą pagal jų aplinkoje įvyksiančias savižudybes, o vaiko teisių apsaugos darbuotojai galbūt situaciją vertino pagal

Lietuvos mastu įvyksiančių savižudybių skaičių statistiką. Vaiko teisių apsaugos darbuotojai mano, jog paauglių savižudybių problema tapo labai aktuali pastaraisiais metais, vis daugiau paauglių savižudybių pasireiškia kasdienybėje. Taip pat vaiko teisių apsaugos darbuotojai išskiria pagrindinę paauglių savižudybių priežastį: problematišką paauglių ir suaugusiųjų (tėvų bei mokytojų) bendravimą ir bendradarbiavimą. Dalis paauglių respondentų mini, jog šeimoje, mokykloje, draugų tarpe apie savižudybių problemą yra nekalbama. Kiti respondentai Lietuvą įvardija kaip „savižudžių kraštą“ – vis daugiau paauglių nori nusižudyti. Taip pat paaugliai mini, jog žiniasklaidoje vis dažniau girdima, jog paauglys nusižudė – dažnas tokių temų girdėjimas skatina pagalvoti apie tokį sprendimą. Be šios priežasties, vaikai įvardija patyčių, įžeidinėjimų, žeminimo priemonių ir būdų problemą. Taigi, vaiko teisių apsaugos darbuotojai bei paaugliai įvardija pakankamai skirtingas savižudiško elgesio priežastis, tačiau didžioji dalis abiejų respondentų grupių nuomonė iš esmės nesiskiria:  *tiek paaugliai, tiek vaiko teisių apsaugos darbuotoja sutinka, jog savižudybių problema paauglių tarpe yra aktuali problema.*

Sekančiu klausimu buvo siekiama išsiaiškinti paauglių bei vaiko teisių apsaugos darbuotojų nuomonę apie *vaiko teisių svarbumą*. Buvo svarbu išsiaiškinti, kokią vaiko teisę respondentai laiko esminę, kokios vaiko teisės pažeidžiamumas galėtų įtakoti paauglių savižudybes. Respondentams buvo pateikiami 7 galimi atsakymo variantai. Respondentų atsakymai pavaizduoti 4 ir 5 paveiksluose.



4 pav. Paauglių vaiko teisių išskyrimas pagal svarbumą (N = 248)



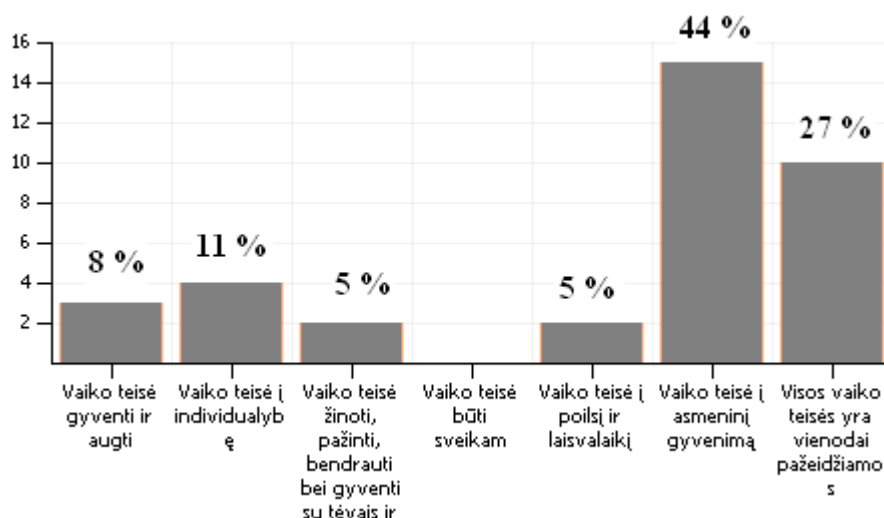
5 pav. Vaiko teisių apsaugos darbuotojų vaiko teisių išskyrimas pagal svarbumą

(N = 49)

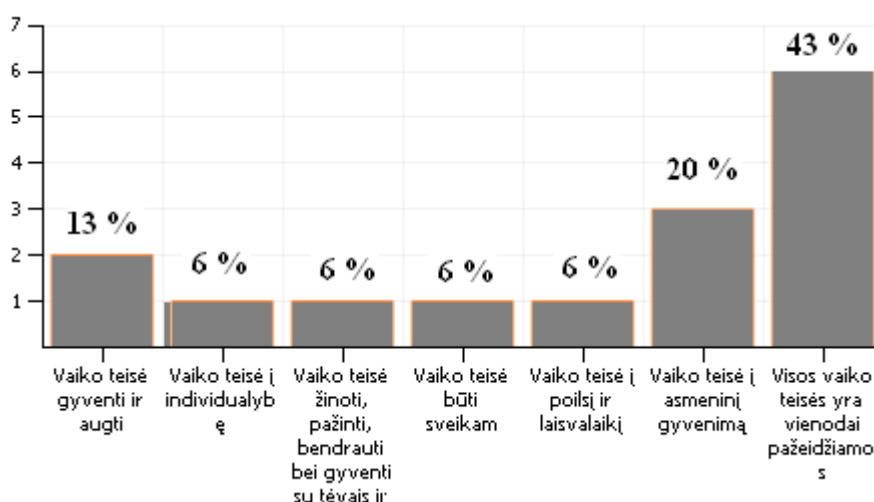
Tiek paaugliai, tiek vaiko teisių apsaugos darbuotojai mano, jog „visos vaiko teisės yra vienodai svarbios“ (58 % ir 80 %). Antrą vaiko teisę pagal svarbumą abi respondentų grupės išskyrė „vaiko teisę gyventi ir augti“ nedideliu respondentų procentų skirtumu (19 % ir 14 %). Trečioje vietoje paaugliai išskyrė „vaiko teisę žinoti, pažinti, bendrauti bei gyventi su tėvais ir giminaičiais“ (10 %) bei „vaiko teisę į poilsį ir laisvalaikį“ (10 %), tuo tarpu, vaiko teisių apsaugos darbuotojai trečioje vietoje pasirinko „vaiko teisę į individualybę“ (6 %). Labai maža paauglių dalis pasirinko „vaiko teisę į individualybę“ (2 %) bei „vaiko teisę į asmeninį gyvenimą“ – nei vienas vaiko teisių apsaugos darbuotojų šių teisių nepasirinko (0 %). Taipogi nei vienas respondentas nemanė, jog pati svarbiausia teisė yra „vaiko teisė būti sveikam“. Pagal gautus respondentų duomenis galime teigti, jog paaugliai respondentai vaiko teises pagal svarbumą labiau išskirstė nei vaiko teisių apsaugos darbuotojai. Vaiko teisių apsaugos darbuotojai, dirbantys darbą, susijusį su vaiko teisėmis, negalėjo išskirti svarbiausios vaiko teisės. Jų manymu, vaiko teisės neturėtų būti vertinamos atskirai. Galbūt galime daryti prielaidą, jog paaugliai vaiko teises pagal svarbumą išskyrė tas teises, kurios, jų manymu, yra dažniausiai pažeidžiamos. Tačiau, didžioji dalis vaiko teisių apsaugos darbuotojų bei mažesnė dalis paauglių sutinka, jog visos vaiko teisės yra vienodai svarbios. Aš sutinku tiek su vaiko teisių apsaugos darbuotojų nuomone, tiek su paauglių nuomone, jog visos vaikos teisės yra svarbios, tačiau nors nei vienas respondentas neišskyrė „vaiko teisės būti sveikam“, mano nuomone, šią teisę galima laikyti prie svarbesnių vaiko teisių. Juk „vaiko teisė būti sveikam“ apima ir vaiko teisę būti apsaugotam nuo fizinio ir emocinio smurto. Kaip teigia Overpeck, Pilla, Ruan (2001) vaikystėje ir paauglystėje patiriamas emocinis smurtas didina savižudybės riziką.

4 bei 5 paveiksluose atsispindi respondentų atsakymai apie vaiko teisių svarbumą. Klausimu: „Kokia vaiko teisė, Jūsų nuomone, yra dažniausiai pažeidžiama?“ buvo siekiama

sužinoti respondentų nuomonę apie vaiko teisių pažeidžiamumą. Respondentų atsakymai atsispindi 6 ir 7 paveiksluose.



6 pav. Paauglių nuomonė apie vaiko teisių pažeidžiamumą (N=248)

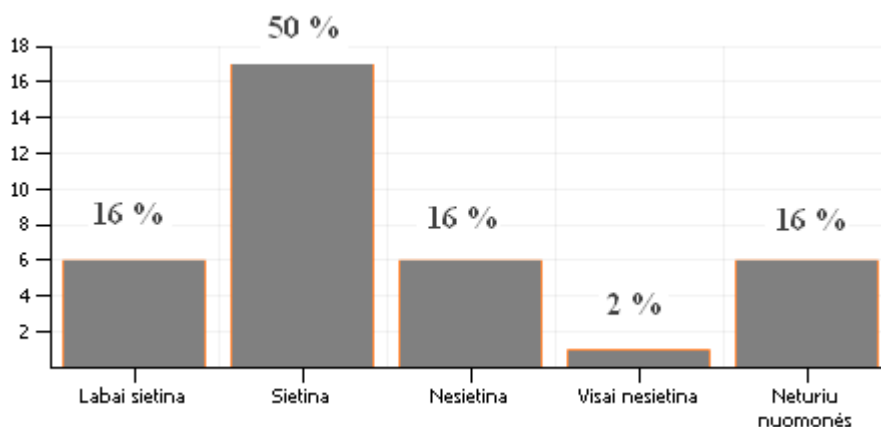


7 pav. Vaiko teisių apsaugos darbuotojų nuomonė apie vaiko teisių pažeidžiamumą (N=49)

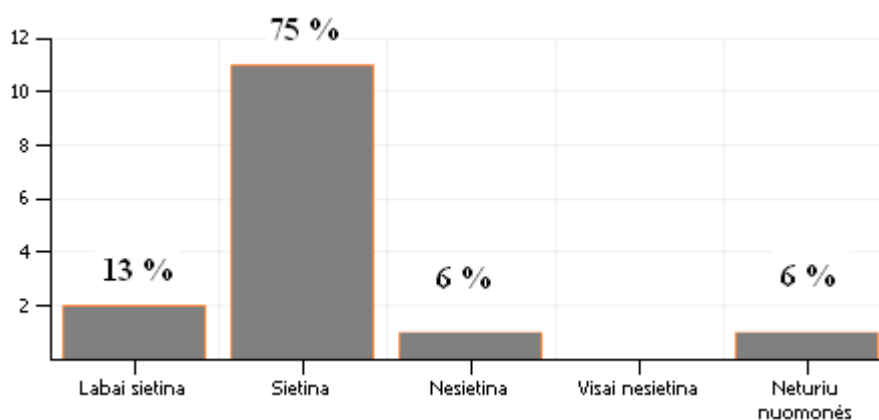
Iš pateiktų atsakymo variantų matyti, jog paauglių ir vaiko teisių apsaugos darbuotojų nuomonės skiriasi. Paaugliai mano, jog dažniausiai yra pažeidžiama „vaiko teisė į asmeninį gyvenimą“ (44 %), o antras pagal populiarumą paauglių atsakymas buvo „visos vaiko teisės yra vienodai pažeidžiamos“ (27 %). Tuo tarpu vaiko teisių apsaugos darbuotojų, priešingai nei paauglių, dažniausias atsakymas į šį klausimą buvo: „visos vaiko teisės yra vienodai pažeidžiamos“ (43%), o „vaiko teisė į asmeninį gyvenimą“ (20 %) buvo sekantis pagal populiarumą atsakymas. Iš pateiktų paauglių atsakymo rezultatų galime pastebėti, jog paauglių dažniausiai pažeidžiama teisė yra „teisė į asmeninį gyvenimą“, t.y. paaugliai pastebi, jog vis

dažniau yra pažeidžiamas jų privatumas, žodžio laisvė ir kt. Šių dienų paaugliai ypatingai nori būti savarankiški, nepriklausomi nuo tėvų, turi savo tvirtą nuomonę, kurios dažnai negali pakeisti net ir patirtį turintys žmonės: tėvai bei mokytojai. Galbūt galime teigti, jog suaugusiųjų norą padėti paaugliui, paaugliai vertina kaip paauglių teisės į jų asmeninį gyvenimą pažeidimą. Tuo tarpu, daugelis vaiko teisių apsaugos darbuotojų mano, kad visos vaiko teisės yra vienodai pažeidžiamos ir jų pažeidžiamumo nevertina atskirai, nors vienodas respondentų skaičius (6 %) dažniausiai yra pažeidžiamos šios vaiko teisės: „vaiko teisė į individualybę“, „vaiko teisė žinoti, pažinti, bendrauti su savo tėvais ir giminaičiais“, „vaiko teisė būti sveikam“, vaiko teisė š poilsį ir laisvalaikį“.

Sekančiu anketoje užduodamu klausimu buvo siekiama sužinoti paauglių bei vaiko teisių apsaugos darbuotojų nuomonę, *ar savižudybė gali būti sietina su vaiko teisių pažeidimu*. Respondentams buvo pateikiama 5 atsakymų variantai, iš kurių jie galėjo pasirinkti vieną jiems labiausiai priimtina atsakymą. Paauglių bei vaiko teisių apsaugos darbuotojų atsakymai pavaizduoti 8 bei 9 paveiksluose.



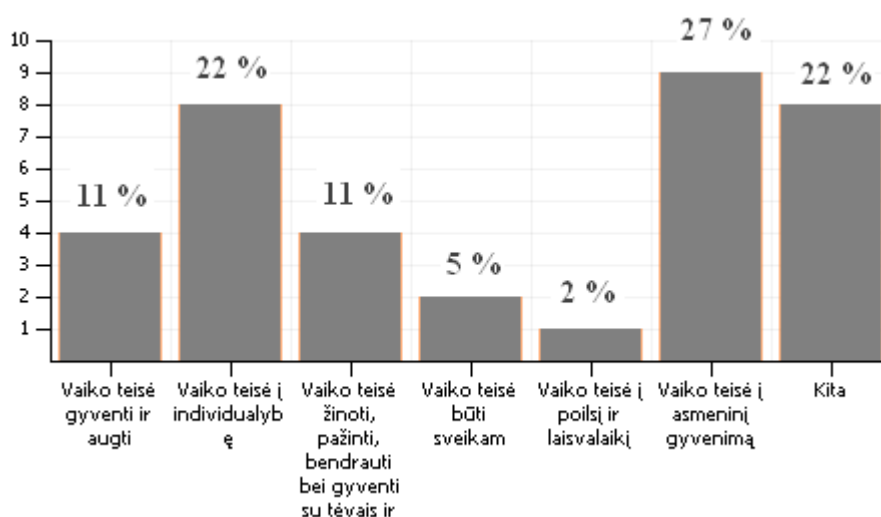
8 pav. Paauglių nuomonė apie savižudybių sąsają su vaiko teisių pažeidimu (N=248)



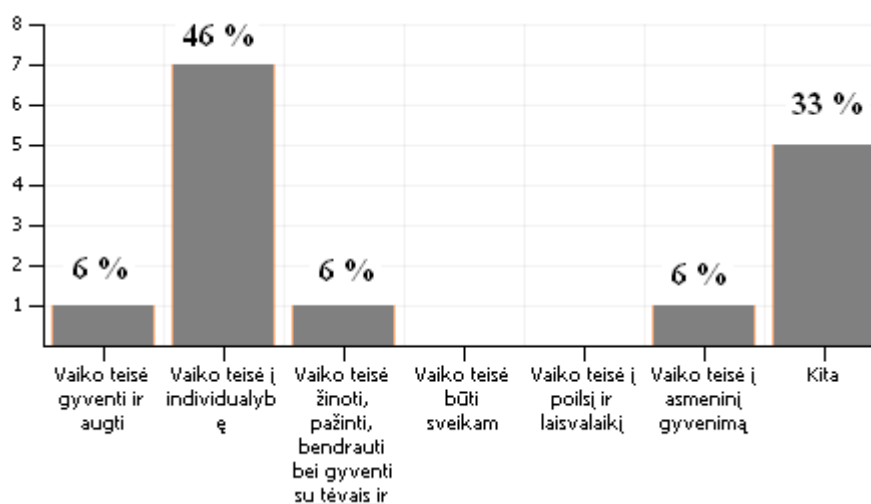
9 pav. Vaiko teisių apsaugos nuomonė apie savižudybių sąsają su vaiko teisių pažeidimu (N=49)

Gauti respondentų atsakymai parodė, kad paauglių bei vaiko teisių apsaugos darbuotojų nuomonė nesiskiria. Dauguma abiejų grupių respondentai yra vienos nuomonės, jog savižudybė gali būti sietina su vaiko teisių pažeidimu (paauglių – 50 %, vaiko teisių apsaugos darbuotojų: 75 %). Mažesnė abiejų respondentų grupės dalis mano, jog savižudybė gali būti labai sietina su vaiko teisių pažeidimu. Respondentų procentas pasiskirstė labai nežymiu skirtumu: paauglių taip manančių buvo 16 %, vaiko teisių apsaugos darbuotojų taip manančių buvo 13 %. Respondentų, manančių, jog savižudybė gali būti visai nesietina su vaiko teisių pažeidimu beveik nebuvo: paaugliai (2 %), vaiko teisių apsaugos darbuotojo nebuvo nei vieno, kuris taip manytų. Vadinas, galime teigti, jog respondentai sutinka, kad savižudybė gali būti sietina su vaiko teisių pažeidimu. Todėl galime daryti prielaidą, jog pagrindinė paauglių savižudybių priežastis gali būti vaiko teisių pažeidimas. Suaugusieji: tėvai, mokytojai, vaiko teisių apsaugos institucijos turėtų labiau atkreipti dėmesį į vaiko teisių pažeidžiamumą, jog būtų galima padėti paaugliams sumažinti paauglių savižudybių riziką.

Išsiaiškinome, jog tiek paaugliai, tiek vaiko teisių apsaugos darbuotojai mano, kad savižudybė gali būti sietina su vaiko teisių pažeidimu. Todėl, sekančiu klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, *dėl kurios vaiko teisės pažeidimo, respondentų nuomone, paauglys gali ryžtis savižudybei*. Respondentams buvo pateikiami 7 gali atsakymų variantai. Atsakymų rezultatai pavaizduoti 10 bei 11 paveiksluose.



10 pav. Paauglių įvardijamos pažeidžiamos vaiko teisės, dėl kurių paauglys gali ryžtis savižudybei (N=248)



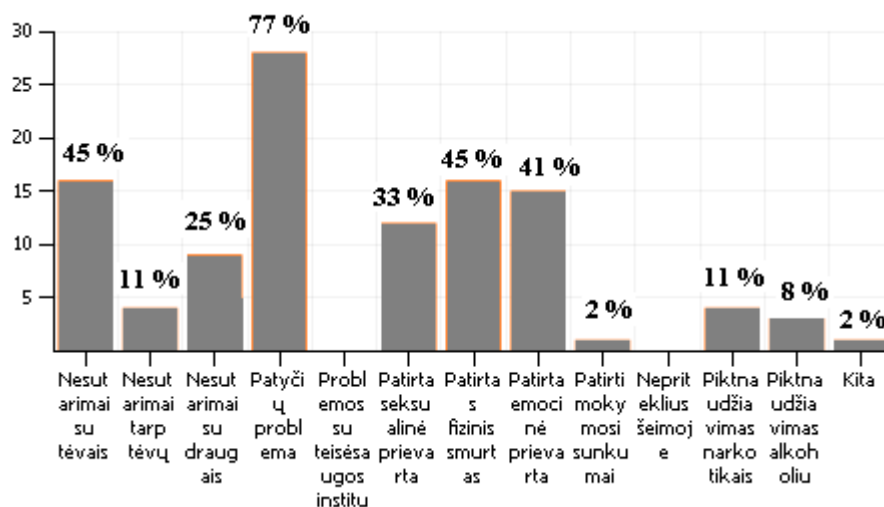
11 pav. Vaiko teisių apsaugos darbuotojų įvardijamos pažeidžiamos vaiko teisės, dėl kurių paauglys gali ryžtis savižudybei (N=49)

Iš pateiktų respondentų atsakymų galime spręsti, jog „*vaiko teisė į individualybę*“ yra vaiko pažeidžiama teisė, dėl kurios paauglys gali ryžtis savižudybei. Paaugliams toks atsakymo variantas buvo antras pagal populiarumą atsakymas (27 %), tuo tarpu *vaiko teisių apsaugos darbuotojams, šis atsakymo variantas buvo pirmasis pagal populiarumą atsakymas (46 %)*. Respondentai mano, kad vaiko teisė į individualybę yra svarbi teisė. Kiekvienas vaikas nuo savo gimimo turi teisę išsaugoti savo identišumą, įskaitant pilietybę, vardą ir šeimos ryšius. Pagal didžiąją dalį pasirinktą respondentų atsakymą, galime teigti, jog tiek paaugliams, tiek vaiko teisių apsaugos darbuotojams yra svarbu turėti ne tik savo vardą ir pavardę, bet ir aiškiai apibrėžtą pilietybę. Tačiau, tikėtina, jog paaugliai galėjo netiksliai suprasti šios vaiko teisės turinį. Abejotina, kad didžioji dalis 15 – 17 metų paauglių teiktų didelę reikšmę savo vardui, pavardei, pilietiškumui, tuo labiau galėtų ši teisė turėti įtakos paauglių savižudybei. Galima spėti, jog paaugliai „*vaiko teise į individualybę*“ suprato, kaip vaiko teisę į paauglio įvaizdžio, charakterio – savo „tikrojo aš“ formavimą. Todėl, galbūt abiejų respondentų vienodai išreikšti atsakymų rezultatai gali būti netikslingi. Tačiau vis dėlto *didžioji dalis paauglių respondentų mano, jog „vaiko teisė į asmeninį gyvenimą“ pažeidimas gali turėti įtakos paauglio savižudybei (27 %)*. Pabrėžtina tai, kad nemaža dalis abiejų grupių respondentų (22 % ir 33 %), galimą atsakymo variantą pasirinko „kita“. Tai reiškia, kad dalis respondentų mano, jog vaiko teisės gali neturėti įtakos paauglių savižudybėms.

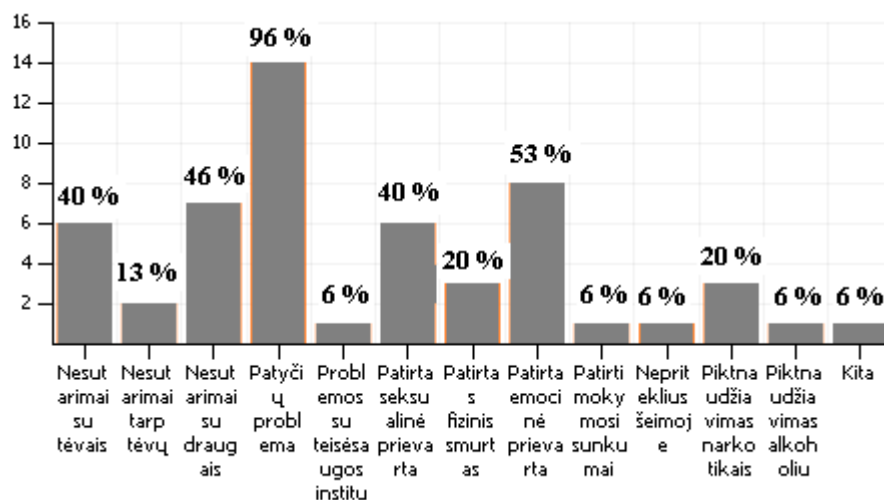
Apibendrinant respondentams užduodamus klausimus, susijusius su vaiko teisėmis, galime teigti, jog tiek paaugliai, tiek vaiko teisių apsaugos darbuotojai sutinka, jog savižudybių problema yra aktuali problema paauglių tarpe. Didžioji dalis vaiko teisių apsaugos darbuotojų bei mažesnė dalis paauglių sutinka, jog visos vaiko teisės yra vienodai svarbios. Paaugliai mano, jog dažniausiai yra pažeidžiama „*vaiko teisė į asmeninį gyvenimą*“, tuo tarpu vaiko teisių

apsaugos darbuotojai mano - „visos vaiko teisės yra vienodai pažeidžiamos“. Abi respondentų grupės sutinka, kad savižudybė gali būti sietina su vaiko teisių pažeidimu. Paaugliai mano, jog dėl „vaiko teisės į asmeninį gyvenimą“ pažeidimo paauglys gali ryžtis savižudybei, tuo tarpu vaiko teisių apsaugos darbuotojai mano – „vaiko teisė į individualybę“ gali turėti įtakos paauglių savižudybei.

Buvo įdomu sužinti tiek paauglių, tiek vaiko teisių apsaugos darbuotojų nuomonę, *kokios priežastys paauglius skatina nusižudyti*. Šiuo tikslu abiemis respondentų grupėms buvo užduodamas sekantis klausimas. Respondentų buvo prašoma pažymėti 3, jų manymu, svarbiausias ir aktualiausias priežastis. Atsakymų rezultatai pavaizduoti 12 ir 13 paveiksluose.



12 pav. Paauglių įvardinamos 3 priežastys, kurios paauglius skatina nusižudyti (N=248)



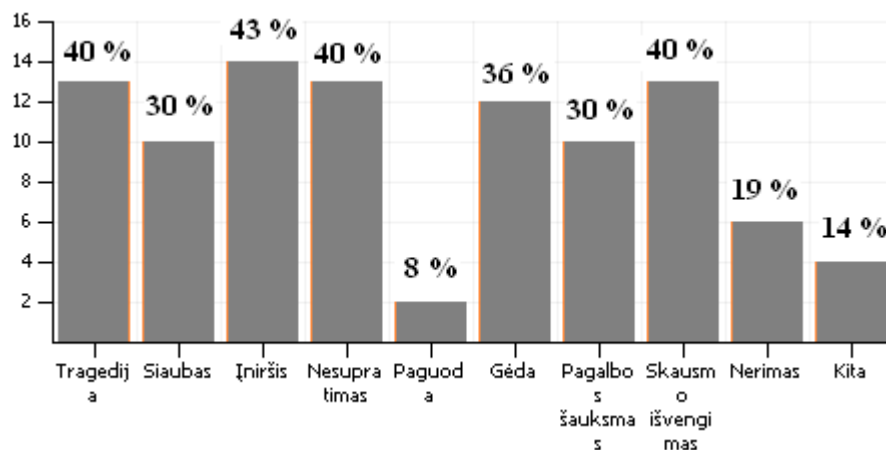
13 pav. Vaiko teisių apsaugos įvardinamos 3 priežastys, kurios paauglius skatina nusižudyti (N=49)



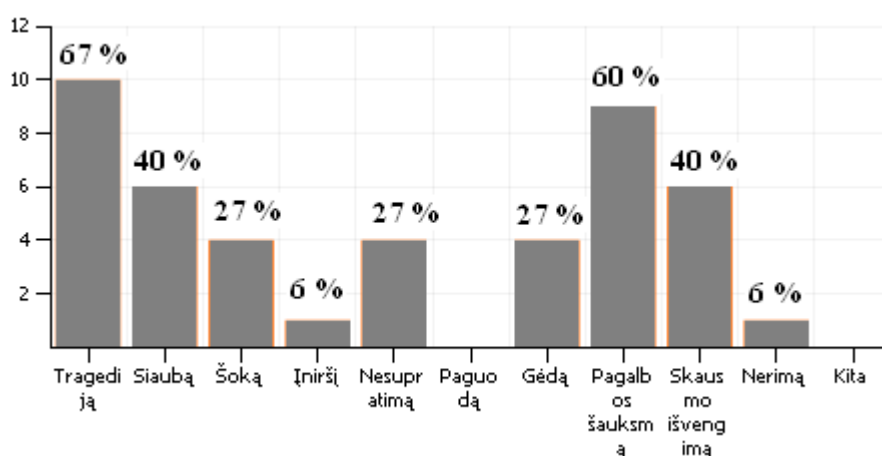
Vaiko teisių apsaugos darbuotojų atsakymai, lyginant su paauglių atsakymais, yra pakankamai panašūs. Pateikti atsakymo rezultatai rodo, jog paauglių ir vaiko teisių apsaugos darbuotojų, nuomone, „patyčių problema“ (77 % ir 96 %), „patirta emocinė prievarta“ (41% ir 53%) ir „paauglių nesutarimai su tėvais bei patirtas fizinis smurtas“ ( paauglių 45 %) ir „nesutarimai su draugais“ (vaiko teisių apsaugos darbuotojų: 46 %) yra pagrindinės priežastys, kurios skatina paauglius nusižudyti. Vis dažniau žiniasklaidoje bei visuomenėje girdime šių trijų, išvardintų veiksnių dažnesnį pasireiškimą. *Populiariausius respondentų išvardintus atsakymus galime pavadinti vaiko teisės „būti apgintam nuo įvairaus pobūdžio smurto“ pažeidimą.* Vadinasi, galime daryti prielaidą, jog jei paaugliai būtų apginti nuo įvairaus pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, įžeidimų ar piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, grubaus elgesio ar išnaudojimo, įskaitant seksualinį piktnaudžiavimą, kuriuos paaugliai gali patirti iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens – būtų sumažinta paauglių savižudybės rizika.

Paauglių nuomone, labai nežymiai turi įtakos paauglių savižudybėms „patirti mokymosi sunkumai“ (2%), „piktnaudžiavimas alkoholiu“ (8%), „piktnaudžiavimas narkotikais“ (11%), „nesutarimai tarp tėvų“ (11%). Tuo tarpu vaiko teisių apsaugos darbuotojai mano, jog mažiausiai paauglių savižudybėms įtakos turi „problemos su teisėsaugos institucijomis“ (6 %), „patirti mokymosi sunkumai“ (6 %), „nepriteklius šeimoje“ (6 %), „piktnaudžiavimas alkoholiu“ (6 %). Paauglių ir vaiko teisių apsaugos darbuotojų sutapo įvardijamos priežastys, kurios gali turėti didžiausią įtaką paauglių savižudybėms, tačiau šių abiejų respondentų nuomonės nesutapo įvardinant priežastis, kurios mažiausiai turi įtakos paauglių savižudybėms. Todėl tiek tėvai, tiek mokytojai, tiek vaiko teisių apsaugos darbuotojai turėtų daugiau atkreipti dėmesį į vaiko teisę „būti apgintam nuo įvairaus pobūdžio smurto“ pažeidimus.

Paaugliai ryždamiesi savižudybei išgyvena emocinę būseną. *Paauglių bei vaiko teisių apsaugos darbuotojų buvo prašoma pažymėti 3 atsakymus, jų nuomone, labiausiai tinkančius savižudybės proceso „simbolizavimui“.* Atsakymų rezultatai pavaizduoti 14 ir 15 paveiksluose.



14 pav. Paauglių nuomonė apie savižudybės proceso „simbolizavimą“ (N= 248)

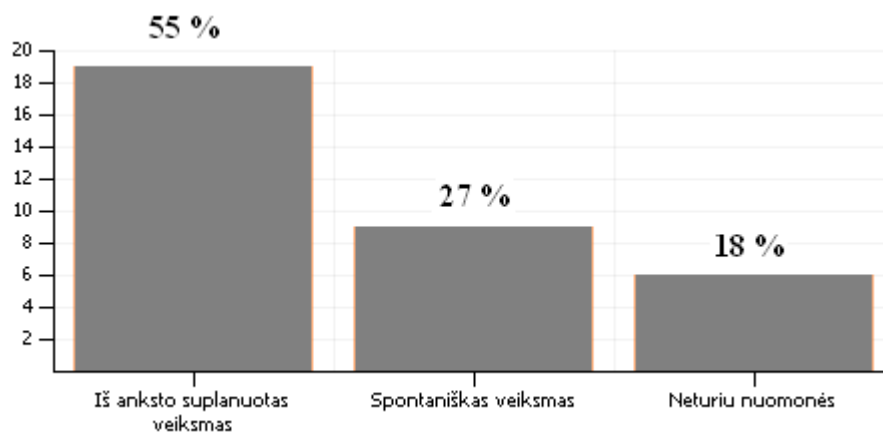


15 pav. Vaiko teisių apsaugos darbuotojų nuomonė apie savižudybės proceso „simbolizavimą“ (N= 49)

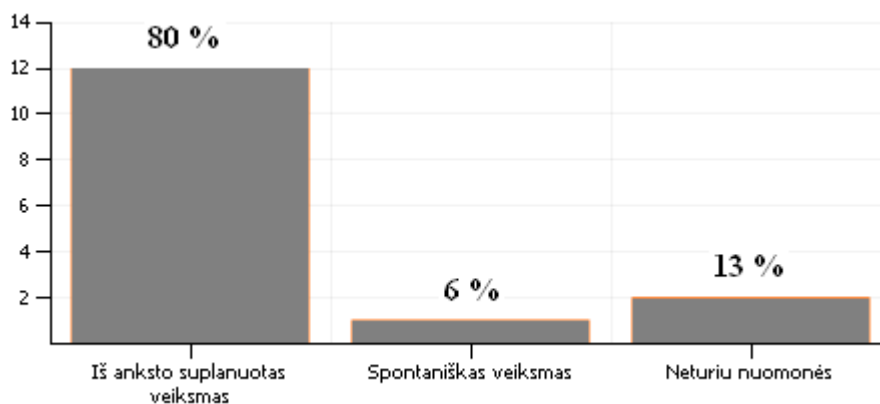
Iš pateiktų paauglių bei vaiko teisių apsaugos darbuotojų atsakymo rezultatų matome, jog paaugliai nebuvo vieningos nuomonės apie paauglių savižudybės proceso „simbolizavimą“. Pateikti atsakymo variantai: „įniršis“ (43 %), „tragedija“ (40%), „nesupratimas“ (40 %), „skausmo išvengimas“ (40 %), „gėda“ (36 %) pasiskirstė pakankamai vienodai. Šiek tiek mažiau paauglių respondentų pažymėjo šiuos atsakymų variantus: gėda (36 %), siaubą (30 %), pagalbos šauksmą (30 %). Vaiko teisių apsaugos darbuotojų respondentų atsakymai pasiskirstė pakankamai skirtingai lyginant su paauglių atsakymais. Vaiko teisių apsaugos darbuotojų pats populiariausias atsakymas buvo „tragedija“ (67 %), „pagalbos šauksmas“ (60 %). Antri pagal populiarumą atsakymai buvo „siaubas“ (40 %), „skausmo išvengimas“ (40 %). Apibendrinant pateiktus 14 bei 15 paveikslo respondentų atsakymo rezultatus galime teigti, jog dauguma paauglių mano, jog savižudybės veiksmu paaugliai išvengtų įniršio, tragedijos, nesupratimo, skausmo išvengimo bei gėdos. Vadinasi, šie veiksniai galėtų būti priežastis savižudybės procesui. Šių veiksnių nesukėlimas paaugliams sumažintų savižudybės riziką. Paauglių nuomone savižudybės proceso „simbolizavimą“ apima daugiau veiksnių nei nurodė vaiko teisių apsaugos

darbuotojai (populiariausi vaiko teisių apsaugos darbuotojų atsakymai: tragedija ir pagalbos šauksmas), todėl vaiko teisių apsaugos darbuotojai taipogi turėtų atkreipti dėmesį į paauglių išvardintas savižudybės proceso „simbolizavimo“ apibūdinimus, nes šių emocinių būsenų patyrimas paaugliams gali sukelti savižudybės riziką.

Sekantis respondentams užduodamas klausimas buvo apie *savižudybės arba mėginimąsi žudytis veiksmą*. Atsakymą respondentai galėjo pasirinkti iš trijų galimų atsakymų. Atsakymų rezultatai pavaizduoti 16 ir 17 paveiksluose.



16 pav. Paauglių nuomonė apie savižudybės arba mėginimąsi žudytis veiksmą (N=248)



17 pav. Vaiko teisių apsaugos darbuotojų nuomonė apie savižudybės arba mėginimąsi žudytis veiksmą (N=49)

Pateikti respondentų atsakymų rezultatai rodo, jog dauguma tiek paauglių (55 %) , tiek vaiko teisių apsaugos darbuotojų (80 %) mano, kad savižudybė arba mėginimasis žudytis dažniausiai būna iš anksto suplanuotas veiksmas. Didesnė paauglių dalis (27 %) nei vaiko teisių apsaugos darbuotojų dalis (6 %) mano, kad savižudybė vis dėlto yra spontaniškas veiksmas. Tačiau pakankamai didelė paauglių (18 %) ir vaiko teisių apsaugos darbuotojų dalis (13 %) neturėjo nuomonės šiuo klausimu. Vadinasi, dauguma paauglių prieš savižudybės veiksmą apgalvoja savo poelgį ir tik po apmąstymų arba ryžtasi, arba nesiryžta savižudybės veiksmui.

Todėl vaiko teisių apsaugos darbuotojai, šeimos nariai, mokytojai turi puikią progą pastebėti paauglį, turintį problemų, galbūt besiruošiantį savižudybės veiksmui ir pakeisti paauglio nuomonę.

Abiejų respondentų grupių (paauglių ir vaiko teisių apsaugos darbuotojų) buvo siekiama išsiaiškinti *kiek kartų per tris pastaruosius metus Jų aplinkoje pasitaikė: savižudybė, bandymas nusižudyti, ketinimas nusižudyti, savęs žalojimas*. Respondentams taip pat buvo suteikiama galimybė neatsakyti į šį klausimą. Abiejų respondentų grupių atsakymai pavaizduoti 4 lentelėje.

4 lentelė. Respondentų atsakymai, kiek kartų per tris pastaruosius metus Jų aplinkoje pasitaikė žemiau paminėti atvejai (N=297)

Paaugliai/vaiko teisių apsaugos darbuotojai	Keletą kartą		Vieną kartą		Nė karto		Nežinau	
Savižudybė	8%	20%	11%	40%	53%	27%	19%	0%
Bandymas nusižudyti	14%	27%	11%	20%	50%	24%	19%	16%
Ketinimas nusižudyti	11%	40%	14%	7%	56%	27%	14%	20%
Savęs žalojimas	44%	40%	8%	13%	31%	20%	11%	13%
Neatsakė į klausimą	3%				7%			

Iš pateiktų respondentų atsakymų matome, jog daugelyje paauglių tarpe savižudybės atvejų nepasitaikė nė karto (53%), tuo tarpu daugelyje vaiko teisių apsaugos aplinkoje (40 %) savižudybės atvejų pasitaikė vieną kartą. Taipogi daugelyje paauglių tarpe bandymo nusižudyti nepasitaikė nė karto (50 %), o daugelyje vaiko teisių apsaugos aplinkoje bandymų nusižudyti pasitaikė keletą kartų (27%). Ketinimų nusižudyti daugelyje paauglių tarpe taip pat nepasitaikė nė karto, o vaiko teisių apsaugos darbuotojų aplinkoje ketinimų nusižudyti daugiausiai buvo keletą kartų (40 %). Savęs žalojimo atvejų tiek daugelyje paauglių, tiek daugelyje vaiko teisių apsaugos darbuotojų tarpe pasitaikė keletą kartų (44% ir 40 %). Paauglių, kurie neatsakė į klausimą buvo 3 %, vaiko teisių apsaugos darbuotojų buvo 7 %. Galime pastebėti, jog paauglių tarpe savižudybės atvejų pasitaiko nedaug, tačiau vaiko teisių apsaugos tarpe savižudybės reiškinys pasireiškia vis dažniau. Bandymo nusižudyti atvejų pasitaiko mažiau nei ketinimų nusižudyti. Vadinasi, dauguma paauglių galvoja apie pasirinkimą nusižudyti, tačiau delsia, galbūt laukia bei tikisi pagalbos iš šeimos narių, mokytojų, vaiko teisių apsaugos darbuotojų ir kt. Nors nemaža dalis paauglių ketina nusižudyti, tačiau dauguma paauglių galbūt norėdami atkreipti į save, savo problemas dėmesį – save žaloja. Šis atsakymo variantas sulaukė daugumos vieningos nuomonės tarp paauglių bei vaiko teisių apsaugos darbuotojų. Todėl vaiko teisių

apsaugos darbuotojai, šeimos nariai, mokytojai turėtų atkreipti ypatingą dėmesį į besižalojančius paauglius. Laiku suteikdami paaugliams pagalbą galime išvengti tragedijos įvykimo.

Sekančiu klausimu abiejų respondentų grupių buvo siekiama sužinoti *kurie žemiau išvardinti teiginiai, jų nuomone, yra teisingi ar klaidingi*. Respondentų atsakymų rezultatai pavaizduoti 5 lentelėje.

5 lentelė. Respondentų nuomonė, kurie iš išvardintų teiginių yra teisingi arba klaidingi (N=297)

Paaugliai/vaiko teisių apsaugos darbuotojai	Teisinga		Klaidinga		Nežinau	
Žmonės, kurie daug kalba apie savižudybę, paprastai nesižudo	<b>62%</b>	33%	23%	<b>47%</b>	15%	20%
Savižudybė dažniausiai įvyksta be jokio išankstinio perspėjimo	<b>49%</b>	<b>60%</b>	33%	27%	18%	13%
Jei žmogus bando žudytis – jis tikrai nori mirti, o ne atkreipti į save dėmesį	36%	20%	<b>46%</b>	<b>67%</b>	19%	13%
Kas kartą mėgino nusižudyti – tas vis tiek tai darys	36%	<b>47%</b>	22%	33%	<b>42%</b>	20%
Nusižudo tik psichiškai nesveiki žmonės	0%	0%	<b>81%</b>	<b>93%</b>	19%	7%
Jei žmogus labai prislėgtas, paklausus, pakalbinus jį apie savižudybę, galima paskatinti jį nusižudyti	26%	27%	<b>45%</b>	<b>53%</b>	29%	20%
Žmonės, pasirinkdami savižudybę, randa problemų sprendimo būdą	20%	33%	<b>47%</b>	<b>53%</b>	33%	13%

Iš pateiktų duomenų matome, kad paaugliai bei vaiko teisių apsaugos darbuotojai yra skirtingos nuomonės apie teiginį, jog žmonės, kurie daug kalba apie savižudybę, paprastai nesižudo. Didžioji dalis (62 %) paauglių mano, jog šis teiginys yra teisingas, o vaiko teisių apsaugos darbuotojų didžioji dalis (47 %) mano, jog šis teiginys yra klaidingas. Galima interpretuoti, jog abi respondentų grupės yra iš dalies teisios. Žmonės, kurie daug kalba apie savižudybę, nori atkreipti dėmesį į save, savo problemas. Dažniausiai tokiu būdu žmonės besiruošiantys savižudybei tikisi sulaukti pagalbos, sulaukę pagalbos žmonės išvengia savižudybės proceso, o nesulaukę dažnai ryžtasi savižudybei. Antrasis respondentams pateiktas teiginys, kad *savižudybė dažniausiai įvyksta be jokio išankstinio perspėjimo*, susilaukė vieningos respondentų nuomonės: didžioji dalis paauglių (49 %) bei didžioji dalis vaiko teisių apsaugos darbuotojų (60 %) mano, jog šis teiginys yra teisingas. Paaugliai, ruošiantis savižudybei tiesiogiai nepasako apie savo ketinimus. Tačiau, savižudybės priežastis, pasikeitusią paauglio emocinę būseną galima pastebėti prieš įvykstant nelaimei. Galbūt visus šiuos veiksnius galima įvardinti kaip paauglio perspėjimą prieš įvykstant paauglio savižudybei. Didžioji dalis respondentų (46 % paaugliai ir 67 % vaiko teisių apsaugos darbuotojai) buvo vieningos

nuomonės dėl teiginio: „*Jei žmogus bando žudyti – jis tikrai nori mirti, o ne atkreipti į save dėmesį*“. Dauguma respondentų mano, jog šis teiginys yra klaidingas. Kaip jau buvo kalbėta anksčiau, jog paaugliai prieš besiryždami savižudybei nori ir siekia atkreipti dėmesį į savo problemas. Taip paaugliai tikisi sulaukti suaugusiųjų pagalbos. Paauglių bei vaiko teisių apsaugos darbuotojų išsiskyrė nuomonės dėl teiginio: „*Kas kartą mėgino nusižudyti – tas vis tiek tai darys*“. Didžioji dalis paauglių (42 %) nežinojo ar paneigti, ar pritarti šiam teiginiui, o didžioji dalis vaiko teisių apsaugos darbuotojų (47 %) mano, jog šis teiginys yra teisingas. Paaugliai mėginę nusižudyti ir lauku nesulaukę pagalbos, gali vėl ryžtis savižudybei procesui. Todėl, jei paaugliams nepavyko laiku suteikti pagalbos prieš įvykstant savižudybei, po bandymo nusižudyti paaugliams turėtų būti suteikiama operatyvi ir intensyvi pagalba. Šeštasis teiginys: „*Nusižudo tik psichiškai nesveiki žmonės*“ taipogi sulaukė vieningos respondentų nuomonės: didžioji dalis paauglių (81 %) ir didžioji dalis vaiko teisių apsaugos darbuotojų (93 %) mano, jog šis teiginys yra klaidingas. Taipogi didžioji dalis respondentų mano, jog klaidingas yra teiginys: „*Jei žmogus labai prislėgtas, paklausus, pakalbinus jį apie savižudybę, galima paskatinti jį nusižudyti*“. Priešingai, jei žmogus yra labai prislėgtas, paklausus ar pakalbinus jį apie savižudybę galima paskatinti žmogų išsipasakoti, laiku suteikti jam pagalbą. „*Žmonės pasirinkdami savižudybę randa problemų sprendimo būdą*“ – dauguma paauglių (47 %) bei vaiko teisių apsaugos darbuotojų (53 %) mano, jog šis teiginys yra klaidingas. Daugelis respondentų žino, jog pasirinkdami savižudybę pasirinksime lengviausią problemų sprendimo būdą, tačiau suteiksime daug skausmo savo artimiesiems.

Siekiant susidaryti vaiko teisių apsaugos ir respondentų nuomonę apie įvairius teiginius, respondentams buvo pateikiama 15 teiginių, kuriuos respondentai turėjo pažymėti „labai svarbu“, „svarbu“, „nesvarbu“, „visai nesvarbu“. Atsakymo rezultatai pavaizduoti 6 lentelėje (Priedas Nr. 3).

Dauguma respondentų buvo vieningos nuomonės, jog „labai svarbu“ yra šie teiginiai: „*Tėvų elgesys ir požiūris į vaikus lemia, kaip lengvai paauglys išsiugdys įvairius įgūdžius*“; „*Šeima yra viena iš reikšmingiausių vaiko ugdymo institucijų*“; „*Paaugliai, su kuriais žiauriai elgiamasi, mažiau pasitiki žmonėmis, sunkiau užmezga ir palaiko su jais stabilesnius emocinius ryšius*“; „*Aplinkiniai, pastebėję bet kokius nerimą keliančius paauglio požymius, turi atkreipti dėmesį*“; „*Mokyklose patiriamas suaugusiųjų fizinis smurtas gali paskatinti paauglius savižudybei*“; „*Šeimoje patiriamas fizinis smurtas gali paauglius paskatinti savižudybei*“; „*Mokyklose patiriamas suaugusiųjų emocinis smurtas gali paskatinti paauglius savižudybei*“; „*Šeimoje patiriamas emocinis smurtas gali paskatinti paauglius savižudybei*“; „*Mokyklose patiriamas bendramokslų emocinis smurtas (patyčios, grasinimai, šantažas ir pan.) gali paskatinti paauglius savižudybei*“; „*Mokyklose patiriamas suaugusiųjų emocinis smurtas gali*

*paskatinti paauglius savižudybei*“. Paaugliams, su kuriais šeimoje buvo elgiamasi netinkamai, yra sunkiau prisitaikyti ir mokykloje. Paauglys gali jaustis vienišas, būti uždaras, nepasitikėti savimi, sunkiau užmezga emocinius ryšius su kitais žmonėmis. Todėl bloga paauglio emocinė būseną, uždarumas, problemų nepasidalijimas su kitais gali paskatinti paauglius savižudybei. Todėl, aplinkiniai, pastebėję paauglį, kuris nepasitiki savimi, yra uždaras, galbūt jaučiasi vienišas turi atkreipti dėmesį ir taip padėti paaugliui. Taip pat iš respondentų pateiktų atsakymų matyti, kad tiek šeimoje, tiek mokykloje patiriamas fizinis ir emocinis smurtas gali turėti įtakos savižudybei. Todėl ypatingai reiktų atkreipti dėmesį į vaiko teisę būti apsaugotam nuo fizinio ir emocinio smurto. Dauguma respondentų mano, kad paauglių delinkventinis elgesys turi įtakos alkoholio, narkotikų bei rūkymo įtakai. Tikėtina, jog delinkventinio elgesio paauglys gali turėti daugiau problemų, o tai gali paauglį paskatinti savižudiškam elgesiui.

Iš gautų atsakymų rezultatų galime spręsti, jog šeimos įtaka paauglio gyvenime yra vienas iš svarbiausių veiksnių, įtakojančių paauglio tolimesnį vystymąsi. Nuo šeimos įtakos priklauso kaip paauglys išsiugdys įvairius įgūdžius, įgis savarankiškumo, pasitikėjimo savo jėgomis, suformuos teigiamą savęs vertinimą, kokios jaunuoliui vertybės bus suformuotos. Todėl šeima turi pakankamai didelės įtakos ar paauglys bus linkęs į savižudišką elgesį ar ne.

Išsiaiškinus paauglių priežastis taip pat buvo siekiama išsiaiškinti paauglių savižudybių prevencines priemones. Todėl sekančiu klausimu abiejų grupių respondentų buvo klausiama ar yra tekę paaugliams girdėti apie paauglių savižudybių prevenciją, o vaiko teisių apsaugos darbuotojų buvo klausiama ar per pastaruosius penkerius metus teko dalyvauti paauglių savižudybių prevencijoje. Atsakymų rezultatai pavaizduoti 6 lentelėje.

6 lentelė. Respondentų girdėjimas/dalyvavimas paauglių savižudybių prevencijoje (N=297)

Paaugliai			Vaiko teisių apsaugos darbuotojai		
Teiginiai	Absoliutūs skaičiai	Procentai	Teiginiai	Absoliutūs skaičiai	Procentai
Taip	17	35 %	Ne, nedalyvavau nė karto	133	54 %
Ne	22	45 %	Taip, dalyvavau kartą	66	26 %
Nežinau	10	20 %	Taip, dalyvavau keletą kartų	49	20 %
<b>Viso:</b>	<b>49</b>	<b>100 %</b>	<b>Viso:</b>	<b>248</b>	<b>100 %</b>

Iš pateiktų respondentų duomenų matyti, jog didžiajai daliai paauglių (45 %) nėra tekę girdėti apie paauglių prevenciją. Mažesnę dalis paauglių (35 %) yra girdėję apie paauglių prevenciją. Tačiau pakankamai net penktadalis paauglių nežino ar jiems yra tekę ar nėra tekę girdėti apie paauglių prevenciją. Dauguma vaiko teisių apsaugos darbuotojų (54%) nė karto nėra dalyvavę paauglių prevencijoje. Beveik per pus mažesnę dalis (26%) tokioje prevencijoje yra dalyvavę kartą. Penktadalis vaiko teisių apsaugos darbuotojų (20 %) savižudybių prevencijoje yra dalyvavę keletą kartų. Vadinasi, iš pateiktų respondentų atsakymų galime spręsti, kad paauglių savižudybių prevencija nėra atkakliai vykdoma: didžioji dalis paauglių nieko nėra apie tai girdėję, o dauguma vaiko teisių apsaugos darbuotojų per pastaruosius penkerius metus nėra dalyvavę paauglių savižudybių prevencijoje. Todėl, norint sumažinti paauglių savižudybių skaičių, tiek paauglius, tiek vaiko teisių apsaugos darbuotojus reikėtų aktyviau įtraukti į paauglių savižudybių prevenciją.

Sekančiu klausimu tiek paauglių, tiek vaiko teisių apsaugos darbuotojų buvo siekiama išsiaiškinti *į ką paauglys, turintis savižudiškų minčių, pirmiausia turėtų kreiptis*. Respondentams buvo pateikiama 6 galimi atsakymų variantai su galimybe pasirinktą „kita“ atsakymo variantą. Tiek paauglių, tiek vaiko teisių apsaugos darbuotojų atsakymo rezultatai pateikiami 7 lentelėje.

7 lentelė. Respondentų nuomonė, į ką paauglys turintis savižudiškų minčių, pirmiausia turėtų kreiptis (N=297)

Paaugliai			Vaiko teisių apsaugos darbuotojai		
Teiginiai	Absoliutūs skaičiai	Procentai	Teiginiai	Absoliutūs skaičiai	Procentai
Šeimos nariai	23	47 %	Šeimos nariai	181	73 %
Draugai	2	5 %	Draugai	0	0 %
Mokytojai	4	8 %	Mokytojai	0	0 %
Vaiko teisių apsaugos darbuotojai	1	3 %	Vaiko teisių apsaugos darbuotojai	17	7 %
Psichologai	13	24 %	Psichologai	50	20 %
Socialiniai darbuotojai	2	5 %	Socialiniai darbuotojai	0	0 %
Kita	4	8 %	Kita	0	0 %
<b>Viso:</b>	<b>49</b>	<b>100 %</b>	<b>Viso:</b>	<b>248</b>	<b>100 %</b>



Daugumos paauglių (47 %) bei vaiko teisių apsaugos darbuotojų (73 %) sutapo nuomonė, jog paauglys, turintis savižudiškų minčių pirmiausia turėtų kreiptis į šeimos narius. Šeimos nariai paaugliui yra tie žmonės, kurie turėtų labiausiai pažinti paauglį, pastebėti jo emocinius sutrikimus, padėti paaugliui išspręsti problemas. Jei tarp šeimos ir paauglio yra geri tarpusavio santykiai, tuomet paauglys gali pasitikėti savo šeimos nariais, atsiskleisti bei išsipasakoti. Antrasis pagal populiarumą tiek paauglių (24 %), tiek vaiko teisių apsaugos darbuotojų (20 %) atsakymas buvo, jog paaugliai turintys, savižudiškų minčių turėtų kreiptis į psichologą. Galime daryti prielaidą, jog paaugliai pakankamai pasitiki psichologais ir mano, jog psichologai galėtų suteikti paaugliams pagalbą savižudybių prevencijos klausimais. Vaiko teisių apsaugos darbuotojai mano, jog paaugliai labiau gali pasitikėti psichologais nei vaiko teisių apsaugos darbuotojais.

Prieš tai buvusiu klausimu siekėme išsiaiškinti į ką paauglys, turintis savižudiškų minčių turėtų kreiptis. Tačiau šiuo klausimu, respondentų buvo klausama, *kokia institucija, jų nuomone, turėtų pastebėti bei pagelbėti paaugliui, ketinančiam nusižudyti.*

8 lentelė. Respondentų nuomonė, kokia institucija turėtų pastebėti bei pagelbėti paaugliui, ketinančiam nusižudyti (N=297)

Paaugliai			Vaiko teisių apsaugos darbuotojai		
Teiginiai	Absoliutūs skaičiai	Procentai	Teiginiai	Absoliutūs skaičiai	Procentai
Šeimos institucija	26	53 %	Šeimos institucija	182	73 %
Mokyklos institucija	11	23 %	Mokyklos institucija	32	13 %
Vaiko teisių apsaugos institucija	8	16 %	Vaiko teisių apsaugos institucija	17	7 %
Kita	4	8 %	Kita	17	7 %
<b>Viso:</b>	<b>49</b>	<b>100 %</b>	<b>Viso:</b>	<b>248</b>	<b>100 %</b>

Dauguma paauglių (53%) bei vaiko teisių apsaugos darbuotojų (73%) buvo vienodos nuomonės, jog šeimos institucija pirmoji turėtų padėti bei pagelbėti paaugliui, ketinančiam nusižudyti. Pasak vaiko teisių apsaugos respondentų, paauglio tėvai turėtų geriausiai pažinti paauglį, todėl būtent šeimos nariai turi geriausią galimybę pastebėti paauglio elgesio pakitimus. Kitų vaiko teisių apsaugos darbuotojų nuomonė buvo tokia, kad šeima pirmoji turėtų pastebėti bei pagelbėti savižudiškų minčių, turinčiam paaugliui. Tačiau vis daugėja šeimų, kurios savo

vaikus mato labai ribotai. Paauglių nuomone, šeima yra viena iš svarbiausių institucijų paaugliui, todėl šeimos nariai turėtų kalbėtis su paaugliais, padėti išspręsti jiems problemas, o ne nekreipti dėmesį. Antroji institucija, galinti pastebėti ir padėti paaugliui, pasak respondentų, yra mokyklos institucija. Tokią paauglių nuomonę sudaro 23 %, o vaiko teisių apsaugos instituciją sudaro 13 %. Pasak vaiko teisių apsaugos darbuotojų, mokyklose yra būtinas nuoširdus mokytojų bendravimas su kiekvienu vaiku. Mokytojai turėtų siekti kiek įmanoma daugiau pažinti paauglio asmenybę. Kiti respondentai minėjo, jog yra svarbus visų šių institucijų bendradarbiavimas: tik visų institucijų bendradarbiavimu bei pagalba galima pastebėti bei padėti paaugliui, turinčią savizudyskų minčių. Iš pateiktų respondentų atsakymų galime spręsti, jog šeimos institucija pirmoji turėtų pastebėti bei pagelbėti paaugliui, ketinančiam nusižudyti, tačiau mokyklos institucijai taipogi yra svarbi paaugliui. Galbūt visų išvardintų institucijų pagalba galima efektyviai padėti paaugliui.

Buvo svarbu išsiaiškinti, *kokią informaciją paaugliams yra tekę girdėti apie paauglių savizudyskų prevenciją*. Respondentų atsakymus galima suskirstyti į 5 sritis. Atsakymų rezultatai pavaizduoti 9 lentelėje.

9 lentelė. **Informacija, kurią paaugliams teko girdėti apie paauglių savizudyskų prevenciją (N=49)**

<b>Paaugliai</b>		
<b>Teiginiai</b>	<b>Absoliutūs skaičiai</b>	<b>Procentai</b>
Pagalbos telefonai	16	33 %
Savizudyskų tematika turi būti kalbama šeimoje	13	27 %
Savizudyskų tematika turi būti kalbama mokykloje	11	20 %
Savizudyskų tematika turi būti kalbama bendraamžių tarpe	5	11 %
Dėmesio kreipimas į vaiko interesus	4	9 %
<b>Viso:</b>	<b>49</b>	<b>100 %</b>

Paklausus paauglių, *kokią informaciją jiems yra tekę girdėti apie paauglių savizudyskų prevenciją*, daugumos atsakymai buvo tokie: pagalbos telefonai (33%); savizudyskų tematika turi būti kalbama šeimoje (27%), mokykloje (20 %), bendraamžių tarpe (11%). Savizudyskų problemą reikia spręsti kalbant, bendraujant su paaugliu, o ne nekreipiant dėmesio į paauglio problemas. Mažesnę dalį (9%) respondentų minėjo, jog reikia kreipti dėmesį į vaiko interesus: paauglio nuomonės bei interesų nepaisymas gali sukelti paaugliui nepasitikėjimo jausmą. Todėl,

kaip ir autoriai kalbėjo (Navaitis 2001; Žukauskienė 1996l Krissnaktumas, Geeta, Gopalan, 2005), taip ir paauglių atsakymai patvirtina, jog šeimos bei mokyklos institucijos yra tos institucijos, kurios gali padėti paaugliui savižudybės problemos klausimais. Tačiau vaiko teisių apsaugos institucijos gali padėti bei patarti šeimoms, kuriose yra sprendžiamos paauglio savižudybės klausimas.

Vaiko teisių apsaugos darbuotojų buvo klausiama, *kaip, jų nuomone, turėtų būti vykdoma savižudybės prevencija*. Vaiko teisių apsaugos darbuotojų atsakymus galima suskirstyti į sritis. Respondentų atsakymai pavaizduoti 10 lentelėje.

10 lentelė. **Vaiko teisių apsaugos darbuotojų nuomonė, į ką turėtų būti sutelkiamas dėmesys vykdant savižudybių prevenciją (N=248)**

<b>Vaiko teisių apsaugos darbuotojai</b>		
<b>Teiginiai</b>	<b>Absoliutūs skaičiai</b>	<b>Procentai</b>
Savižudybių prevencija turėtų būti vykdoma pastoviai ir nuosekliai	74	30 %
Savižudybių prevencija turėtų būti vykdoma šeimoje ir mokykloje	67	27 %
Turėtų būti skiriamas didesnis dėmesys paaugliui	59	24 %
Mažinti vaiko teisių pažeidžiamumą	48	19 %
<b>Viso:</b>	<b>248</b>	<b>100 %</b>

Dauguma respondentų (30%) pripažino, jog savižudybių prevencija turėtų būti vykdoma pastoviai ir nuosekliai: savaitinės prevencinės akcijos nepadės paaugliams išspręsti savižudybės problemos klausimo. Kaip ir paaugliai, taip ir vaiko teisių apsaugos darbuotojai (27%) sutinka, jog paauglių savižudybių prevencijos vykdymui ypatingas dėmesys turėtų būti suteikiamas šeimoje bei mokykloje. Vaiko teisių apsaugos darbuotojai teigia (24 %), jog dėl greito gyvenimo tempo šeimoje pakankamai mažai dėmesio skiriama paaugliui, mokykloje dėl didelio mokymosi krūvio mokytojai yra nepajėgūs atkreipti dėmesį į paauglio asmenybę, pastebėti paauglio problemas. Be vaiko interesų nepaisymo, dažnai yra pažeidžiamos vaiko teisės. Todėl, kaip teigia vaiko teisių apsaugos darbuotojai (19 %), paauglys, neretai, turintis daug problemų, pagalvoja apie savižudybės veiksmą kaip išeitį iš susiklosčiusių problemų. Vaiko teisių apsaugos darbuotojai, gali padėti šeimoms, išmokyti kreipti dėmesį į paauglį, pasirūpinti, jog nebūtų pažeidžiamos vaiko teisės.

Paklausus vaiko teisių apsaugos darbuotojų apie tarpinstitucinį bendradarbiavimą, sulaukėme dviejų respondentų nuomonės: vieni vaiko teisių apsaugos darbuotojai pritarė tarpinstituciniam bendradarbiavimui ir teigė, jog jis yra būtinas. Tačiau didesnė vaiko teisių

apsaugos darbuotojų dalis teigė, jog tarpinstitucinis bendradarbiavimas pasiteisintų, bet kol kas jis yra neįmanomas. Pasak respondentų kiekvienai institucijai, reikėtų išmokti bendradarbiauti ir dirbti „institucijos viduje“, išmokti susikalbėti tarpusavyje. Tik išmokus kiekvienai institucijai suprasti ir susikalbėti tarpusavyje, būtų galima pagalvoti apie efektyvų bendradarbiavimą su kitomis institucijomis. Tačiau, dauguma vaiko teisių apsaugos darbuotojų pripažįsta, jog bendravimas su kitomis institucijomis galėtų efektyviai padėti išspręsti paauglių savižudybės problemą.

Paauglių buvo klausama, *kas jų nuomone, galėtų sumažinti savižudybių skaičių Lietuvoje*. Dalis paauglių atsakė, jog savižudybių problemą padėtų išspręsti tolerancijos didinimas bei patyčių mažinimas. Taip pat paaugliai mano, jog jei būtų kreipiamas didesnis dėmesys paaugliui, su juo būtų nuolat kalbama, bendraujama, padedama išspręsti paaugliui problemas, būtų galima sumažinti savižudybių skaičių Lietuvoje. Paaugliai pasisako ne tik apie šeimos įtaką, bet ir apie mokyklos įtaką savižudybių skaičių mažinimui. Aplinkiniai turi reaguoti į paauglių patyčias, smurtą.

Taip pat vaiko teisių apsaugos darbuotojų buvo klausama, *ar pagrindinė priežastis priimant paaugliui sprendimą žudytis gali būti paauglio teisių pažeidimas*. Dauguma vaiko teisių apsaugos darbuotojų teigia, jog vaiko teisių pažeidimas gali būti viena iš priežasčių, įtakojanti paauglių savižudybes. 15 – 17 metų paauglių laikotarpis yra sudėtingas ir krizinis laikotarpis. Šiuo laikotarpiu siekiama savo identiteto, individualumo, teisių. Šiuo laikotarpiu ypatingai jautriai reaguojama į bet kokius vaiko teisių suvaržymus. Apribojant vaiko teises, paaugliai pasijunta vieniši bei nesuprasti. Todėl vaiko teisių pažeidžiamumas gali būti priežastis paauglių savižudybėms. Kita respondentų dalis teigė, jog vaiko teisių pažeidimas gali įtakoti paauglių savižudybes, tačiau paauglys gali priimti sprendimą žudytis ir nesant jokių teisės pažeidimų: nelaiminga meilė, nepritapimas klasėje, draugų rate. Paauglys nepritampantis klasėje ar draugų rate dažnai patiria emocinį ar netgi fizinį smurtą. Todėl tai galima interpretuoti kaip vaiko teisės pažeidimą.

Buvo siekiama sužinoti, *kokių priemonių, pasak vaiko teisių apsaugos darbuotojų, turėtų būti imamasi, jog būtų sumažinamas vaiko teisių pažeidžiamumas*. Atsakymų rezultatai pavaizduoti 11 lentelėje

11 lentelė. Vaiko teisių apsaugos darbuotojų nuomonė, kokių priemonių turėtų būti imamasi, jog būtų sumažinamas vaiko teisių pažeidžiamumas (N=248)

Vaiko teisių apsaugos darbuotojai		
Teiginiai	Absoliutūs skaičiai	Procentai
Daugiau dėmesio skirti bendravimui su paaugliu	62	25 %
Baudimas žmonių, kurie grubiai pažeidžia vaiko teises	84	34 %
Taikant prevencines priemones nebijoti imtis naujovių	45	18 %
Rečiau, bet efektyviau kurti prevencines programas	57	23 %
<b>Viso:</b>	<b>248</b>	<b>100 %</b>

Vaiko teisių apsaugos darbuotojai mano (25%), jog reikėtų daugiau dėmesio skirti bendravimui su paaugliu. Pasak jų, tik bendraudami su paaugliu, galime sužinoti ir suprasti, kokie dalykai paauglį neramina. Skatinti paauglį išsikalbėti, taip neleisdami paaugliui laikyti skausmo viduje. Kiti respondentai (34 %) pasisako, už baudimą tų žmonių, kurie grubiai pažeidžia vaiko teises: didelės ir skaudžios bausmės gali sumažinti vaiko teisių pažeidžiamumą. Taip pat respondentai teigia (18 %), vaiko teisių apsaugos darbuotojai turėtų nebijoti imtis naujovių, eksperimentų, taip suprasdami, kurios priemonės yra efektyvios, o kurios ne. Dalis (23 %) respondentų teigia, jog dažnu įvairių prevencijų programų kūrimu nepasiekama norimo bei siekiamo rezultato. Retesnis prevencinių programų sukūrimas, nuoseklesnis įgyvendinimas jau esančių programų, padėtų sulaukti tikėtosi rezultato.

Tiek vaiko teisių apsaugos darbuotojų, tiek paauglių buvo siekiama sužinoti, *kokie būtų rekomendacinio pobūdžio pasiūlymai, kurie galėtų sumažinti paauglių savižudybių skaičių Lietuvoje*. Paaugliui reikia didesnio dėmesio: su paaugliu reikia daug bendrauti, siekti pažinti jo asmenybę, gerbti jo individualumą. Didelis dėmesys turi būti suteikiamas patyčioms, smurtui – vaiko teisei būti apsaugotam nuo fizinio ir emocinio smurto. Taip pat paaugliai teigia, jog jei būtų didelis paauglių užimtumas, paaugliai mažiau galvotų apie savižudybę kaip problemų sprendimo būdą. Paaugliai pasisako už bausmių vykdymą, jei yra pažeidžiamos vaiko teisės. Vaiko teisės apsaugos darbuotojai pasisako už valstybės pagalbą: vaiko teisių pažeidinėjimas dažnai susijęs su sunkia materialine padėtimi, nepritekliumi, asocialiu gyvenimo būdu. Sėkmingai sprendžiant socialines visuomenės problemas, automatiškai mažėtų tiek suaugusiųjų, tiek paauglių savižudybių skaičius. Vaiko teisių apsaugos respondentai teigia, kad reikia neužmiršti skatinti draugiškesnius tarpusavio santykius, jog būtų galima išvengti vaiko emocinio ir fizinio smurto teisės pažeidimo.

Apibendrinant paauglių bei vaiko teisių apsaugos darbuotojų atsakymus apie paauglių savižudybių prevencines priemones galime teigti, jog dauguma paauglių nėra girdėję apie paauglių savižudybių prevenciją, o vaiko teisių apsaugos darbuotojai nėra dalyvavę prevencijoje. Šeimos institucija pirmoji gali pastebėti bei padėti paaugliui, turinčiam savižudiškų minčių. Tiek paaugliai, tiek vaiko teisių apsaugos darbuotojai teigia, jog norint sumažinti paauglių savižudybių skaičių, reikėtų daugiau dėmesio kreipti į vaiko fizinio bei emocinio smurto teisės pažeidimo prevenciją.

## IŠVADOS

1. 15 – 17 m. paaugliui, kurio teisės yra pažeidžiamos, neigiamai veikia tolesnę asmenybės raidą, paaugliui sunkiau integruotis visuomenėje. Šeimoje perduotą agresiją, smurtą, patyčias, prievartą vaikas perduoda mokykloje ar bendraamžių tarpe. Tokie vaikai dažniau nei jų bendraamžiai patenka į rizikingas situacijas, yra linkę smurtauti, nusikalsti, turi žalingų įpročių. Vaikas vienas pats, be suaugusiųjų pagalbos, nebegali išspręsti susidariusių problemų, todėl dažnas pagalvoja (ar renkasi) vienintelį jiems atrodantį teisingą problemų sprendimo būdą – savižudybę.

2. Savižudybės riziką gali sumažinti pakankamai stiprūs apsauginiai veiksniai tokie kaip emocinis pasitenkinimas, socialine integracija, pakankamai aukštas savęs vertinimas, palankios fizinės ir aplinkos sąlygos. Savižudybių prevencijoje skiriami trys lygiai: prevencija, intervencija, postvencija. Savižudybių prevencijos, intervencijos ir postvencijos sistema praktikoje turėtų apjungti švietimo sistemas, sveikatos, socialinės apsaugos, nevyriausybių organizacijų pastangas ir finansinius resursus bei garantuoti gerą ryšį tarp jų

3. Dauguma 15 – 17 metų paaugliai bei vaiko teisių apsaugos darbuotojai mano, jog vaiko teisių pažeidimai įtakoja paauglių savižudybes. Respondentai sutinka, jog visos vaiko teisės yra vienodai svarbios. Paaugliai mano, jog dažniausiai yra pažeidžiama „*vaiko teisė į asmeninį gyvenimą*“, tuo tarpu vaiko teisių apsaugos darbuotojai mano - „*visos vaiko teisės yra vienodai pažeidžiamos*“. Paauglių bei vaiko teisių apsaugos darbuotojų nuomone, vaiko teisės „*būti apgintam nuo įvairaus pobūdžio smurto*“ daugiausiai turi įtakos paauglių savižudybėms.

4. Dauguma paauglių nėra girdėję, o vaiko teisių apsaugos darbuotojai nėra dalyvavę paauglių savižudybių prevencijoje. Respondentai mano, kad šeimos institucija pirmoji gali pastebėti bei padėti paaugliui, turinčiam savižudiškų minčių. Respondentai teigia, jog norint sumažinti paauglių savižudybių skaičių, reikėtų daugiau dėmesio kreipti į vaiko fizinio bei emocinio smurto teisės pažeidimo prevenciją.

5. Hipotezė pasitvirtino, kad savižudybė yra vaiko teisių pažeidimo rezultatas, todėl savižudybių prevencija taipogi turėtų būti vykdoma vaiko teisių apsaugos kontekste.

## REKOMENDACIJOS

1. Didesnis dėmesys paaugliams, jų asmenybės pažinimas, skatinimas būti atviriems, padėtų lengviau identifikuoti vaiko teisių pažeidimus, kurie gali turėti įtakos paauglių savižudybėms.
2. Mokyklos bendruomenė (moksleiviai, pedagogai, tėvai, administracija) turėtų sudaryti galimybes formuoti naujam požiūriui į vaiką, jo asmens vertinimą, į vaiką kaip teisių subjektą, mokytis gerbti kiekvieno teises ir laikytis pareigų. Tai padėtų harmonizuoti moksleivių tarpusavio bei mokytojų ir mokinių santykius.
3. Visuomenei turėtų būti sudarytos galimybės informuoti vaiko teisių apsaugos tarnybas dėl vaiko teisių pažeidimų atvejų šeimoje, mokykloje, socialinėje aplinkoje. Vaiko teisių apsaugos darbuotojai – tinkamai reaguoti į kiekvieną vaiko teisės pažeidimą.
4. Bendravimas ir bendradarbiavimas su kitomis institucijomis galėtų padėti visapusiškai pažvelgti į paauglių savižudybių problemas.
5. Tinkamai išvystytas socialinių paslaugų ir socialinės pagalbos šeimos tinklas, pakankamas vaiko teisių apsaugos darbuotojų, socialinių darbuotojų bei pedagogų skaičius, padėtų sumažinti daugelį problemų, kurios įtakoja vaiko savižudybes.
6. Vaiko teisių apsaugos specialistai galėtų vaidinti reikšmingą vaidmenį savižudybių prevencinėse programose, nustatydami emocines ir elgesio problemas bei atitinkamai reaguodami, skatindami teigiamus tėvystės įgūdžius bei šeimų sąsają, suteikdami žinias, siekiant sumažinti paauglių savižudybių skaičių.
7. Vaiko teisių apsaugos specialistai galėtų būti jaunimo savižudiško elgesio prevencinės strategijos dalis, skatinanti tarpusavyje santykius tarp jaunimo ir šeimų, atkreipianti dėmesį į rizikos faktorius prieš įvykstant nelaimėi.



## LITERATŪRA

1. Abromaitienė L., Liaudinskienė G. (2004). *Smurto šeimoje poveikis vaikų socializacijai vidurinėje mokykloje*. Socialiniai mokslai. – Nr. 3 (45), 2004, p. 18–26.
2. *Apie vaikų ir paauglių savižudybes*. [Žiūrėta 2010 – 07 – 30]. Prieiga per internetą: <http://media.search.lt/GetFile.php?OID=77479&FID=224486>
3. Aramavičiūtė V., Martišauskienė E. (2008). *Santykių su tėvais pokyčių aspektai: paauglių požiūris*. [Žiūrėta: 2010 – 08 – 13]. Prieiga per internetą: [http://www.leidykla.eu/fileadmin/Acta\\_Paedagogica\\_Vilnensia/20/204-212.pdf](http://www.leidykla.eu/fileadmin/Acta_Paedagogica_Vilnensia/20/204-212.pdf)
4. Babachinaitė G. (1996). *Vaiko teisės: jų samprata ir įgyvendinimo problemos // Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos*. Vilnius, 1996.
5. Bagdonas A. (2008). *Socialinė baimė mokykloje: problemos raiška ir jos mažinimo galimybės*. Ugdymo psichologija, Nr. 19.
6. Barkauskaitė M. (1986). *Paaugliai ir jų grupės*. Vilnius
7. Barkauskaitė M. (2001). *Paauglys dabartinėje visuomenėje*. Vilnius
8. Bjarnason T., Thorlindsson T. (1994). *Manifest predictors of past suicide attempts in a population of Icelandic adolescents*. Suicide Life Threat Behav; 24(4): 350–8.
9. Borowsky I. W., Resnick M. D., Ireland M., Blum R. W. (1999). *Suicide attempts among American Indian and Alaska Native youth: risk and protective factors*. Arch. Pediatr. 153(6): 573–80.
10. Brooksbank D. J. (1985). *Suicide and parasuicide in childhood and early adolescence*. Br. J. Psychiatry
11. Bukšnytė L. (1999). *Bendrojo lavinimo ir jaunimo mokyklos moksleivių savijautos ypatumai*. Ugdymo psichologija. – Nr. 1, 1999, 2 t., p. 34–40
12. Bukšnytė L., Kitrys A. (2007). *Mokinių patiriamo smurto bei savijautos ypatumai skirtingo tipo mokyklose*. Pedagogika, 2008.
13. Cibulskaitė N., Laurinavičiūtė J. (2008). *Vienišumo jausmą išgyvenančių paauglių elgesio ypatumai*. Pedagogika, 2008.
14. Čiž E. (2003). *Vaiko teisės*. [Žiūrėta: 2010 – 08 – 06]. Prieiga per internetą: <http://www.ccf.org.ua/show/for-soworkers-article15>
15. Day R. D., Patterson G. W. (1998). *Predicting Spanking of Younger and Older Children by Mothers and Fathers // Journal of Marriage & Family*. – 1998, Vol. 60, p. 79–93.
16. Davis M. H., Franzai L. (1986). *Adolescence Loneliness, Self-disclosure and Private Consciousness, A Longitudinal Investigation. Journal of Personality and Social Psychology*. – Vol. 51, issue 3, 1986.

17. Domino G., Groth M. (1997). Attitudes Toward Suicide: German and U.S. Journal of Death and Dying, 35 (3).
18. Dromantienė L. Šalaševičiūtė R. (2006). Vaiko teisių apsauga Lietuvoje: socialinių darbuotojų vaidmuo. Socialinis darbas, 5 (1), p. 79 - 88.
19. *Emociniai sutrikimai ir savižudybių prevencija*. ES projektas. Vilnius, 2000. 9-20 p.
20. Fleming J. S. *Į sprendimą orientuota trumpalaikė psichoterapija*. – Kaunas: VDU leidykla, 2002.
21. Foucault, M. (1998). *Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas*. Vilnius: Baltos lankos.
22. Gailienė D. (1998). *Jie nenorėjo mirti. Savižudybės Lietuvoje*. Vilnius.
23. Gailienė D. (2000). *Savižudybės Lietuvoje: socialiniai – psichologiniai paplitimo aspektai ir prevencijos modelis: habilitacinis darbas*. Kaunas.
24. Gailienė D. (2001). *Savižudybių prevencijos idėjos*. Vilnius.
25. Gilligan J. (2002). *Smurto prevencija*. – Vilnius: Eugrimas
26. Gučas A. *Vaiko ir paauglio psichologija*. Kaunas, 1990.
27. Hawton K., Rodham K., Evans E. (2006). *By Their Own Young Hand. Deliberate self-harm and suicidal ideas in adolescents*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
28. Jensen BF, Christiansen E. (2005). *Suicide attempters' contacts with the primary health care system*. Ugeskr Laeger, 2005 Sep 19;167(38).
29. Jonynienė V. Ž. (2005) *Vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje aktualijos*. Acta Paedagogica, Nr. 15
30. Kerulienė I. (2008). *Vaiko teisės: tėvų požiūris į jas ir elgesys su vaiku*. Pedagogika, 2008
31. Kietytė L. (2005). *Vaikų teisės. Žmogaus teisės Lietuvoje*. Vilnius.
32. Krishnakumar P., Geeta M. G., Gopalan A. V. *Deliberate self-poisoning in children*. Indian. Pediatr., 2005; 42(6): 582–6.
33. Kriščiūnas A. (2002). *Psichiatrija*. Vilnius.
34. Kurienė A., Pivorienė R. (2000). *Būkime atidūs – vaiką ištiko bėda*. Vilnius.
35. Kvieskienė G. (2000). *Socializacijos pedagogika: Įvadas į socialinę pedagogiką*. Vilnius: Baltijos kopija.
36. Kvieskienė G. (2005). *Pozityvioji socializacija*. Vilnius: VPU.
37. Lamanauskas V., Lukošiuūtė J. (2003). *Pradinių klasių mokytojų požiūris į pagarbos gyvybei ugdymą*. [Žiūrėta: 2011 – 04 – 02]. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2004/71/Lamanauskas-Lukosiute.pdf>
38. Lau S., Dennis W. K., S. I. (1999). *Facets of Loneliness and Depression among Chinese Children and Adolescents*. Journal of Social Psychology. – Vol. 139, issue 6, December, 1999.

39. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). [Žiūrėta: 2011 – 02 – 18]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>>
40. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus ataskaita. [Žiūrėta: 2010 - 10 - 10]. Prieiga per internetą: [http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5\\_show?p\\_r=4335&p\\_d=8622&p\\_k=1](http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4335&p_d=8622&p_k=1)
41. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. (1996) [Žiūrėta 2010 -02 - 15] Prieiga per internetą: <[http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Liet\\_teis\\_aktai/LR\\_vaiko%20teisiu\\_apsaugos\\_pagrindu\\_istatymas.htm](http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Liet_teis_aktai/LR_vaiko%20teisiu_apsaugos_pagrindu_istatymas.htm)>
42. Litvinaitė S. (2004). *Abortas: pasirinkimas ar žmogžudystė?* [Žiūrėta: 2011 – 02 – 20]. Prieiga per internetą: <http://www.skrynia.lt/modules.php?name=News&file=article&sid=740>>
43. Lunt P. K. (1991). *The Perceived Causal Structure of Loneliness*. Journal of Personality and Social Psychology. – Vol. 61, issue 1, 1991.
44. Malinauskienė O., Žukauskienė R. (2007). *Paauglių emocinių ir elgesio sunkumų sąsajos ir pokyčiai per trejus metus: amžiaus ir lyties ypatumai*. Psichologija, 35, 19–29.
45. Minkauskaitė G. (2004). *Savižudybės tampa kasdienybe*. [Žiūrėta 2011 – 02 – 03]. Prieiga per internetą: < <http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/provita/20040116/3-1.html>>
46. Morschitzky H. (1999) *Wenn Jugendliche ängstlich sind. Ratgeber für Eltern, Lehrer und Erzieher*. Wien: Hölder-Tempsky & Österreichischer Bundesverlag.
47. Nansel TR, Overpeck M, Pilla R, Ruan W, Simons-Morton B, Scheidt P. (2001). *Bullying behaviors among US youth: prevalence and association with psychosocial adjustment*. JAMA 2001; 285:2094-100.
48. Navaitis G. (2001). *Psichologinė parama paaugliui*. Vilnius
49. *Nutarimas dėl vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo*. Valstybės žinios, 2003, Nr.52-2316
50. *Nutarimas dėl vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo* (2003). [Žiūrėta: 2010 – 03 – 25]. Prieiga per internetą: <[http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc\\_l?p\\_id=211767](http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=211767)>
51. Olweus D. (1993). *What we know about bullying*. In: Dunn J, editor. *Bullying at school*. Malden, MA: Blackwell Publishers Inc; 1993.
52. Pakalniškienė V., Bieliauskaitė R., Siebre S. (2003). *Vaikų patirtos prievartos ir jų traumavimo laipsnio ryšys*. Psichologija. Nr. 27
53. Petrauskienė J. (2004). *Savižudybių būdai Lietuvoje ir jų ryšys su demografiniais veiksniais*. Medicin;40(9):905–911.

54. Petrovskis A. (1978). *Amžiaus tarpsnių ir pedagoginė psichologija*. Vilnius
55. Pileckaitė – Markovienė M. *Vystymosi psichologija – vaikystė*. Vilnius: Enciklopedija, 2004
56. Pitrienė A. (2007). *Reikia gelbėti šeimą, ne vaiką nuo šeimos*. Žiūrėta [2010-07-10]
57. Pluzek Z. (1996). *Savižudybės*. Vilnius
58. Polukorienė O. (2003). *Psichologinės krizės ir jų įveikimas*. Vilnius.
59. *Psichologija. Mokslo darbai*. Vilnius, 1990. Nr.10.
60. Reinholdt N. P. (2001). *Valstybinė savižudybių prevencijos strategija. Norevegijos patirtis. Savižudybių prevencijos idėjos*.
61. Rigby K. (1999). *Peer victimization at school and the health of secondary school students*. British J Ed Psych 1999;69:95-104.
62. Sagatys G. (2006). *Vaiko teisė į šeimos ryšius*. Vilnius: Teisės informacijos centras
63. *Savižudybės, įvykusios Kaune 1998 – 2000 metais*. [Žiūrėta 2010 – 07 – 30]. Prieiga per internetą <[http://www.kvsc.lt/04\\_sveikata/c\\_gyv\\_sveikata/savizudybes.htm](http://www.kvsc.lt/04_sveikata/c_gyv_sveikata/savizudybes.htm)>
64. Scholz G. (2009). *Wenn die Angst im Schulbus mitfährt* [Žiūrėta: 2010-08-15]. Priejimas per internetą: <<http://www.uni-protokolle.de/nachrichten/id/19667/>>.
65. Segal D.L., Mincic M.S., Coolidge F.L., O’Riley A. (2004). Attitudes Toward Suicide and Suicidal Risk Among and Older Persons. *Death Studies*, 28 (7).
66. Seipp B. (1990). *Angst und Leistung in Schule und Hochschule*. Frankfurt.
67. Shneidman E. (1992). *Savižudžio sąmonė*. Vilnius
68. Shneidman Edwin (1985). *Definition of suicide*.
69. Slušnys L. (2001). *Vaikų krizės ir tarpžinybinio darbo pasidalinimas*. Vilnius.
70. Sruoga V., Jakubkaitė B. (2002) *Emocinė, fizinė ir seksualinė prievarta prieš vaikus: praktinė programa psichologams ir socialiniams darbuotojams, dirbantiems su rizikos grupės vaikais*. Vilnius: Dizaino propaganda
71. Šumskas L., Zaborskis A. *Lietuvos moksleivių alkoholinių gėrimų vartojimas (1994-2002)*. Kaunas. Medicina 2004.
72. United Nations, Generaly Assembly. Note by the Secretary-General. Rights of the Child. Sixty-first session. [Žiūrėta: 2010 – 11 – 20]. Prieiga per internetą: <http://www.violencestudy.org/IMG/pdf/English.pdf>>
73. Ustilaitė S., Gudžinskienė V., Jakučiūnienė D., Petronis ir kt. (2007). *Vaikų ir jaunimo rengimo šeimai programų rengimas*. Vilnius: Į Pagalbą Mokytojui
74. Vaičiulienė A. (2004). *Paauglio psichologija*. Vilnius
75. Vaičiulienė A. (2004). *Paauglio psichologija*. Vilnius

76. *Vaiko gimimo momento įstatymo įstatymas (2002)*. [Žiūrėta: 2011-02-22]. Prieiga per internetą: <[http://www.skelbimas.lt/istatymai/vaiko\\_gimimo\\_momento\\_nustatymo\\_istatymas.htm](http://www.skelbimas.lt/istatymai/vaiko_gimimo_momento_nustatymo_istatymas.htm)>
77. *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996)*. [Žiūrėta: 2011 – 02 – 18]. Prieiga per internetą: [http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Liet teis aktai/LR vaiko%20teisiu apsaugos pagrindu istatymas.htm](http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Liet_teis_aktai/LR_vaiko%20teisiu_apsaugos_pagrindu_istatymas.htm)
78. *Vaiko teisių konvencija*. Vaikų teisių informacijos ir konsultavimo centras. Vilnius: Solidarity. 1996.
79. *Vaiko teisių konvencija (1989)*. [Žiūrėta 2011 – 01 – 15]. Prieiga per internetą: <[http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc\\_l?p\\_id=19848&p\\_query=&p\\_tr2=>](http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19848&p_query=&p_tr2=>)
80. Vaikų ir jaunimo socializacijos programa. Vilnius, 2010
81. Vaitekūnas S., Bukauskaitė A. (2008). *Jaunimo nusikalstamumas: geografinis aspektas*. Tikrai, 2008, 4.
82. Valantinas A. (2009). *Vaikų ir jaunimo savižudybių prevencijoje dalyvaujančių įstaigų veiklos analizė*. [Žiūrėta: 2010 – 09 – 30]. Prieiga per Internetą: <[http://politika.osf.lt/visuomenes\\_sveikata/santraukos/VaikuIrJaunimoSavizudybiuPrev](http://politika.osf.lt/visuomenes_sveikata/santraukos/VaikuIrJaunimoSavizudybiuPrev)
83. Valickas G. *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius: LTA, 1997.
84. Van der Sande, R., Buskens, E., Allart, E., van der Graaf, Y., van Engeland, H. *Psychosocial intervention following suicide attempt: a systematic review of treatment intervention*. (Structured abstract). Acta Psychiatrica Scandinavica. 1997;96(1):43–50.
85. Zaborskis A., Vareikienė I. (2008). *Patyčios mokykloje ir jų sąsajos su moksleivių sveikata bei gyvensena*. Medicina 44 (3).
86. Žemaitienė N. (2001). *Savižudybė mokykloje. Savižudybių prevencijos idėjos*. Vilnius
87. Žemaitienė N. (2004). *Moksleivių įvardijamos savižudiškų polinkių priežastys*. Psichologija, 2004, 29.
88. Žemaitienė N. *Mokytojų suicidiniai ketinimai ir požiūris į savižudybę*. Visuomenės sveikata. 2000;1(11).
89. Žukauskienė R. (1996). *Raidos psichologija*. Vilnius
90. Žukauskienė R. (2006). *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vilnius: MRU

# Priedai

*Mielas, Moksleivi,*

*Ši anketa skirta išsiaiškinti bei atskleisti paauglių savižudybių priežastis ir prevencines priemones. Prašytume į visus klausimus atsakyti kiek galima nuoširdžiau. Čia nėra teisingų ar klaidingų atsakymų – viskas priklauso tik nuo to, ką Jūs galvojate. Klausimynas – anoniminis: jokia informacija nebus skelbiama tėvams, draugams, mokytojams ar pažįstamiems. Jums tinkantį atsakymo langelį pažymėk X.*

**1. Jūsų amžius?**

- 15 metų
- 16 metų
- 17 metų

**2. Kokia Jūsų lytis:**

- moteriška
- vyriška

**3. Su kuo Jūs gyvenate didžiąją savaitės dalį?**

- su mama ir tėčiu
- su vienu iš tėvų
- su vienu iš tėvų ir pamote/patėviu
- kita (įvardinkite).....

**4. Jūsų nuolatinė gyvenamoji vieta yra:**

- Kaime
- Mieste

**5. Kaip Jūs suprantate sąvoką: „Paauglių sąmoningas savęs žalojimas“?  
Pakomentuokite**

.....

.....

.....

.....

**6. Jūsų nuomone, ar savižudybių problema yra aktuali paauglių tarpe?**

- Labai aktuali
- Aktuali
- Nelabai aktuali
- Neaktuali
- Nežinau

*Pakomentuokite*.....

.....

.....

.....

.....

**7. Kokią svarbiausią vaiko teisę galėtumėte išskirti?**

- Vaiko teisę gyventi ir augti
- Vaiko teisę į individualybę
- Vaiko teisę žinoti, pažinti, bendrauti bei gyventi su tėvais ir giminaičiais

- Vaiko teisė būti sveikam
- Vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį
- Vaiko teisė į asmeninį gyvenimą
- Visos vaiko teisės yra vienodai svarbios

**8. Kokia vaiko teisė, Jūsų nuomone, yra dažniausiai pažeidžiama?**

- Vaiko teisė gyventi ir augti
- Vaiko teisė į individualybę
- Vaiko teisė žinoti, pažinti, bendrauti bei gyventi su tėvais ir giminaičiais
- Vaiko teisė būti sveikam
- Vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį
- Vaiko teisė į asmeninį gyvenimą
- Visos vaiko teisės yra vienodai pažeidžiamos

**9. Kaip Jūs manote, ar savižudybė gali būti sietina su vaiko teisių pažeidimu?**

- Labai sietina
- Sietina
- Nesietina
- Visai nesietina
- Neturiu nuomonės

**10. Dėl kurių vaiko teisių pažeidimų paauglys gali ryžtis savižudybei?**

- Vaiko teisė gyventi ir augti
- Vaiko teisė į individualybę
- Vaiko teisė žinoti, pažinti, bendrauti bei gyventi su tėvais ir giminaičiais
- Vaiko teisė būti sveikam
- Vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį
- Vaiko teisė į asmeninį gyvenimą
- Kita

**11. Kokios priežastys, Jūsų nuomone, paauglius skatina nusižudyti. Atsakymus sunumeruokite pagal svarbumą. 1 – labai svarbu, 2 – svarbu ir pan.**

- Nesutarimai su tėvais;
- Nesutarimai tarp tėvų;
- Nesutarimai su draugais;
- Patyčių problema
- Problemos su teisėsaugos institucijomis
- Patirta seksualinė prievarta
- Patirtas fizinis smurtas
- Patirta emocinė prievarta
- Patirti mokymosi sunkumai
- Nепriteklius šeimoje
- Piktnaudžiavimas narkotikais
- Piktnaudžiavimas alkoholiu
- 

Kita.....  
 .....  
 .....

**12. Kas, Jūsų nuomone, galėtų „simbolizuoti“ savižudybės procesą? Pažymėkite 3, Jūsų nuomone, labiausiai tinkančius atsakymus.**



- Tragedija
- Siaubas
- Šokas
- Įniršis
- Nesupratimas
- Paguoda
- Gėda
- Pagalbos šauksmas
- Skausmo išvengimas
- Nerimas
- Kita

**13. Savižudybė arba mėginimas žudyti dažniausiai būna:**

- Iš anksto suplanuotas veiksmas
- Spontaniškas veiksmas
- Neturiu nuomonės

**14. Pažymėkite, kiek kartų per tris pastaruosius metus Jūsų aplinkoje pasitaikė žemiau pažymėti atvejai?**

	<b>Keletą kartų</b>	<b>Vieną kartą</b>	<b>Nė karto</b>	<b>Nežinau</b>
Savižudybė				
Bandytas nusižudyti				
Ketinimas nusižudyti				
Savęs žalojimas				

**15. Pažymėkite, kurie Jūsų nuomone, yra teisingi ar klaidingi teiginiai, būdingi paauglių savižudybėms:**

	<b>Teisinga</b>	<b>Klaidinga</b>	<b>Nežinau</b>
Žmonės, kurie daug kalba apie savižudybę, paprastai nesižudo.			
Savižudybė dažniausiai įvyksta be jokio išankstinio perspėjimo			
Jei žmogus bando žudyti – jis tikrai nori mirti, o ne atkreipti į save dėmesį.			
Kas kartą mėgino nusižudyti – tas vis tiek tai darys.			
Nusižudo tik psichiškai nesveiki žmonės.			
Jei žmogus labai prislėgtas, paklausus, pakalbinus jį apie savižudybę, galima paskatinti jį nusižudyti.			
Žmonės, pasirinkdami savižudybę, randa problemų sprendimo būdą.			

**16. Pažymėkite, Jūsų manymu, tinkantį atsakymą:**

<b>Teiginys</b>	<b>Labai svarbu</b>	<b>Svarbu</b>	<b>Nesvarbu</b>	<b>Visai nesvarbu</b>
Tėvų elgesys ir požiūris į vaikus lemia, kaip lengvai paauglys išsiugdys įvairius įgūdžius.				
Šeima yra viena iš reikšmingiausių vaiko ugdymo institucijų.				
Paaugliai, su kuriais žiauriai elgiamasi, mažiau pasitiki žmonėmis, sunkiau užmezga ir palaiko su jais stabilesnius emocinius ryšius.				
Aplinkiniai, pastebėję bet kokius nerimą keliančius paauglio požymius, turi atkreipti dėmesį.				
Vienišumo jausmas gali būti viena iš priežasčių dėl paauglių savižudybių.				
<b>Mokyklose</b> patiriamas <b>bendramokšlių fizinis smurtas</b> gali paskatinti paauglius savižudybei.				
<b>Mokyklose</b> patiriamas <b>suaugusiųjų fizinis smurtas</b> gali paskatinti paauglius savižudybei.				
<b>Šeimoje</b> patiriamas <b>fizinis smurtas</b> gali paauglius paskatinti savižudybei.				
<b>Mokyklose</b> patiriamas <b>bendramokšlių emocinis smurtas</b> (patyčios, grasinimai, šantažas ir pan.) gali paskatinti paauglius savižudybei.				
<b>Mokyklose</b> patiriamas <b>suaugusiųjų emocinis smurtas</b> gali paskatinti paauglius savižudybei.				
<b>Šeimoje</b> patiriamas <b>emocinis smurtas</b> gali paskatinti paauglius savižudybei.				
Nepilnamečių delinkventinis elgesys yra neatskiriama dalis nuo nepilnamečių rūkymo vartojimo.				
Nepilnamečių delinkventinis elgesys yra neatskiriama dalis nuo nepilnamečių alkoholio vartojimo.				
Nepilnamečių delinkventinis elgesys yra neatskiriama dalis nuo nepilnamečių narkotinių medžiagų vartojimo.				

**17. Ar Jums yra tekę girdėti apie paauglių savižudybių prevenciją?**

- Taip
- Ne
- Nežinau

**18. Paauglys, turintis savižudiškų minčių pirmiausia turėtų kreiptis į:**

- Šeimos narius
- Draugus
- Mokytoją
- Vaiko teisių apsaugos darbuotoją
- Psichologą
- Socialinį darbuotoją
- Kita

**19. Kokia institucija, Jūsų manymu, pirmoji turėtų pastebėti bei pagelbėti paaugliui, ketinančiam nusizudyti? Pakomentuokite.**

- Šeimos institucija
- Mokyklos institucija
- Vaiko teisių apsaugos institucija
- Kita

*Pakomentuokite*.....

.....

**20. Kokią informaciją esate girdėję apie paauglių savižudybių prevenciją? Pakomentuokite.**

.....  
.....  
.....

**21. Kas, Jūsų nuomone, galėtų sumažinti savižudybių skaičių Lietuvoje. Pakomentuokite**

.....  
.....  
.....

**22. Jūsų manymu, kokių priemonių turėtų būti imamasi, jog būtų sumažinamas vaiko teisių pažeidžiamumas?**

.....  
.....  
.....

**Ačiū už Jūsų atsakymus!!!!**

**Gerbiamas vaiko teisių apsaugos darbuotojau,**

*Kviečiu Jus užpildyti šią anoniminę anketą, kurios tikslas – vaiko teisių apsaugos darbuotojų nuomonė apie savižudybes, pagalbos prieinamumą ir galimybes dalyvauti savižudybių prevencijos veikloje. Apklausą atlieka Šiaulių universiteto vaiko teisių apsaugos studentė Neringa Vaitkutė. Tikimės, kad Jūsų geranoriška pagalba atsakant į šios anketos klausimus padės sėkmingai vystyti savižudybių prevenciją.*

**1. Jūsų amžius:**

- iki 25 metų
- 26 - 35 metų
- 36 – 50 metų
- virš 50 metų

**2. Lytis:**

- vyras
- moteris

**3. Jūsų išsilavinimas:**

- aukštesnysis
- aukštasis
- kita

(įrašykite).....

**4. Jūsų specialybė:**

.....

**5. Jūs dirbate:**

- švietimo įstaigoje
- teisėsaugos įstaigoje
- valstybės institucijoje
- 

kita.....

.....

**6. Kiek metų dirbate šį darbą?**

- Iki 5 metų
- 5 – 15 metų
- 16 – 20 metų
- 21 – 30 metų
- virš 30

**7. Jūsų nuomone, ar savižudybių problema yra aktuali paauglių tarpe?**

- Labai aktuali
- Aktuali
- Nelabai aktuali
- Neaktuali
- Nežinau

*Pakomentuokite*.....

.....

.....

.....

.....

.....

**8. Kokią svarbiausią vaiko teisę galėtumėte išskirti?**

- Vaiko teisė gyventi ir augti
- Vaiko teisė į individualybę
- Vaiko teisė žinoti, pažinti, bendrauti bei gyventi su tėvais ir giminaičiais
- Vaiko teisė būti sveikam
- Vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį
- Vaiko teisė į asmeninį gyvenimą
- Visos vaiko teisės yra vienodai svarbios

**9. Kokia vaiko teisė, Jūsų nuomone, yra dažniausiai pažeidžiama?**

- Vaiko teisė gyventi ir augti
- Vaiko teisė į individualybę
- Vaiko teisė žinoti, pažinti, bendrauti bei gyventi su tėvais ir giminaičiais
- Vaiko teisė būti sveikam
- Vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį
- Vaiko teisė į asmeninį gyvenimą
- Visos vaiko teisės yra vienodai pažeidžiamos

**10. Kaip Jūs manote, ar savižudybė gali būti sietina su vaiko teisių pažeidimu?**

- Labai sietina
- Sietina
- Nesietina
- Visai nesietina
- Neturiu nuomonės

**11. Dėl kurių vaiko teisių pažeidimų paauglys gali ryžtis savižudybei?**

- Vaiko teisė gyventi ir augti
- Vaiko teisė į individualybę
- Vaiko teisė žinoti, pažinti, bendrauti bei gyventi su tėvais ir giminaičiais
- Vaiko teisė būti sveikam
- Vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį
- Vaiko teisė į asmeninį gyvenimą
- Kita

**12. Kokios priežastys, Jūsų nuomone, paauglius skatina nusižudyti. Atsakymus sunumeruokite pagal svarbumą. 1 – labai svarbu, 2 – svarbu ir pan.**

- Nesutarimai su tėvais;
- Nesutarimai tarp tėvų;
- Nesutarimai su draugais;
- Patyčių problema
- Problemos su teisėsaugos institucijomis
- Patirta seksualinė prievarta
- Patirtas fizinis smurtas
- Patirta emocinė prievarta
- Patirti mokymosi sunkumai
- Nepritekliai šeimoje
- Piktnaudžiavimas narkotikais
- Piktnaudžiavimas alkoholiu
- 

Kita.....

**13. Kas, Jūsų nuomone, galėtų „simbolizuoti“ savižudybės procesą? Pažymėkite 3, Jūsų nuomone, labiausiai tinkančius atsakymus.**

- Tragediją
- Siaubą
- Šoką
- Įniršį

- Nesupratimą
- Paguodą
- Gėdą
- Pagalbos šauksmą
- Skausmo išvengimą
- Nerimą
- Kita

**14. Savižudybė arba mėginimas žudyti dažniausiai būna:**

- Iš anksto suplanuotas veiksmas
- Spontaniškas veiksmas
- Neturiu nuomonės

**15. Pažymėkite, kiek kartų per tris pastaruosius metus Jūsų praktikoje pasitaikė žemiau pažymėti atvejai?**

	Keletą kartų	Vieną kartą	Nė karto	Nežinau
Savižudybė				
Bandytas nusižudyti				
Ketinimas nusižudyti				
Savęs žalojimas				

**16. Pažymėkite, kurie Jūsų nuomone, yra teisingi ar klaidingi teiginiai, būdingi paauglių savižudybėms:**

	Teisinga	Klaidinga	Nežinau
Žmonės, kurie daug kalba apie savižudybę, paprastai nesižudo.			
Savižudybė dažniausiai įvyksta be jokio išankstinio perspėjimo			
Jei žmogus bando žudyti – jis tikrai nori mirti, o ne atkreipti į save dėmesį.			
Kas kartą mėgino nusižudyti – tas vis tiek tai darys.			
Nusižudo tik psichiškai nesveiki žmonės.			
Jei žmogus labai prislėgtas, paklausus, pakalbinus jį apie savižudybę, galima paskatinti jį nusižudyti.			
Žmonės, pasirinkdami savižudybę, randa problemų sprendimo būdą.			

**17. Pažymėkite, Jūsų manymu, tinkantį atsakymą:**

Teiginys	Labai svarbu	Svarbu	Nesvarbu	Visai nesvarbu
Tėvų elgesys ir požiūris į vaikus lemia, kaip lengvai paauglys išsiugdys įvairius įgūdžius.				
Šeima yra viena iš reikšmingiausių vaiko ugdymo institucijų.				
Paaugliai, su kuriais žiauriai elgiamasi, mažiau pasitiki žmonėmis, sunkiau užmezga ir palaiko su jais stabilesnius emocinius ryšius.				
Aplinkiniai, pastebėję bet kokius nerimą keliančius paauglio požymius, turi atkreipti dėmesį.				
Vienišumo jausmas gali būti viena iš priežasčių dėl paauglių savižudybių.				

Mokyklose patiriamas <b>bendramokšlių fizinis smurtas</b> gali paskatinti paauglius savižudybei.				
Mokyklose patiriamas <b>suaugusiųjų fizinis smurtas</b> gali paskatinti paauglius savižudybei.				
Šeimoje patiriamas <b>fizinis smurtas</b> gali paauglius paskatinti savižudybei.				
Mokyklose patiriamas <b>bendramokšlių emocinis smurtas</b> (patyčios, grasinimai, šantažas ir pan.) gali paskatinti paauglius savižudybei.				
Mokyklose patiriamas <b>suaugusiųjų emocinis smurtas</b> gali paskatinti paauglius savižudybei.				
Šeimoje patiriamas <b>emocinis smurtas</b> gali paskatinti paauglius savižudybei.				
Nepilnamečių delinkventinis* elgesys yra neatskiriama dalis nuo nepilnamečių rūkymo vartojimo.				
Nepilnamečių delinkventinis* elgesys yra neatskiriama dalis nuo nepilnamečių alkoholio vartojimo.				
Nepilnamečių delinkventinis* elgesys yra neatskiriama dalis nuo nepilnamečių narkotinių medžiagų vartojimo.				

*\*Delinkventinis elgesys – tai poelgiai, pažeidžiantys egzistuojančias elgesio normas, bet nesukeliantys rimto pavojaus ir nedarantys didelės žalos*

**18. Ar per pastaruosius penkerius metus Jums teko dalyvauti mokymuose ar kursuose savižudybių prevencijos klausimais?**

- Taip, dalyvavau keletą kartų
- Taip, kartą
- Ne, nedalyvavau nė karto

**19. Paauglys, turintis savižudiškų minčių pirmiausia turėtų kreiptis į:**

- Šeimos narius
- Draugus
- Mokytoją
- Vaiko teisių apsaugos darbuotoją
- Psichologą
- Socialinį darbuotoją
- Kita

**20. Kokia institucija, Jūsų manymu, pirmoji turėtų pastebėti bei pagelbėti paaugliui, ketinančiam nusizudyti? Pakomentuokite.**

- Šeimos institucija
- Mokyklos institucija
- Vaiko teisių apsaugos institucija
- Kita

*Pakomentuokite.....*  
.....  
.....

**21. Kaip Jūsų nuomone, turėtų būti vykdoma paauglių savižudybės prevencija?**

.....  
.....  
.....

**22. Kaip Jūs vertinate tarpinstitucinį bendradarbiavimą paauglių savižudybės klausimu?**

.....  
.....  
.....

**23. Kaip Jūs manote, ar pagrindinė priežastis priimant paaugliui sprendimą žudyti gali būti paauglio teisių pažeidimas? Pakomentuokite**

.....  
.....  
.....  
.....

**23. Jūsų manymu, kokių priemonių turėtų būti imamasi, jog būtų sumažinamas vaiko teisių pažeidžiamumas?**

.....  
.....  
.....  
.....

**25. Kokie būtų Jūsų rekomendacinio pobūdžio pasiūlymai, kurie galėtų sumažinti paauglių savižudybių skaičių Lietuvoje?**

.....  
.....

**Ačiū už Jūsų atsakymus**



6 lentelė. Respondentų nuomonė, kurie iš išvardintų teiginių yra labai svarbūs, svarbūs, nesvarbūs, visai nesvarbūs (N=297)

	Labai svarbu		Svarbu		Nesvarbu		Visai nesvarbu	
<b>Paaugliai/vaiko teisių apsaugos darbuotojai</b>								
Tėvų elgesys ir požiūris į vaikus lemia, kaip lengvai paauglys išsiugdys įvairius įgūdžius	<b>50%</b>	<b>87%</b>	33%	7%	0%	0%	3%	0%
Šeima yra viena iš reikšmingiausių vaiko ugdymo institucijų	<b>53%</b>	<b>80%</b>	31%	13%	0%	0%	3%	0%
Paaugliai, su kuriais žiauriai elgiamasi, mažiau pasitiki žmonėmis, sunkiau užmezga ir palaiko su jais stabilesnius emocinius ryšius	<b>53%</b>	<b>60%</b>	31%	27%	3%	7%	3%	0%
Aplinkiniai, pastebėję bet kokius nerimą keliančius paauglio požymius, turi atkreipti dėmesį	<b>39%</b>	<b>67%</b>	33%	20%	8%	0%	3%	7%
Vienišumo jausmas gali būti viena iš priežasčių dėl paauglių savižudybių	<b>39%</b>	<b>20%</b>	33%	<b>60%</b>	8%	13%	8%	0%
Mokyklose patiriamas bendramokslų fizinis smurtas gali paskatinti paauglius savižudybei	<b>53%</b>	<b>47%</b>	22%	<b>47%</b>	8%	0%	3%	0%
Mokyklose patiriamas suaugusiųjų fizinis smurtas gali paskatinti paauglius savižudybei	<b>42%</b>	<b>50%</b>	36%	47%	6%	0%	16%	3%
Šeimoje patiriamas fizinis smurtas gali paauglius paskatinti savižudybei	<b>50%</b>	<b>47%</b>	28%	<b>47%</b>	8%	0%	3%	3%
Mokyklose patiriamas bendramokslų emocinis smurtas (patyčios, grasinimai, šantažas ir pan.) gali paskatinti paauglius savižudybei	<b>72%</b>	<b>84%</b>	19%	13%	6%	7%	3%	0%

Mokyklose patiriamas suaugusiųjų emocinis smurtas gali paskatinti paauglius savižudybei	<b>44%</b>	<b>53%</b>	36%	<b>40%</b>	14%	0%	3%	7%
Šeimoje patiriamas emocinis smurtas gali paskatinti paauglius savižudybei	<b>50%</b>	<b>60%</b>	39%	27%	8%	13%	3%	0%
Nepilnamečių delinkventinis elgesys yra neatskiriama dalis nuo nepilnamečių rūkymo vartojimo	<b>35%</b>	20%	31%	<b>47%</b>	28%	33%	6%	0%
Nepilnamečių delinkventinis elgesys yra neatskiriama dalis nuo nepilnamečių narkotinių medžiagų vartojimo	17%	33%	<b>63%</b>	<b>40%</b>	14%	27%	6%	0%
Nepilnamečių delinkventinis elgesys yra neatskiriama dalis nuo nepilnamečių alkoholio vartojimo	19%	20%	<b>60%</b>	<b>53%</b>	11%	27%	6%	0%
Mokyklose patiriamas bendramokslių fizinis smurtas gali paskatinti paauglius savižudybei	<b>64%</b>	<b>90%</b>	33%	7%	0%	0%	3%	0%
Mokyklose patiriamas suaugusiųjų fizinis smurtas gali paskatinti paauglius savižudybei	<b>66%</b>	<b>83%</b>	31%	13%	0%	0%	3%	0%
Šeimoje patiriamas fizinis smurtas gali paauglius paskatinti savižudybei	<b>63%</b>	<b>66%</b>	31%	27%	3%	7%	3%	0%
Mokyklose patiriamas bendramokslių emocinis smurtas (patyčios, grasinimai, šantažas ir pan.) gali paskatinti paauglius savižudybei	<b>56%</b>	<b>73%</b>	33%	20%	8%	0%	3%	7%
Mokyklose patiriamas suaugusiųjų emocinis smurtas gali paskatinti paauglius savižudybei	<b>51%</b>	<b>67 %</b>	33%	20%	8%	13%	8%	0%